ОБЩИНСКИ ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ 2014-2020 г.

СЕПТЕМВРИ 2013 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....4

I. АНАЛИТИЧНА ЧАСТ

1. Анализ на икономическото и социално развитие.....7

1.1. Профил на общината – обща и сравнителна характеристика 7

1.1.1. Географски характеристики, местоположение и граници.....7

1.1.2. Териториални и поземлени ресурси 8

1.2. Природно - ресурсен потенциал 9

1.2.1. Релеф и полезни изкопаеми.....9

1.2.2. Климат, води и почви.....9

1.2.3. Защитени зони, природни забележителности и биоразнообразие.....11

1.3. Културно-историческо наследство.....13

1.3.1. Историческо развитие на общината.....13

1.3.2. Културно-историческо наследство и паметници на културата.....14

1.4. Селищна система и урбанизация.....17

1.4.1. Селищна система 17

1.4.2. Общи характеристики на малките населени места в общината 19

1.4.3. Жилищен фонд, домакинства и семейства.....25

1.5. Развитие на човешките ресурси и социалната сфера.....26

1.5.1. Демографска характеристика 26

1.5.2. Пазар на труда – заетост и безработица 30

1.5.3. Образование.....33

1.5.4. Здравеопазване.....36

1.5.5. Социални дейности, услуги и социално включване.....38

1.5.6. Култура и културни дейности.....39

1.5.7. Младежки дейности и спорт.....42

1.6. Икономическо развитие.....43

1.6.1. Състояние на местната икономика, тенденции, конкурентоспособност и предприемачество.....43

1.6.2. Промишленост 47

1.6.3. Селско стопанство 48

1.6.4. Горско стопанство 53

1.6.5. Туризъм 54

1.7. Техническа инфраструктура – свързаност и достъпност на територията на община Търговище.....56

1.7.1. Транспортно-комуникационна система.....56

1.7.2. Водоснабдяване и канализация 58

1.7.3. Енергийни мрежи, ВЕИ и енергийна ефективност 58

1.7.4. Телекомуникации 60

1.8. Опазване на околната среда – екологично състояние и рискове.....60

1.8.1. Състояние на води, въздух, почви, шум.....60

1.8.2. Дейности по управление на отпадъците.....64

1.9. Административен и финансов капацитет на Община Търговище...65

1.9.1 Административен капацитет и структура на общинската администрация.....65

1.9.2. Общински бюджет и финансов капацитет 66

2. Обобщен SWOT анализ.....69

II. СТРАТЕГИЧЕСКА ЧАСТ

1. Стратегия – визия, цели и приоритети за развитие на община Търговище за периода 2014 – 2020 г. 71

1.1. Визия и стратегически цели за развитие на общината.....77

1.2. Приоритети, специфични цели и мерки…….....78

III. Индикативна финансова таблица.....87

IV. Система от индикатори и действия за наблюдение и оценка.....90

V. Прилагане на принципа на партньорство и осигуряване на информация и публичност.....96

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ.....99

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ, ГРАФИКИТЕ, СХЕМИТЕ.....101

ПРИЛОЖЕНИЯ:

1. Програма за реализация на Общински план за развитие на община Търговище 2014-2020 г.

2. Предварителната оценка на Общински план за развитие на община Търговище 2014-2020 г.

ВЪВЕДЕНИЕ

Общинският план за развитие на община Търговище за периода 2014–2020 г. (ОПР) е разработен съгласно изискванията на Закона за регионално развитие (ЗРР), Правилника за неговото прилагане (ППЗРР) и Методическите указания за разработване на Национална стратегия за регионално развитие на Република България (2012-2022), Регионални планове за развитие на районите от ниво 2 (2014-2020), Областни стратегии за развитие (2014-2020), Общински планове за развитие (2014-2020) одобрени със Заповед № РД-02-14-2402/22.11.2011 г. на Министъра на регионалното развитие и благоустройството.

Общинският план за развитие е водещ средносрочен стратегически и програмен документ, който очертава целите и приоритетите за устойчиво и интегрирано местно развитие и необходимите финансови ресурси за тяхното постигане, като отчита специфичните характеристики, възможности и потенциал на община Търговище.

В основата на разработката е заложен принципът за приемственост и последователност в решаването на главните проблеми на общината, чрез обединяване усилията на всички заинтересовани страни за привличане на инвестиции и пълноценно оползотворяване на местните ресурси. Целта е ОПР да се превърне в практическо средство и методическо ръководство за местните власти, бизнеса, гражданите и техните сдружения в стремежа им за подобряване средата и стандарта на живот, чрез усвояване на средства от различни фондове и източници.

Планът е изготвен на база актуалното социално-икономическо състояние и потенциал на община Търговище и в съответствие със стратегическата ориентация на регионалната политика в Европейския съюз (ЕС) и националните цели и приоритети за регионално развитие. Документът е съобразен с постановките на: Областната стратегия за развитие на област Търговище 2014-2020 г.; Регионалният план за развитие на Североизточния район за периода 2014-2020 г.; Националната стратегия за регионално развитие 2012-2022 г. и тези, заложени в Националната програма за развитие „България 2020”. В по-широк контекст, общинският план отчита приоритетите и целите на Стратегията „Европа 2020” и се съобразява с еволюцията на кохезионната политика на ЕС и трите нови приоритета за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. В процеса на разработване са отчетени и хоризонталните приоритети на регионалната политика – устойчиво развитие, равни възможности и социално включване.

Периодът на действие на Общинския план за развитие е 7 години и съвпада с периода на действие на Областната стратегия за развитие на област Търговище, Регионалния план за развитие на Североизточния район и с периода на програмиране на помощта от Европейските фондове. Освен хармонизацията на целите и приоритетите в контекста на регионалната политика на ЕС, съответствие е постигнато и по отношение на методите за управление, наблюдение, оценка, а също и при изготвянето на индикатори за отчитане на постигнатите резултати и въздействие от прилагането на мерките и изпълнението на ОПР.

Общинският план за развитие е съобразен с нормативната и институционална среда за неговото прилагане, изпълнение, наблюдение и оценка.

Използването на интегрирания подход за планиране наложи целите и приоритетите на Общинския план за развитие като стратегически документ да бъдат съгласувани с целите и приоритетите на Интегрирания план за градско възстановяване и развитие на Търговище 2014-2020 г. Освен, че съвпадат по време на действие, двата документа ще се прилагат и изпълняват едновременно през новия програмен период и това налага синхронизация на заложената стратегия и интегриране на проектите и дейностите от ИПГВР в ОПР. Съгласуването на двата документа води след себе си и нова приоритизация на предвидените проекти и дейности, както по време на изпълнение, така и съобразно бюджетните възможности на Община Търговище за съфинансиране.

Освен с ИПГВР, целите и приоритетите на Общинския план за развитие като стратегически документ следва да бъдат съгласувани и да предвиждат взаимодействие с факторите, условията и потенциала за специфичното пространствено развитие на общината, мрежата от населени места и отделните сектори (индустрия, транспорт, екологична

инфраструктура, туризъм, аграрни дейности и др.), залегнали в устройствените планове и схеми за развитие на територията на Търговище.

Основните задачи на Общинския план за развитие 2014-2020 г. са:

- Да направи задълбочен анализ на състоянието, процесите и тенденциите в общината във всички сфери, като по някои важни показатели се направи съпоставка със съседни общини, областта и страната.
- Да осигури приемственост в генералната политика за развитие на общината по основни приоритети и цели и съгласуване и интегриране с всички действащи програмни и стратегически документи на Община Търговище.
- Да отрази желанието и виждането на населението, местния бизнес и административни структури, относно бъдещето на община Търговище в дългосрочен аспект и как те си я представят в края на този стратегически период /визия за 2020 год./
- Да очертае реалистична стратегия, развита в стратегически цели и основни приоритетни направления, специфични цели и мерки за постигане на целите.
- Да набележи конкретните дейности и проекти за периода 2014-2020 година, чрез които ще се реализира плана, както и институционалното му и финансовото осигуряване.
- Да спомогне за интегриране на всички заинтересовани местни страни в изпълнението на плана и послужи за мобилизиране и ефективно използване на собствените ресурси, както и за привличане на външни национални и международни ресурси в подкрепа осъществяването на набелязаните цели, мерки и дейности.

При разработването на ОПР са използвани следните методи:

- **Наблюдение** – извършено при посещения на място и в Интернет.
- **Проучване** – проучване на документи и получаване на директна информация от различни дирекции и отдели в Общината, писма за получаване на данни до различни институции, изследване на опит, познания, мнения и събиране на предложения чрез въпросници и анкети и др.
- **Описание** – създаване на писмени документи.
- **Анализ и Синтез** – анализиране на базовата входяща информация и данни и обобщаване на резултатите.
- **Оценка** – оценка на социално-икономическото състояние и степен на развитие на общината, оценка на възможностите за постигане на заложените цели, оценка на необходимите материални, човешки и финансови ресурси за изпълнение на плана.
- **Сравнение** – сравняване на цифрови данните, факти, показатели и резултати от проучването и наблюдението и на тяхна база изводи и формулировки в плана.
- **Работа в екип** – разпределение на задачите по експерти и съглсуване действията на екипа за изготвяне на ОПР с Общинската администрация на Търговище.
- **SWOT анализ** – анализ на силните и слабите страни, възможностите и заплахите за изпълнение на Общинския план за развитие на община Търговище до 2020 г.
- **Индексен метод** - сравняване равнището на даден статистически показател към момента и неговото равнище в минал период или към равнище на минало време, прието за база.
- **Графични методи** – за изобразяване на резултатите, фактите и тенденциите, са използвани геометрически изображения на функционална зависимост с помощта на линии на равнината. ОПР съдържа цветни таблици, графики, фигури, диаграми и схеми.

Основните източници на данни и информация за разработването на ОПР са:

1. Общински план за развитие на община Търговище 2007-2013 г.;
2. Междинна оценка за изпълнение на ОПР на Търговище 2007-2013 г.
3. Актуализиран документ за изпълнение на ОПР на Търговище 2007-2013 г.;
4. Областна стратегия за развитие на област Търговище 2014-2020 г.;

5. Официални статистически данни от Териториално статистическо бюро - Търговище, Бюрото по труда, Областна и Общинска служби по земеделие, Разплащателна агенция на ДФЗ – Търговище, РИОСВ – Търговище, РЗИ – Търговище и др. институции;
6. Официални справки и въпросник, попълнени от Община Търговище;
7. Анкети на граждани, общински служители и кметове на малки населени места;
8. ИСУН – Информационна система за управление и наблюдение на структурните инструменти на ЕС в България;
9. Интернет сайтове на Общинска администрация – Търговище, Структурните фондове на ЕС в България, НСИ, Агенция по заетостта, Оперативни програми и др.

ОПР обвързва сравнителните предимства и потенциал за развитие на местно ниво с ясно дефинирана визия, цели и приоритети, насочени към общия стремеж за по-висок стандарт и доходи на хората в община Търговище, по-добра жизнена среда и качество на живот. Общинският план за развитие на община Търговище 2014-2020 г. има характер на отворен документ, който може да се развива, усъвършенства и актуализира в съответствие с динамично променящите се условия.

Планът е разработен от експертен екип на „Динамик Салюшънс” ЕООД – гр. Шумен, с участието на всички заинтересовани страни и партньори, в условията на широка гражданска подкрепа, проведени обществени обсъждания, дискусии и осигуряване на публичност, прозрачност и информация.

I. АНАЛИТИЧНА ЧАСТ

1. Анализ на икономическото и социално развитие

1.1. Профил на общината – обща и сравнителна характеристика

1.1.1. Географски характеристики, местоположение и граници

Фиг. 1: Карта на област Търговище

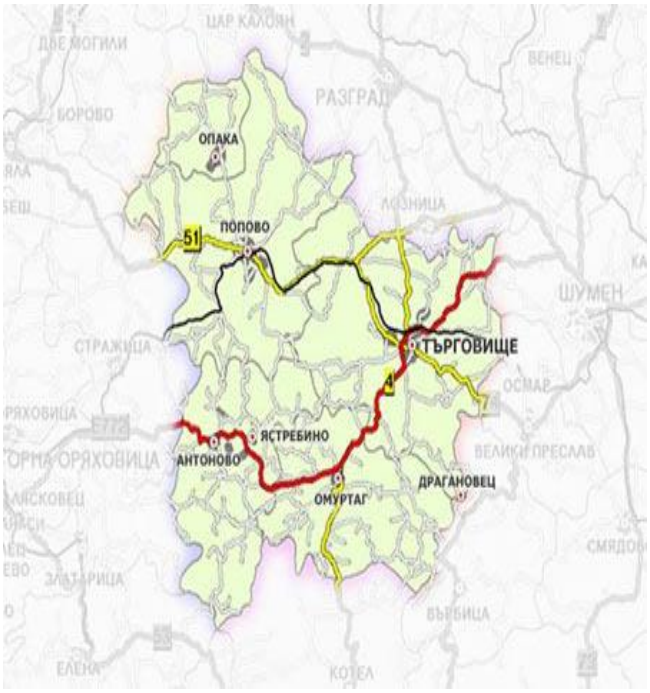

Община Търговище е разположена в Североизточна България, в източната част на Дунавската равнина. Тя е административен център на едноименната област.

Географското положение на общината е сравнително благоприятно. През територията й преминават главен път и ЖП линия по направлението Варна – София, има удобна транспортна връзка за Русе и за Южна България през Котел.

Територията на общината е 688,7 кв. км., което представлява 27% от общата площ на област Търговище и около 5% от територията на Североизточен район (СИР, NUTS 2).

По данни от преброяването на населението към 01.02.2011 г. в община Търговище живеят 57 264 души или 47% от населението на областта и близо 6% от населението на СИР.

На север община Търговище граничи с община Лозница, на североизток с Хитрино, на изток с общините Шумен, Велики Преслав и Върбица, на юг с Омуртаг, а на запад с общините Антоново и Попово.

Селищната мрежа се състои от 52 населени места – административния център град Търговище и 51 села.

Таблица 1: Разстояния в километри от Търговище до някои градове в България

София	Варна	Бургас	Русе	Разград	Шумен	Пловдив
320	123	181	100	37	41	285

Източник: Интернет - http://bgmaps.com/

Общинският център град Търговище се намира на 320 км. от столицата на страната - София, на 123 км от големия Черноморски и пристанищен център – Варна и на 100 км. от пристанището на река Дунав – Русе.

Община Търговище е една от 5-те общини в едноименната област. Тя е на първо място по население и на второ място по територия сред общините в областта. Най-голяма по територия е община Попово (832,9 кв.км.). (Таблица 2)

В община Търговище живее 47% от населението в областта. На следващо място по брой население са общините Попово (28 775 души) и Омуртаг (21 853 души). Най-малката община в областта по територия е Опака – (157,4 кв.км.), а по население Антоново (6 262 души).

Средната гъстота на населението в община Търговище (83,15 души на кв. км. за 2011 г.) е по-висока от средните стойности за областта (47,23), от средната гъстота за страната (66,34) и за СИР (66,69). По брой населени места (52), община Търговище се нарежда на второ място в областта след община Антоново с 60 населени места.

Таблица 2: Основни данни за община Търговище и останалите общини в областта

Район, област, община	Територия кв. км	Население брой 01.02.2011 г.[1]	Гъстота на населението за 2011 г. (души на кв.км.)	Населени места (брой)	Градове (брой)	Села (брой)
България	**111 001,9**	**7 364 570**	**66.34**	**5 304**	**253**	**5 051**
Североизточен район	*14 487*	*966 097*	*66.69*	*721*	*29*	*692*
Област Търговище	***2 558,5***	***120 818***	***47,23***	***196***	***5***	***191***
Община Антоново	478,8	6 262	13,08	60	1	59
Община Омуртаг	400,8	21 853	54,52	43	1	42
Община Опака	157,4	6 664	42,34	6	1	5
Община Попово	832,9	28 775	34,55	35	1	34
Община Търговище	**688,7**	**57 264**	**83,15**	**52**	**1**	**51**

Източник: Национален статистически институт

1.1.2. Териториални и поземлени ресурси

Около 92% от територията на община Търговище се състои от земеделски и горски площи. Земеделските територии заемат общо 473 769 дка (69% от площта на общината при средно за страната 57,4%). Потенциалите на земеделските земи на община Търговище следва да бъдат оценявани като предпоставка за очертаващите се приоритети в нейното развитие.

Един от тях е свързан с формирането на модерен аграрен сектор. Обработваемата земя в земеделските територии е с обща площ 397 033 дка, в това число поливна площ 45 563 дка.

Горските територии включват площта на Държавния горски фонд и заемат 159 409 дка (23% при средно за страната 33,5%).

Населените места и другите урбанизирани територии заемат 29 294 дка площ (4%, колкото е средното равнище за страната).

Водните течения и водни площи са с относителен дял 2% (колкото е средното за страната), с площ 13 495 дка.

Териториите за добив на полезни изкопаеми и депа за отпадъци са с най-малка площ - 5 636 дка, следват ги площите за транспорт и инфраструктура е 7 068 дка.

Фиг. 2: Разпределение на площта на община Търговище по видове територии

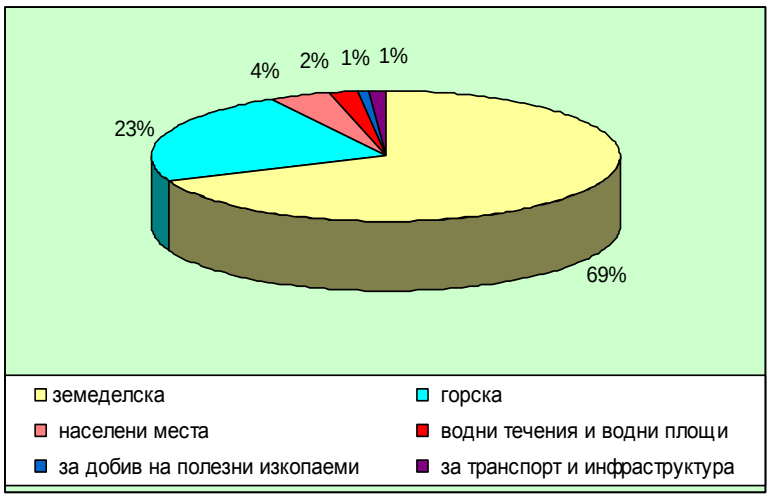

Източник: Национален статистически институт

[1] Официални статистически данни от Преброяване на населението към 01.02.2011 г.

1.2. Природно - ресурсен потенциал

1.2.1. Релеф и полезни изкопаеми

Релеф

Територията на община Търговище се характеризира с разнообразие и преливане на равнинен, хълмист и нископланински релеф. Надморската височина варира от 150 до 690 метра. За град Търговище надморската височина е около 170 м.

Северната част от територията е разположена в Търговишкото поле по поречието на река Врана. Територията на общината, южно и западно от гр. Търговище, обхваща нископланински терени от Преславско-Драгоевската планина (с най-висок връх "Коджакус" – 690 м.) и Северослонишкия плоскоридов район. Плоските и разлати била на планината имат платовиден характер. От тях се спускат умерено стръмни склонове. Изключение правят много стръмните склонове в пролома на р. Врана при Търговищки проход.

Централните и северните части на общината, попадащи в Дунавската равнина и Лудогорското плато, обхващат хълмисти равнини и разчленени плата със заоблени форми, просечени на места от дълбоки долове и ровини. Не са регистрирани срутища, свлачища и други ограничителни физико-геоложки явления.

Полезни изкопаеми

Територията на общината е бедна на рудни полезни изкопаеми, но е богата на промишлени находища от скални материали, глинест мергел и червена глина. Варовици, пясъчници и мергели има в районите на гр. Търговище, и селата Стража, Кралево, Лиляк, Пролаз, Цветница. В районите на гр. Търговище, с. Александрово и с. Пробуда има запаси от 1,8 млн.куб.м глинест мергел за производство на тухли и керамика. Скалните материали в м. "Боаза" са със запас 3,5 млн.куб.м, Лиляк – 25 млн.куб.м и Кралево – 18 млн.куб.м, които могат да задоволят потребностите на целия Североизточен район за планиране. Други полезни изкопаеми не са разкрити.

1.2.2. Климат, води и почви

Климат

Общината попада в зоната на умерено-континенталната област на България и по-точно в средния климатичен район на Дунавската равнина със средномесечна температура +10.7 С.

В сравнение с териториите на север, тук зимите са с умерени студове, а летата – с умерени горещини. Годишният ход на валежите има подчертан континентален характер (с най-много валежи през лятото, а най-малко – през есента). Средната годишна сума на валежите е между 550 и 680 мм, което е по-ниско от средните показатели за страната. Районът спада към слабо до средно градобитните.

Средната дата на последния пролетен мраз е 11 април, а на първия есенен – 27 октомври. Средната дата на образуване на първата снежна покривка е 11 декември, за задържане на последната снежна покривка е 13-15 март. Средният брой дни със снежна покривка е около 48. Районът попада в зоната на най-рядко и с най-малък размер отвяване на снежната покривка.

Преобладават ветрове със северозападна и югозападна посока (годишно около 53%), а най-слаби и редки са ветровете от север-североизток. Висока е честотата на тихо време (около 60%). През пролетта от югозапад и запад нахлуват влажни въздушни маси. Не по-малко значение за формирането на климата има и пренасянето на въздушни маси от тропичен произход през лятото.

Води

Община Търговище е сравнително бедна на водни ресурси.

Речната мрежа включва река Врана и нейните притоци - река Сива, Калайджи дере, Овчарско дере, Дългашко дере и река Вардунска. Реките са маловодни, с малки водосборни басейни. Средната гъстота на речната мрежа не надвишава 0,6-0,8 км/кв.км. Имат плитки

неизразителни речни корита и пороен характер. Речният отток е непостоянен. Всички реки имат снежно-дъждовен режим. Пълноводието е характерно само за пролетния сезон, в зависимост от топенето на снежната покривка и настъпването на валежния максимум. През лятото част от реките пресъхват.

Река Врана води началото си от височините около Омуртаг - преминава през живописната местност Боаза, през град Търговище и при гара Хан Крум се влива в р. Голяма Камчия. Дължината на реката е 47 км. Дебитът й е силно променлив и варира от 12 куб.м/сек до 25.20 куб.м/сек. Оттокът на реките е разпределен крайно неравномерно през годината, като през летните месеци силно намалява. Водоносните пластове в крайречните тераси са с малки мощности, с незначителни статични и динамични запаси.

Река Сива е втората по значение за община Търговище. На територията на общината са разположени изворните области на реките Черни Лом и Малки Лом.

Районът се характеризира с липса на плитки подпочвени води. Поради крайно ограничените водоизточници на територията на общината недостигът на вода се покрива чрез ползването на външни водоизточници.

На територията на община Търговище са изградени и се ползват 37 язовири.

В общината има три сондажа на минерални води, както следва:

1. Сондаж №1 минерален извор “Боаза” - разположен на 8 км югозападно от града. Температурата на минералната вода е 27оС. Началният водоприток в сондажа е получен на дълбочина 370м., а основния в интервала 425-450м. Крайната дълбочина на сондажа е 460м. Максимален експлоатационен дебит е 1,50 (1/s), а среден експлоатационен дебит 0,95 1/s.

В балнеоложко отношение водата оказва благоприятно влияние при : бъбречно-урологични и стомашно-чревни заболявания; чернодробно-жлъчни заболявания; хронични и професионални интоксикации и др. Водата е алкална, хладка, без мирис, с приятен вкус и голяма лековитост. Освен за балнеолечение, тя се бутилира и продава в страната и чужбина.

2. Сондаж № Р-77х, гр. Търговище, бул. "Ал. Стамболийски" № 31, имот № 000431. Дълбочината на водното ниво от повърхността е 122 м., дебит на водоизточника 7,471л/с, температура на водата 45,8°. Водочерпенето се извършва с помпа. Състоянието на сондажа е добро. Със Заповед № РД -02-14-706/08.08.2002 г. на МРРБ собстеността на минералния източник Р-77х от държавна се променя в общинска. Минералната вода от сондажа се използва от "Терем" ЕАД - клон Търговище и за питейнобитово водоползване от граждани.

3. Сондаж-Р-109х (Славиния), гр. Търговище, кв. "Въбел", имот с № 000039. Дълбочина на водното ниво от повърхността 134.60м., дебит на водоизточника 11,5л/с и температура на водата 24°С. Сондажът е пуснат в експлоатация м. октомври 1987 г. В момента сондажа попада в района на завод за плоско и домакинско стъкло на "Тракия глас България" ЕОД, но фирмата не проявява интерес за ползване на водата.

Сондажът е в лошо състояние, при последни огледи се установявя, че е затрупан с камъни. Със Заповед № РД-02-14-707/08.08.2002 г. на МРРБ собствеността на минерален водоизточник Р - 109х (Славиния) от държавна се променя в общинска.

Почви

Почвената покривка е обусловена от геоложкия строеж и отразява влиянието на континенталните климатични условия, нископланинския и хълмист релеф и растителна покривка. Най-голяма част от територията на община Търговище е покрита със сиви горски почви. По механичен състав са тежко песъчливо-глинести. Характеризират се с добри водно-физични свойства, със средна до слаба водопроницаемост, добра водозадържаща способност и сравнително благоприятен въздушен режим. Количеството на хумуса е най-високо в повърхностният хоризонт, а в дълбочина намалява.

Следващи по разпространение са черноземните почви (типични, слабоизлужени, излужени). Разпространени са главно в Търговищкото поле. Общата мощност на почвения им профил е 60-80 см, а само на хумусния хоризонт – 20-25 см. По механичен състав те са тежко и по-рядко средно песъчливо-глинести. Притежават средна до висока водопропускливост, ниска до средна водозадържаща способност и добър въздушен режим. По съдържание на органично

вещество са слабо хумусни, а по отношение на общия азот и фосфора са средно запасени. Обработват се сравнително леко.

В разчлененените релефни форми се намират смесени алувиално-делувиални почви, а в леглата на водните течения – алувиални. Тези типове почви са с по-ограничено разпространение. Те се отличават с много добър воден и хранителен режим и високо естествено плодородие. Подходящи са за отглеждане на зеленчуци, ягоди, овощни градини, царевица, цвекло.

Плиткият профил на почвите в районите на общината с най-голяма надморска височина прави площите им неподходящи за отглеждане на селскостопански култури. Част от тях могат да се използват за пасища или след съответни мелиорации - за лозя. Най-рационално би било залесяването им с горскоплодни храсти.

Хидрографската мрежа е ясно изразена. Всички реки и долове имат каменисти дъна и стръмни склонове, обрасли с гори. Поради това ерозията в земеделските и горски земи не е с големи размери. На територията на горския фонд, ерозионни процеси са установени на площ около 12 хил. дка. Общо за района тези процеси са овладяни и имат затихващи функции. Това не означава, че комплексните мерки за борба с ерозията трябва да се преустановят. Напротив, общината има нужда от постоянни лесотехнически мерки за подобряване на горско-растителната покривка.

На територията на общината няма заблатени почви.

Орографските особености на района не благоприятстват ветрова ерозия, но създават условия за водна ерозия. Големите наклони на терените, обемът и интензивността на валежите в съчетание с почвените условия са част от факторите, които определят интензивността на ерозията.

Ерозираните площи, ровини, сипеи, и свлачища са разположени по стръмните и много стръмните терени. На много места се забелязват терени с нарушени почви, нелесопригодни площи обрасла с дървесна и храстова растителност, и напълно оголени площи - нелесопригодни голини, сипеи и скали. Важно е да се има предвид, че скоростта на ерозия е различна при различните типове растителна покривка. Естествената ерозия се ускорява под влияние на човешката дейност. Незасетите обработваеми земи са подложени на около 30 пъти по-интензивни ерозионни процеси в сравнение с почви под горска покривка. Широколистните насаждения в горския фонд, със своите водозадържащи функции имат изключителна роля за предотвратяване на ерозионните процеси.

1.2.3. Защитени зони, природни забележителности и биоразнообразие

Община Търговище е богата на природни забележителности, защитени зони и местности.

В европейската екологична мрежа „НАТУРА-2000” попадат следните зони от територията на община Търговище:

Защитени зони по Директивата за птиците:

- Защитена зона **"ОВЧАРОВО"** с площ 1478.03 ха, код BG0002093 - В защитената зона "ОВЧАРОВО" са засегнати землищата гр. Търговище и на селата Копрец, Кралево, Овчарово, Преселец, Пролаз, Руец, Стража, Търновца, Черковна. Зоната се намира между общините Велики Преслав и Търговище и заема площ от 1478 хектара. Мястото е от международно значение за опазване на гнездящия тук световно застрашен вид ливаден дърдавец. Срещат се и видовете червеногърба сврачка, сива овесарка, черночела сврачка. Към настоящия момент защитена зона „Овчарово” е обявена със Заповед № РД-844/ 17.11.2008 г. (ДВ бр.12/ 13.02.2009 г.), в която съгласно разпоредбите на Закона за биологичното разнообразия / ЗБР /се посочва местоположението на защитената зона, предметът и целите й на опазване, опис на имотите, включени в съответната защитена зона, забрани или ограничения на дейности.

Защитени зони по Директивата за местообитанията:

Защитена зона **"ПРЕСЛАВСКА ПЛАНИНА"** с площ 14060.01 ха, код BG0000421 - В защитената зона "ПРЕСЛАВСКА ПЛАНИНА" са засегнати землищата на селата Кралево, Овчарово, Певец, Руец, и Стража;

Защитена зона **"МАРИНА ДУПКА"** с площ 1.00 ха, код BG0000589 -Защитената зона " МАРИНА ДУПКА" се намира в землището на с. Пайдушко;

Защитена зона **"ОСТРОВЧЕ"** с площ 6749.19 ха, код BG0000173 - В защитената зона "ОСТРОВЧЕ" частично са засегнати землищата на селата Кръшно, Маково и Миладиновци.

На територията на община Търговище са разположенис 31 защитени природни обекти, 6 от които са природни забележителности. По-интересните от тях са:

• **Природна забележителност „Водопада**" - намира се в живописната местност "Парка" (на 7 км от гр. Търговище), образувана от коритото на река Врана, живописно прорязваща склоновете на Преславската планина, дял от Източна Стара планина.

• **Природна забележителност „Коня"** е скално образование – голина, наподобяващо изображение с форма на кон, а "Водопада" е малък водопад, образуващ се от излизащ на скалната повърхност малък подземен приток на река Врана.

• **Природна забележителност Дервентската пещера** - намира се на склоновете на Преславската планина, в Пролазкия пролом, землище с. Пролаз. Пещерата е една от малкото в този край, известна освен с големината си и с богатството на ексцентричните образования на хелектитите и дендритите, змиевидните извивки на преградите на синтровите езерца с пещерни бисери в тях и масивните сталагмити, осеяни с червеникавокафяви до розови и млечнобели кристали. Пещерната фауна е представена от прилепите, достигащи десетки броя.

• **Защитена местност Игликина поляна** - намира се в местност "Кайрака" на площ от 8,3 ха и е обявена за защитена територия на естественото находище на лечебна иглика, растителен вид с ограничителен режим на ползване. Целогодишно е обект на неорганизиран туризъм, поради красивата природа, съчетание на защитения обект с ограждаща го смесена широколисна гора и близостта на гр. Търговище.

• **Защитена местност „Петка балкан"** - обявена е за защитена територия за съхранение на вековна церова гора на площ 5,4 ха в местността "Бабаконду", землище с. Братово. Защитената местност е свързана с историческо събитие през XVI в. и предания за потурчването на месното население. В наши дни на това място от жителите района се правят тържества – събори.

• **Защитена местност „Урумово лале" -** заема каменист, силно варовит стръмен склон, землище с. Пайдушко. Под защита се намира естествено находище от 12,0 ха на растителния вид Урумово лале, представен в трите му форми - жълта, пъстра и червена. Последната форма е представена от единични екземпляри. Видът под защита е български ендемит, застрашен от изчезване и включен в "Червената книга" на България.

• **Идиризова кория** са група от седемнайсет вековни церa със средна възраст 150 години, останки от церова кория в ПФ на село Дългач, община Търговище. Там също се намират и "Четирите церa", представени от четири вековни церa на възраст около 300 години.

• **Местност „Парка"** – разположена е на 7 км южно от града, при входа на Търговищкия проход. Красивата природа, минералният извор и удобният първокласен път от София за Варна привличат населението и гостите на града. На база лечебните свойства на минералната вода е изграден санаториално-туристически комплекс.Интересна природна забележителност е "Коня" – уникално оформена фигура върху почти отвесния източен склон на Лале Балкан, пещерата "Маринатa дупка", природният феномен "Водопадът". Тук се намира и крепостта "Крумово кале". Всички тези обекти са разположени в живописния пролом на река Врана. Зоната за отдих е богата на люляк и на рядко срещащото се "Урумово лале".

• **Езеро „Борово око"** и др.

Община Търговище попада в Крайдунавския фитогеографски район. Климатичните условия, естеството на скалната основа и почвите обуславят характера на растителността. Силно преобладаващи са широколистните гори, съдържащи богато видово разнообразие. Иглолистните участъци са плод на залесявания (предимно черен бор). Преходите към горите и много билни участъци са покрити с тревно-храстова растителност.

От естествено разпространените дървесни видове, най-широко участие имат церът, зимният дъб, благунът, липите, габърът, брястът, кленът, шестилът, ясените, мъждрянът,

келявият габър, брекината, яворът. Незначително е разпространението на косматия дъб, сребролистната липа, бука и други. При изкуствено създадените чрез залесяване насаждения са използвани черен бор, бял бор, зимен дъб, сребролистна липа, едролистна липа, планински ясен, явор, бук, червен дъб, акация, топола и други. Тези дървесни видове образуват както чисти, така и смесени насаждения. От храстите най-често се срещат глог, люляк, драка, дрян, леска, шипка, капина, смрадлика и други.

Тревната покривка е сравнително бедна, представена предимно от житни треви, детелина, ягода, къпина, коприва, млечка, лепка и др.

Защитени растителни видове в района са: находища на урумово лале, гръцка и черноморска ведрица, горска съсънка, лудо биле, блатно кокиче, оливиеров минзухар, пролетна циклама, пролетно котенце. От редките растителни видове – няколко вида перуники, росен, 6 вида орхидеи, коило и кокиче.

Голямото растително богатство на Търговищкия край се допълва от находищата на ***лечебни растения*** - глог, шипка, жълт кантарион, риган, бял равнец, мащерка, смрадлика, черен оман, решетка, горска иглика, седефче и други билки.

Животинският свят от своя страна в резултат на мозаичността на ландшафта на Търговищка община, с различни по площ сухоземни и водни екосистеми и със сложното съчетание на абиотичните, биотичните и антропогенните фактори на средата, е богат на представители от една твърде разнообразна и интересна фауна от гръбначни животни.

Застрашените животни, вписани в Червената книга на България, които се срещат в района на община Търговище са:

1. Смок мишкар
2. Бял щъркел
3. Гълъб- хралупар
4. Черна каня
5. Обикновен хомяк

На територията на общината се срещат още: благороден елен, сърни, диви свине, лисици, язовци, вълци, сив заек, катерици, златки, белки, костенурки, тритон, дъждовник и др.

Птиците, бозайниците и ихтиофауната са с типичен за Предбалкана видов състав и скромни естествени популации (с изключение на птиците). Птичият свят показва голямо разнообразие на видове. Едни от тях обитават горските масиви, а други полския район. Наблюдават се: яребици, фазани, пъдпъдъци, гълъби, гургулици.

По време на прелет из водните площи в района се задържат зеленоглавка, бърнета, белочели гъски, сива гъска и др., предимно защитени видове.

Защитени птици - малък креслив орел - единични екземпляри, обикновен мишелов, голям ястреб, малък ястреб, белошипа и черношипа ветрушка - единични екземпляри по време на прелет, сокол орко, бухал, ушата сова, забулена сова, кукумявки и др.

В реките и язовирите около Търговище се срещат около 16 вида риба: бабушка, речен кефал, червеноперка, лин, скобар, обикновена кротушка, бяла и черна мряна, обикновена каракуда, сребриста каракуда, шаран и др.; сем. Щуки, сем. Сомови, сем. Бодлоперки и др.

1.3. Културно-историческо наследство

1.3.1. Историческо развитие на общината

Тракийско, римско, византийско, турско, възрожденско и съвременно присъствие са напластявали култура и ценности в района на Търговище.

Археологическите сведения доказват, че по тези места човешки живот е имало още през медно-каменната епоха (халколит) - V-IV хилядолетие пр.н.е. Открити са неолитни селища от VII – VI хилядолетие преди новата ера. Проучени са селищни могили в Овчарово, Поляница, Подгорица, Търговище. Идентифицирани са културите “Поляница” и “Овчарово”. За “Поляница” е установено наличието на градоустройствена концепция още от края на ранния неолит. Край с. Кралево е открито известното в цял свят “Кралевско съкровище” от III век пр.н.е., състоящо се от две части – конска амуниция, апликирана със злато и погребални дарове

– накити. До с. Драгановец са открити останки от петкорабна базилика от византийския период, която е била изградена върху тракийско светилище. Крепостите и селищата край Търговище разкриват значимото място, което регионът е заемал в живота на Първото и Второ Българско царство. Смята се, че в района на крепостта Крумово кале се е намирал античният град Мисионис.

От 1573 г. в данъчния регистър на Османската империя за първи път се среща старото наименование на селището -Ески Джумая. От XVII в. то вече административен център и средище на най-известния панаир в европейската част на Империята. Тук си дават среща стоките и културата на Австрия, Германия, Англия, Русия, Близкия изток и Арабския свят.

Допирът с европейската култура и жаждата за знание подготвят почвата за активна просветна дейност. Още в XVIII век тук е открито килийно училище, което през 1846 г. е преобразувано в светско. В него учителства големият възрожденец Петко Р. Славейков. По това време в града са изградени християнска църква и читалище. Панаирната и занаятчийската слава на Търговище се запазват и в епохата на Възраждането. Развиват се множество занаяти - абаджийство, мутафчийство, гайтанджийство, обущарство и др.

След Освобождението, съхранявайки добрите традиции от миналото, градът поема по пътя на европеизацията и напредъка.

През 1934 г.Ески Джумая е преименуван в град Търговище, от 1959 г. той е административен център на окръга, по-късно – на областта.

1.3.2. Културно-историческо наследство и паметници на културата

Високата културно-историческа и познавателна стойност на уникални паметници от античната и средновековната българска епоха превръщат архитектурно-археологическите резервати на община Търговище в поле за изследвания, база за туристически продукти, "културен гръбнак" на настоящите поколения и "мост" за прехвърляне на ценности към бъдещите поколения.

По-значимите разкрити паметници и културни факти са:

Крумово кале (Мисионис). Останките на ранновизантийска и средновековна крепост "Крумово кале" (V-VI, IX-X, XIV в.) се намират в м. Парка на 7 км от Търговище по пътя за Омуртаг. На повече от 150 дка се издигат древни руини. Крепостта е строена по времето на Юстиниан I в края на V век, като част от отбранителната система на Византия. Целта й е била да спира набезите на славяни, прабългари и готи. Преди образуването на българската държава крепостта е разрушена.

В края на IX век върху руините възниква българско селище с ранносредновековни землянки. През XII - XIV век крепостната стена е преоформена и отново е част от отбранителна система, само че сега на столицата Търново. Крепостта е една от трите пазили прохода Дервента.

От двете страни на порталната врата има две U образни кули. Вътре са жилищните постройки и една класическа трикорабна базилика с помещение за кръщаване. От каменните стени е останало метър и половина - два височина, но и така са достатъчно внушителни, дебели са 1 метър.

В крепостта има разкрит некропол от XIV век. Цялото поле отвъд стената е било селище. В калето живеела само феодалната върхушка.

След последните проучвания на крепостта се налага мнението на археологът Ангел Конаклиев, специалист в Исторически музей, Търговище, че има голяма вероятност калето да е известния град Мисионис.

Петкорабната базилика и Тракийското светилище на бог Аполон се намират на около 23 км от град Търговище и на 2.5 км южно от с. Драгановец. Находките[2] свидетелстват за функцията на първоначалното съоръжение - Тракийско светилище (II – IV в), посветено на Херос и бог Аполон. По-късно върху основите на светилището е построена петкорабната

[2] Намерени са мраморни оброчни плочки, посветени на бог Аполон, Зевс и Деметра, статуйки на Тракийския конник, керамика и монети от Аврелиян (270 г.) и Клавдий Готски (268 г).

ранновизантийска базилика (V-VI в.). Около нея е имало развито селище. През XII в., върху него израства късно-средновековно българско селище, свързано с крепостта "Марната". В комплекса е открита и единствената в България пещ за строителна керамика (свързана с изграждането на базиликата). Комплексът е обявен за паметник на културата от местно значение с ДВ бр.70/31.08.1976 г.

Къз Ана Теке

На източния край на с. Момино се намира историческият паметник Къз Ана Теке. Мястото е почитано от изповядващите исляма, но е известно повече като казълбашко културно място. Представлява тухлена сграда, в която е гробът на светицата. Легендата разказва, че златокосо момиче на има Зюхре (Венера), единствено дете в семейството приютило една вечер божи пратеници. Дала им вода и кърпа и след като се измили, тя не изхвърлила мръсната вода, а я изпила. Изпитата вода имала чудотворна сила и я направила невидима и безсмъртна. Божествен глас й казал, че ако остане девица ще получи сила, с която ще може да помага на всички хора в беда. В знак на този свой оброк тя се нарекла Къз Ана (Девица-майка). Хората построили чешма и тюрбе, където и днес се събират много поклонници с надежда за изцеление, здраве и късмет.

Част от културното наследство на община Търговище са къщите, обявени за архитектурни паметници на културата. По-важните от тях са:

• ***Училище Св. Св. Седмочисленици (Славейковото училище)*** - историческата експозиция и фондохранилището са разположени в сградата на училище "Св. Св. Седмочисленици". Сградата е паметник на културата от национално значение. Построена през 1863 година за светско училище, тя е уникална и рядко срещана по мащабите си за България от епохата на Възраждането. В нея е учителствал Петко Р. Славейков. Затова в историческото съзнание на търговищенци училището остава като "Славейковото училище".

Днес тук се съхранява фондът на Историческия музей, който наброява 30 000 музейни единици и научната библиотека.

• ***Хаджи Ангеловата къща*** - архитектурен паметник от XIX в. с местно значение, в който е разположена етнографската експозиция на Исторически музей – Търговище. Построената през 1863 г. от тревненски майстори сграда е образец на симетрична възрожденска къща с дърворезбена украса, художествено изписани холкери и модерни за времето архитектурни детайли – алафранга, зидана печка.

• ***Захариевата къща*** е паметник на културата с местно значение. В момента изпълнява функцията на административна сграда на Исторически музей – Търговище.

• ***Свещаровата къща*** е паметник на културата от местно значение. Построена е през 1860г. Разположена е в непосредствена близост до други три архитектурни паметника на културата от епохата на Възраждането: "Училище Св.св.Седмочисленици", "Захариевата къща" и "Хаджи Ангеловата къща".

• ***Училище "Хаджи Руси"*** – в него се помещава археологическата експозиция на Историческия музей. Хронологично обхваща времето от VII хил. пр. хр. до XIV в. Представени са неолитната, халколитната и бронзовата епохи, античността и средновековието. Експонатите са разположени в седем зали на обща площ 354 м2. Сред тях има такива, които са уникални и нямат точни аналози, като например известната култова сцена от с. Овчарово (халколитна епоха), позлатената керамична урна-хидрия от с. Кралево (III в. пр. Хр.), комбинираният сребърен хирургически инструмент от Люблен (II в. сл. Хр.).

• ***Касъровата къща*** е построена от хаджи Михал Хаджирусев в началото на 70-те години на XIX век.

• ***Къща на Съюза на Архитектите*** - паметник на културата от местно значение. В непосредствена близост е църквата "Успение Богородично". Тя е свързана чрез "комшулуци" със съседните две възрожденски къщи – архитектурни паметници на културата.

• ***Сградата на бившата Българска земеделска банка***, открита е на 19 ноември 1915 г.

• С***градата на Банка "ДСК"*** - сградата е на бившата Популярна банка - Търговище, открита е на 1 януари 1931 г.

Към културното наследство на Търговище се отнасят и три къщи-музеи:

• ***Къща-музей "Никола Симов-Курото"*** - родната къща на известния български революционер Никола Симов-Курото - знаменосец на Ботевата чета. Експозицията разказва за неговия живот и съдба, както и за националноосвободителните борби на търговищкото население през Възраждането.

• ***Къща-музей "Стефан Куцаров"*** - постоянна експозиция за живота на рано загиналия художник – антифашист. Зала с творби на художника.

• ***Къща-музей "Никола Маринов"- р***одната къща на художника. Намира се в старата градска част "Вароша", близо до центъра на Търговище. Тя е неделима част от запазената ески-джумайска атмосфера, заедно с реставрираните и запазени възрожденски къщи.

В община Търговище се намират и множество запазени религиозни паметници (църкви и джамии). По-старите църкви[3] съхраняват уникални стенописи. Запазени са и значими паметници на ислямската култура[4].

• ***Църква "Успение Пресветия Богородици"-*** паметник на културата от национално значение. Построена през 1851г. от известните тревненски майстори Уста Димитър Сергюв и Генчо Новаков. Характерно за архитектурата е трикорабната конструкция в старобългарски стил без кубе. Определяна е като една от най-хубавите възрожденски църковни сгради из всички български земи. В емпорията на църквата се представя изложба на икони от средата на XIX в. и църковна утвар, фрагменти от стария възрожденски иконостас.

• ***Църква "Свети Иван Рилски"-*** Построена е през 1937 г. Намира се в централната част на град Търговище. Притежава уникален дърворезбен иконостас сътворен от проф. Петър Кушлев (1961г.). В църквата е погребан Нюйоркският митрополит Андрей (1886-1972) - един от големите дарители на гр. Търговище.

• ***Сахат Джамия – гр. Търговище*** - Мюсюлманският храм е построен през XVIII век. Намира се в централната част на областния център град Търговище и има статут на паметник на културата от местно значение. Посещава се от голям брой български и чуждестранни туристи. Притежава характерен стенопис. Вътрешните стени на залата за молитва майсторски са изписани с арабски текстове от Корана и декорация от стилизирани растителни и геометрични орнаменти.

Културно-историческото наследство е "инфраструктурата на приемствеността". Ресурсите на държавата и общините са несъизмеримо по-малки от потребностите на многократно декларираното желание за "опазване и съхранение". Желанието за допир на съвременниците до тези ценности и съхраняването им за идни поколения, би могло да се осъществи само чрез тяхното атрактивно експониране и валоризация. Историческата, познавателната и атрактивната стойност на търговищките културни пластове е сравнима с тази на цяла Северна България. За съжаление, работите по проучване, консервация и експониране все още не са доведени до формиране на завършени туристически продукти, професионална реклама и продажби. Това е пътят за набиране на средства, съхранение и обогатяване на тези непреходни ценности.

1.4. Селищна система и урбанизация

1.4.1. Селищна система

Селищната система на община Търговище е балансирана и добре изградена. В границите на общината са включени 52 населени места - 1 град – Търговище и 51 села.

Общинският център - гр. Търговище е централно разположен спрямо останалите населени места в общината. Освен функционален, градът е и пространствен център на територията. Останалите селища формират равномерна мрежа, която няма сериозни релефни бариери, с изключение на пролома на р. Врана при Търговищки проход. Естествено ненаселени остават само части на Преславско-Драгоевската планина (южно и западно от града) и Северослонишкия плоскоридов район.

[3] "Успение Пресветия Богородици" и "Свети Иван Рилски" в Търговище; църквата в с.Черковна (XIII – XIV в.);

[4] "Сат Джамиси", Търговище; Къз Ана Теке, с. Момино.

Средната селищна гъстота (6,2 селища на 100 км2) е близка до тази за страната (около 5). Отчитайки и демографската маса, гъстотата на населените места в равнините части е с много по-благоприятни измерения. Средното отстояние между населените места е около 5 км, което е добра предпоставка за формиране и функциониране на една жизнена териториално-селищна общност.

Населението на община Търговище по постоянен адрес към 31.12.2012 г. е 72 566 души, но бележи тенденция на намаление с 1 943 души през 2012 г. спрямо 2006 г.

Таблица 3: Население по постоянен адрес в община Търговище 2006 - 2012 г.

Населени места	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
гр. Търговище	47610	47242	47032	46764	46523	46252	46099
с. Алваново	166	162	152	143	137	138	137
с. Александрово	354	345	344	341	332	336	340
с. Баячево	1005	1015	1030	1030	1026	1029	1044
с. Бистра	211	209	200	197	187	174	169
с. Божурово	448	445	446	438	429	420	421
с. Братово	351	349	352	350	344	344	350
с. Буйново	892	909	900	912	907	909	898
с. Буховци	665	658	663	665	661	648	644
с. Вардун	1003	1016	1032	1050	1059	1068	1088
с. Васил Левски	338	342	340	329	323	319	318
с. Голямо ново	1207	1225	1215	1217	1225	1242	1251
с. Голямо Соколово	539	536	544	552	543	550	566
с. Горна Кабда	177	177	174	176	165	155	150
с. Давидово	373	376	358	371	373	383	390
с. Драгановец	599	598	608	625	625	620	622
с. Дралфа	535	544	534	530	527	530	527
с. Дългач	546	556	551	549	543	532	529
с. Здравец	517	521	506	502	509	507	505
с. Копрец	337	337	333	329	325	320	311
с. Кошничари	67	64	63	62	61	60	62
с. Кралево	1277	1300	1311	1317	1301	1299	1270
с. Кръшно	226	227	222	229	227	232	236
с. Лиляк	1171	1166	1171	1184	1182	1198	1213
с. Ловец	451	442	442	440	435	434	427
с. Макариополско	819	790	781	770	769	763	748
с. Маково	287	280	280	277	275	265	265
с. Миладиновци	222	217	213	202	201	189	189
с. Мировец	69	71	68	69	61	66	72
с. Момино	281	276	269	270	274	275	272
с. Надарево	568	565	550	545	545	531	532
с. Овчарово	841	847	845	836	797	802	801
с. Осен	47	46	45	37	35	38	40
с. Острец	527	514	513	507	498	503	502
с. Пайдушко	329	321	313	317	309	306	300

с. Певец	124	122	116	120	123	124	119
с. Подгорица	1100	1132	1128	1141	1145	1169	1173
с. Преселец	550	540	524	519	513	516	511
с. Пресиян	277	272	266	261	254	252	238
с. Пресяк	491	496	494	493	495	497	493
с. Пробуда	633	624	628	634	621	606	611
с. Пролаз	127	122	120	119	124	124	118
с. Разбойна	735	747	745	740	737	740	742
с. Ралица	272	269	282	268	263	263	261
с. Росина	371	382	379	383	384	390	400
с. Руец	1186	1199	1205	1210	1213	1225	1209
с. Стража	892	890	880	862	838	848	841
с. Съединение	443	430	418	411	408	410	407
с. Твърдинци	287	294	289	288	291	289	280
с. Търновца	731	727	720	719	700	688	689
с. Цветница	134	129	127	128	123	120	114
с. Черковна	1091	1099	1100	1091	1085	1075	1062
Община Търговище	**74499**	**74162**	**73821**	**73519**	**73050**	**72773**	**72556**

Източник: Национална база данни „Население”- http://www.grao.bg/index.html

За периода 2006-2012 г. жителите на общинския център гр. Търговище по постоянен адрес намаляват с 1 511 души. В селата като цяло тенденцията е същата, с изключение на 12 села, където населението по постоянен адрес се увеличава. Това са: Баячево, Буйново, Вардун, Голямо ново, Соколово, Давидово, Драгановец, Лиляк, Подгорица, Разбойна, Росина и Руец.

Най-малкото село по население в община Търговище през 2012 г. е с.Осен - 40 души, а най-голямото с. Кралево – 1270 души.

Урбанистичната класификация на селищата е относително поляризирана - 1 град - Търговище, 8 големи села (над 1000 жители), 15 средно големи села (500-1000 жители), 18 средни села (200-500 жители), 7 малки села (100-200 жители), 3 много малки села (под 100 жители).

Урбанизираността на територията на общината е 64% градско, спрямо 38% селско население /при 73% за страната в полза на градското/.

Развитието на селищната мрежа в общината е довело до съсредоточаване на основните административни, промишлени, обслужващи и културни дейности в гр. Търговище. Почти всички хора, живеещи на село, са постоянно пребиваващи там и се занимават със земеделие в лични стопанства. Като цяло икономическият потенциал на градското население в общината е по-висок от този при селското население. Това се обуславя от различния начин на живот и възможностите за трудова реализация.

По степен на благоустроеност селата имат сходни характеристики - всички са електрифицирани и водоснабдени (но в 31 от тях водата е с недостатъчен дебит), във всички отсъства канализация.

Като физическа структура, селищната мрежа е добре развита, балансирана е върху цялата територия на общината. Дисбалансът (поляритетът) се проявява при демографските, икономическите и функционалните характеристики на селата. По тази причина и поради големия брой населени места, общината има нужда от целево създаване на няколко вторични опорни центъра, различни от град Търговище, които да гарантират балансираното развитие на района в бъдеще.

Отчитайки географското разположение спрямо общинския център, броя на жителите на селата, осигуреността им с обществени и обслужващи функции и други фактори, като естествени вторични пунктове за развитие можем да определим следните 6 опорни центъра:

- Североизточен опорен център - с. Макариополско;

- Северозападен опорен център - с. Дралфа;

- Югозападен опорен център - с. Лиляк;

- Югоизточен опорен център - с. Кралево и с. Надарево;

- Южен опорен център – с. Стража;

- Опорен център на район Малко Герлово с две водещи села – Вардун и Черковна.

За да се постигне балансирано териториално развитие на община Търговище, в тези села трябва да се инвестира за подобряване на инфраструктурата и развитие на обслужващите функции и услуги, разнообразяване на икономическите дейности, съживяване, създаване на работни места и задържане на младите хора.

Североизточен опорен център - с. Макариополско обхваща селата: Пресяк, Буйново, Твърдинци, Буховци, Алваново, Мировец, Съединение, Бистра, Давидово, Пробуда и Васил Левски.

Северозападен опорен център - с. Дралфа, който включва селата: Миладиновци, Маково, Кръшно, Голямо Ново, Росина, Голямо Соколово, Ралица, Подгорица, Кошничари и Здравец.

Югозападен опорен център - с. Лиляк включва още селата: Момино, Александрово, Пресиян, Горна Кабда, Цветница, Пайдушко, Божурка и Братово.

Югоизточен опорен център - с. Кралево и с. Надарево обхваща селата: Острец, Ловец, Осен, Дългач, Певец, Баячево и Овчарово.

Южен опорен център – с. Стража включва: с. Разбойна, с. Руец, с. Пролаз и местност „Парка”.

Опорен център на район Малко Герлово с две водещи села – Вардун и Черковна включва селата: Копрец, Търновца, Преселец и Драганович.

1.4.2. Общи характеристики на малките населени места в общината

Настоящата характеристика е направена в резултат на проведено анкетно проучване сред кметовете и кметски наместници на малките населени места в община Търговище и отразяват реалната ситуация към 2013 г. Представена е накратко информация за по-големите села и определените за опорни центрове и са обобщени проблемите и състоянието на всички малки населени места в общината.

<u>с. Вардун</u>

Селото се намира в северната част на Герлово, което представлява котловина оградена от юг от Стара планина, а от север и от изток от Преславската планина. На запад се намира хълмистата област Тузлук и Лиса планина. Герлово е една от най-защитените области в средновековна България: само в Преславската планина (около 20 км дължина) се откриват останките на най-малко десет крепости и укрепления. В непосредствена близост до Вардун се намират две крепости: "Калето" на около километър южно от селото и крепостта "Йорпека" на около 2,5 км югозападно. Последната се е издигала върху естествено възвишение и се състои от поне два защитни обръча като централният е с площ около 10 дка. Между двете крепости, в местността "Холума", се е простирал старият Вардун, който явно значително е намалил площта си след османското завоевание. В близост до Вардун са също така: голямата крепостта "Градището" на около 4 км от Вардун преди с. Пролаз, крепостта "Хисарлъка" до с. Пайдушко (5,5 км от Вардун), крепостта "Крумово кале" (или "Мисионис", както се твърди според последни проучвания) - единствената проучена и отчасти реставрирана поради близостта си с гр. Търговище (около 8 км, от Вардун е на 6,5 км). Изброените три крепости са пазели прохода "Боаза". По на изток са: голямата крепост "Тепето" в близост до с. Черковна на около 2,5 км от Вардун, крепостта "Чанаккале" над с. Търновца на около 7 км от Вардун, крепостта "Калето" над с. Копрец на около 4 км от Вардун, както крепостта при с. Кралево на около 12 км от

Вардун. Други също така слабо проучени крепости в Преславската планина има в близост до селата Овчарово, Долна Кабда, "Белото градище" при Дервишкия проход в посока Преслав, както и още няколко във вътрешността на планината. Още по-добре е защитена котловината от север и запад (по-ниската част): тук има останки от крепости в близост до селата Стеврек, Врани кон, Слънчевец, Пиринец, Коноп, Къпинец, Любичево, Малоградец, Омуртаг и Беломорци. Във вътрешността на Герлово може да се споменат крепостите при селата Драгановец (крепостта "Марната") и "Герилград" в близост до гр. Върбица. Много голям е броят и на крепостите и укрепленията на юг по Стара планина в съседство с Герловската котловина: Кипиловското кале, "Римско кале", "Вида" и "Козяк" пазили Котленския проход, както и "Урвизион", "Върбишко градище" и "Белград" пазели Върбишкия проход. На 18 км. североизточно от Вардун по права линия се намира старата Българска столица Преслав.

Във Вардун е открита уникална стеатитова нагръдна икона на св. Артемий датирана от XI – XII век. Открито е и монетно съкровището от 2020 медни монети от XII – XIII век. Монетите са дребни, с ядра с неправилна форма. Повечето са монети на Мануил I Комнин и на Алекси III Комнин. По-малка част са монетите на Мануил I са с Богородица, Теодор I Ласкарис (Никея, Солунското деспотство), Михаил VIII Палеолог, Йоан Ангел Дука, анонимни: с Архангел Михаил, Богородица Оранта, Анна и Мария прегърнати. От това съкровище едва 14 монети са постъпили в Археологическия музей в София, останалата част е изчезнала. В местността Холума под Калето, при оран, е открита квадратна оловна плоча с релеф на лъв в скок. Размера на плочата е 7,5 см (ширина и височина) и дебелина 1,5 см

През 1831 г. във Вардун отваря врати едно от първите Български училища в североизточна България. През 1864 г. е завършен градежа на много мащабна за онова време училищна сграда. Начинанието е изключително смело, имайки предвид съпротивата на компактното турско население в Герлово по онова време. Тази сграда приютява ученици чак до 1930 г., когато е завършено новото Вардунско училище. За съжаление сега състоянието на сградата е плачевно, покривът е пропаднал, и е въпрос на немного време да бъде загубена безвъзвратно.

От землището на Вардун извират три реки - Вардунска река (наричана още Вардунско дере, Балтова или Балтовлова река), р.Врана (или Варна), която извира от хълмовете над Горните чаири, тече в посока село Пролаз, след което прорязва Преславската планина, оформяйки живописно дефиле – прохода "Боаза", и р.Палиска (или Паниска), която извира южно от местностите Холума и Куза и се влива в приток на яз. Тича.

Към 2013 г. жителите на с.Вардун са 1 070 човека, от които 300 са деца и младежи на възраст до 18 г.

Основните обществени сгради в селото – Кметство, Училище, Детска градина, Читалище, Църква са в сравнително добро състояние. Във Вардун функционират 5 хранителни магазина и 1 кафене. Уличната мрежа в селото е в относително добро състояние, но уличното осветление е недостатъчно и някой части не са неосветени.

Основният поминък на местното население е събирането на билки.

Празникът на селото е на 24 май – Деня на славянската писменост.

<u>с. Голямо ново</u>

През 2013 г. реалните жители на с.Голямо ново са 1 300 човека, от които 200 са деца и младежи на възраст до 18 г.

В селото има няколко обществени сгради. Кметството и здравната служба са в лошо състояние, и се нуждаят от основен ремонт, а сградите на училището, ЦДГ, читалище и църква са в добро състояние.

Уличната мрежа в селото е в изключително лошо състояние и на места изцяло липсва пътна настилка. Тротоарите също се нуждаят от частичен ремонт. Уличното осветление е в относително добро състояние. Селото е водоснабдено и електрифицирано. Здравните услуги не удовлетворяват нуждите и потребностите на населението.

Основният поминък на хората е събирането на билки, а голяма част от населението разчита изцяло на социални помощи. В района на Голямо ново няма производствени

предприятия. Развиват се предимно земеделски дейности по зърнопроизводство от няколко местни арендатори.Основни проблеми на селото са липсата на работни места и ниския стандарт на живот. Празникът на селото е на 26 октомври – Димитровден.

с. Дралфа

Село Дралфа е разположено в Североизточен придунавски регион. Селото е близко до градовете Търговище, Разград, Попово и Лозница. Граничи със селата Крьшно, Подгорица, Чудомир, Росина и Голямо Ново.

Жителите на селото към 2013 г. са 380, от които 38 деца под 18 години.

Обществените сгради в Дралфа – училище, детска градина, църква, читалище, здравна служба и джамия са в добро общо състояние. Уличното осветление и водпроводната мрежа също са в добро състояние. Проблем са улиците, които се нуждаят от основен ремонт и преасфалтиране.

В Дралфа има четири магазина за хранителни стоки. Основният поминък на населението е селското стопанство. В селото функционира една зърно база и полигон за бетонови изделия. Празникът на Дралфа е на 24 май.

За икономическото съживяване на района има идея за изграждане на завод за преработка на отпадъци.

с. Кралево

Село Кралево се намира на главния път, свързващ градовете Велики Преслав и Търговище. Отстои на 14 км. югоизточно от общинския център.

Край селото се намират няколко тракийски могили, разкопани и публикувани от археолога Георги Гинев. През 1979 година край Кралево е открито т.нар. "Кралевско съкровище", датиращо между 4-3 век пр.Хр., което е придобило световна известност.

През 2013 г. реалните жители на с.Кралево са 1 325 човека, от които 205 са деца и младежи на възраст до 18 г.

В селото има няколко обществени сгради - кметство, здравна служба, ЦДГ, читалище и училище, което е закрито. Уличната инфраструктура и тротоарите са изключително амортизирани, вследствие на наводнение през 2005 г. Уличното осветление е недостатъчно. В селото има 2 парка в относително добро състояние.

Основния поминък на населението е животновъдство и земеделие, предимно лозарство в малки лични стопанства. В Кралево развиват дейност следните фирми: Автомагистрали „Черно море" – кариера Кралево, Цех за сладкарски изделия и 1 крупен арендатор развиващ зърнопроизводство. В Кралево няма изградена църква и места за настаняване, но функционират 5 хранителни магазина и пивница.

Здравното обслужване задоволява основните потребности на населението.

Най-големият проблем е високата безработица. От основно значение е преасфалтиране на главните улици, благоустрояването на площада в селото и укрепване на речното корито.

с. Лиляк

Село Лиляк е разположено в красива долина. На север от селото се намира Лилякското плато, наричано от жителите „Стайка". На юг от селото има изглед към Преславската планина, която е част от Предбалкана.

До 11 ноември 1934 година селото носи името Чикендин. През средновековието то се е намирало по на север, но след османското нашествие се е преместило в подножието на Стара Планина.

През 2013 г. жителите на с.Лиляк са 1 208 човека, от които 201 са деца и младежи на възраст до 18 г. Основните обществени сгради са: кметството и здравната служба, Народно читалище „Михаил Петров", ЦДГ „Детска радост" - целодневна детска градина и ОУ „Христо Ботев", открито през 1865 година.

Основно спортна дейност се развива от ФК „Левски" - футболен клуб, състезаващ се в ОФГ Търговище.

В селото има два религиозни храма: Църква „Света Троица“, построена през 1936 година и Джамия.

Изключителна природна забележителност е водопада близо до село Лиляк.

В селото функционират 2 хранителни магазина и 2 пивници.

Основен проблем на Лиляк е лошото състояние на техническата инфраструктура. Почти липсва улична настилка и тротоари в по-голямата част от селото.

Уличното осветление не обхваща цялата територия на населеното място. В Лиляк има изградена частична канализация, която в момента не функционира. Водопроводната мрежа е изградена през 50-те години на 20 век и е напълно амортизирана.

В село Лиляк не развиват дейност предприятия, които да създават работни места и основния поминък е събирането на билки.

с. Макариополско

Селото носи името на Иларион Макариополски, който е нощувал там. Голяма забележителност са вековните дървета около село Макариополско.

През 2013 г. жителите на селото са 640 човека, от които 75 са деца и младежи на възраст до 18 г.

Обществените сгради в Макариополско са: кметството, здравната служба, ОУ „Христо Ботев“, Читалище „М.Иванов - 1912“, основано през 1912 г, детската градина, църквата и джамията. В селото функционират 6 хранителни магазина, 1 ресторант и 1 кафене.

Инфраструктурата не е в добро състояние. Уличната мрежа се нуждае от частичен, а на места и от основен ремонт. Уличното осветление е недостатъчно. В село Макариополско има достатъчно зелени площи и зони за отдих: 2 парка, 3 градинки и селски площад. Всички тези зони се нуждаят от обновяване и благоустройство.

В с.Макариополско функционират няколко икономически единици: ЗК „Надежда”, Фуражен цех, Мандра, които създават основният брой работни места за местното население.

Празникът на селото е на 26 октомври – Димитровден.

с. Надарево

Селото има благоприятно географско положение. През него минава ЖП линията София – Варна и има ЖП спирка, разположено е между две реки и в относителна близост до три големи града – Търговище, Велики Преслав и Шумен.

Първите писменни сведения за село Надарево са от XV - XVI век. В един документ (данъчна книга) от 1573 година фонд Ески Джумая, писан на старотурски с арабски букви (съхранен в ориенталски отдел на Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ - София), в регистъра за джелепкешани - крупни овцевъди, в лист 3-б е регистрирано село Назарча, с един джелепкешанин на име Гаази Силяхидин, който бил длъжен да предава годишно 20 глави овце на държавата. Джелепкешанин е лице, което има над 200 глави овце, и държавата го задължава да отделя на всеки 100 овце по 10 срещу заплащане за войската.

През 1676 година към Ески Джумая, наред с другите села, (на лист 19-6) е регистрирано село Назър, обложено с 63 кила истамбулски ечемик (едно кило е равно на 25 кг). Според преводачите-турколози, това е име на човек. „Назър“ значи надзорник, така са наричали управителите на крупни султански и държавни приходоизточници, обхващащи цели области. В трети документ, представляващ акт за продажба през 1882 година, издаден от Ескиджумайския миров съдия (под № 150) е вписано село Надар.

А според една легенда, покрай селото минал турски паша и възкликнал: „Не дар кьой дър“ или „Що за тясно село“.

Първоначално селото е било по на юг от днешното към „Дългачко“, в местността „Юртлука“. Не е известно откога е съществувало (17-18 век), та даже и по-рано. През 1850 година близо 2/3 от хората на това селище измират от чума. Останалите живи запалват къщите си и го напускат. Част от тях се заселват близо до река Врана в местността „Кортулук“ и на ляво от реката. Друга част се заселват на източния край на сегашното село до Каранедьови. По-късно тия от Кортулука и околностите на река Врана се заселват на западния край на реката. Не е

имало нито един българин, селото било населено само от черкези. След войната се заселват и турски семейства, които населяват турската махала.

Населено само с черкези и турци, селото наброявало 100 къщи - 70 турски и 30 черкезки. Черкезите са заемали източната част на селото, наречена „Черкезката махала“, в непосредствена близост са били и гробищата им и до днес се е запазило наименованието „Черкезкото гробище“. Селото е било откъснато от пътища и съобщение.

През 1879 година започва първото заселване на българи - бежанци от Беломорска Тракия, главно от село Янюли, Димотишко. Преди да се заселят по тези места, те се задържат около една година в село Мокрен, Ямболско. Когато пристигат тук, младата още българска държава ги настанява в дворищата на избягалите черкези, като им раздава по 4 - 5 „дюлюма“ (около 10 дка) изоставена земя. Беломорците са наброявали 30 семейства. В селото е имало само един черкезин на име Йозер. Обект на заселване са били черкезката и турска махала - днешните долна и горна махала. Първите им къщи са били изоставените черкезки колиби, изградени от пръти, слама и сас.

През 1900 година пристигат нови заселници - българи от Търновския и Еленски балкан: от с. Самоводене - през 1900 година, от с. Присово - 1901 година, от с. Буковец - 1902 година, а по-късно от с. Темниско, с. Дебелец, с. Даскот, с. Марийно и няколко семейства от Еленските села. Съжителството между българи и турци и между българи и българи, в началото било враждебно, но постепенно етническите и социални разногласия били преодолени.

Беломорците са заселили долната махала, а балканджиите - горната, разделяни от шосето. И до днес беломорците са запазват беломорския си диалект, а балканджиите - твърдия търновски говор.

Селото е водоснабдено през 1927 година. През 1921 година в сградата на земеделското училище е основана пощенско-телеграфна станция.

Потребителна кооперация „Орач“ е основана през 1914. Кредитната кооперация е учредена 1920 година, а през 1949 година се учредява всестранната кооперация, която 1953 година се преименува в Селкоп „Орач“ и са образувани два смесени магазина.

През 1949 година селото е електрифицирано, а през 1950 г. има радио-сигнал.

Църквата е построена през 1922 година. Първият свещеник е бил поп Алексий от град Търговище. Цървата носи името „Свети Димитър“. През 2004-2005 се направи ремонт и обновление на храма, благодарение на спонсорство.

Народно читалище „Просвета“ - Надарево е основано през 1907 година.

През 70-те години на 20 век в селото започват да се заселват и помашки семейства от Родопския и Пиринския край. Отначало идват десетина семейства родопчани, но днес вече наброяват около 40-50, които пренасят със себе си своя бит, традиции, песни и култура.

Към 2013 г. жителите на Надарево са 470, от които 30 деца и младежи под 18 години.

Основните обществени сгради в селото са кметствоо, двете училища, детската градина, църквата, джамията, здравната служба, читалището и пенсионерския клуб. Уличната мрежа и тротоарите се нуждаят от обновяване. Няма изградена канализация. Има три парка, които се нуждаят от облагородяване, благоустройство и поддържка. Площадът на селото също се нуждае от ремонт.

Населението се обслужва от четири магазина за хранителни стоки. Основният поминък е земеделие и животновъдство. Здравното и социално обслужване на населението се осигурява от личен лекар, фелдшер и има „Домашен социален патронаж”.

Сградният жилищен фонд е остарял и има само една санирана сграда през последните години. Основните проблеми на селото са високата безработица, ниския жизнен стандарт, голям брой лица, които не са здравно осигурени и липсата на местна икономика и работни места.

<u>с. Пролаз</u>

Селото е разположено на главен път София – Варна, непосредствено до границата с Преславска планина, която попада в екологичната мрежа „Натура” 2000. В землището на селото се намира природната забележителност Дервентската пещера. В района се намира и местността

„Парка", която се оформя като туристическа зона на Търговище с минерална вода и два комплекса „Рай" и „Белия кон". От с. Пролаз има път до хижа „Младост".

Името на селото до 1934 година е Дербент. Реалните жители на Пролаз към 2013 г. са 104 души, от които само 8 деца под 18 години.

Състоянието на инфраструктурата в селото е лошо. Сградата на кметството се нуждае от спешен ремонт. Всички улици се нуждаят от преасфалтиране и изграждане на нови тротоари. Водопроводната мрежа е напълно амортизирана и се нуждае от подмяна.

Безработицата в Пролаз е висока. Основен поминък на населението е земеделие и животновъдство. В селото функционират мотел, хранителен магазин и гостилница.

Пролаз има потенциал да се развива като туристически и логистичен опорен център на гр.Търговище, предвид благоприятното му положение на главен път София – Варна и природните дадености на района.

с. Стража

Село стража е красиво подбалканско село с живописна и чиста природа. Съществува легенда за името на селото и неговота възникване. През средните векове 15 - 16 век селото се е намирало на около 3 км източно от сегашното му местонахождение. Там както и сега населението е било турско и българско. Ражда се обаче красива мома българка наричана Стратижа. Турците започват да задирят младата и хубава българска жена, а за да я предпази баща и изнася цялото си семейстово и се заселва на място където е сегашото село, или до „Дядо Митковата чешма". Така започват да приижат и други семейства и се формира новото селище, чието име е част от името на тази българка.

През 2013 г. жителите на с. Стража са 820 човека, от които 15 са деца и младежи на възраст до 18 г.

Основни обществени сгради са: кметството, здравната служба, църквата и джамията в селото. Поради демографския срив през последните години детската градина и училището са затворени. Функционира читалище „Развитие". Последната сграда на читалището, която се намира в центъра на селото е открита през 1972 година. При разкопките на площада пред читалището тракторът пропада и след идването на археолози от търговишкия исторически музей, е открита древноримска керамична пещ.

Към читалището има сформирана фолклорна певческа група, която има завоюван златен медал от Фолклорния фестивал „Копривщица-2010". Техническата инфраструктура е като цяло в добро състояние. Уличното осветление и водопроводната мрежа удовлетворяват потребностите на населението.

В селото има 4 хранителни магазина. Няма производствени предприятия, които да създават работни места и по-голяма част от населението се занимава с животновъдство в малки лични стопанства.

с.Черковна

Селото е разположено в историко-географската бласт Герлово, в подножието на Преславската планина. Черковна се намира на 15 км. в югоизточна посока от общинския център гр.Търговище. На 4 км южно от селото е язовир Черковна. Селото има добре изградени пътища до селата: Вардун (4.9 км), Копрец (3.5 км) и Стража (6.2 км).

През 2013 г. жителите на с.Черковна са 676 души.

Основна административна и обществена сграда е кметството, където е разположена и здравната служба и библиотеката.

В селото функционира ЦДГ, в сграда построена през 1932 г. Сградата на бившето училище в момента не се използва. Основни обслужващи функции за населението на селото имат 5 магазина за хранителни стоки.

Уличната мрежа като цяло е амортизирана, по-сериозни ремонти не са извършвани от 1985 г. В селото няма изградени тротоари и зелени площи. Уличното осветление и водоснабдителната мрежа са в относително добро състояние и покриват нуждите на населението.

Състоянието на останалите села в община Търговище е сходно с анализираните по-горе големи села. Проблемите, които са идентифицирани са свързани най-вече с високата безработица, липсата на възможности за заетост и работни места, лошото състояние на инфраструктурата, най-вече водопроводна и улична мрежа.

Наличие на свободен общински сграден фонд, за който няма средства за поддръжка и е оставен да се руши. Населението в някой села има преблеми с достъпа до здравни и социални услуги. Голяма част от сградите на кметствата се нуждаят от ремонт. Същото е състоянието на здравните служби, на някой читалища, църкви и джамии.

Площадите на повечето села се нуждаят от благоустрояване. В селата с повече млади хора е необходимо да се изградят детски и спортни площадки, да се осигури Интернет и да се оборудват компютърни зали към читалищата.

1.4.3. Жилищен фонд, домакинства и семейства

По данни на НСИ от преброяването към 01.02.2011 г. общият брой сгради в община Търговище е 16 411, а броя на жилищата е 30 758. Полезната жилищна площ в общината е 2 148 251 кв.м. Около 66% от жилищните сгради (10 800 броя) са постоянно обитавани, 5611 сгради са необитавани и/или се обитават сезонно.

Централно водоснабдени са 96,7% от жилищните сгради в Търговище. Собствен водоизточник ползват само 0,8% от сградите, 2% имат и централно водоснабдяване и собствен водоизточник, а 0,5 % не са водоснабдени.

Таблица 4: Обитавани жилища в община Търговище към 01.02.2011 г. по наличие на канализация

Показател	Общо	В градовете	В селата
	20893	**13976**	**6917**
Свързана с обществена канализация	13464	13214	250
Свързана с изгребна яма	490	157	333
Свързана със септична яма	1354	327	1027
Свързана с почивна яма	5049	217	4832
Няма канализация	536	61	475

Национален статистически институт

Анализът на данните сочи, че с обществена канализация са свързани 64,4% от обитаваните жилища в Търговище, 2,4% са свързани с изгребни ями, 6,5% ползват септични ями, а 24,1% попивни ями. В 2,6% от жилищните сгради няма никакъв достъп до канализация и/или ями.

По показателя на НСИ „Осигуреност на обитаваните жилища с кабелна телевизия, сателитна антена, компютър и достъп до интернет", данните за община Търговище са представени в следващата Таблица 5:

Таблица 5: Осигуреност на жилищата с телевизия, компютри и интернет към 01.02.2011 г.

	Общо		В градовете		В селата	
	Жилища	**Живущи лица**	**Жилища**	**Живущи лица**	**Жилища**	**Живущи лица**
Кабелна телевизия	9652	26238	8829	23685	823	2553
Сателитна антена	7226	21147	3043	8545	4183	12602
Компютър	8231	25666	7560	23053	671	2613
Достъп до интернет	7633	23679	7139	21883	494	1796

Национален статистически институт

Значителна част от сградния жилищен фонд в община Търговище (81%) е построен преди 1980 година. За периода 2000-2011 г. са построени 485 нови жилищни сгради, в които са обособени 1660 нови жилища.

Таблица 6: Жилищни сгради по период на построяване в община Търговище

		Периоди на построяване							Брой
	Общо	**До края на 1949**	**1950 - 1959**	**1960 - 1969**	**1970 - 1979**	**1980 - 1989**	**1990 - 1999**	**2000 - 2011**	**Непоказано**

Сгради	16411	4560	3243	3296	2297	1857	673	485	-
Жилища	30758	4621	3464	5107	7863	6243	1797	1660	3

Национален статистически институт

Около 55% от жилищните сгради в община Търговище са масивни, 0,02% са стоманобетонни, а останалите са с друг вид конструкция.

Таблица 7: Брой и характеристика на сградния фонд

	Общо бр.	**Общо площ кв.м.**	**Стоманобетони**	**Масивни сгради**	**Други**
Жилищни сгради	16 411	2 148 251	352	9057	7002

Източник: Национален статистически институт

По данни от последното преброяване на населението към 01.02.2011 г., в 52-те населени места на община Търговище живеят 23 008 домакинства и 16 714 семейства, като средният брой членове на едно домакинство или семейство е около 2,5 човека.

Едночленните домакинства са 6 837. Домакинствата-семейства в община Търговище са 12 766. В 39% от семействата няма деца под 18 години, в 38% имат само едно дете, в 20% - две деца и едва в 3% - три и повече деца. В 15% от семействата, в които има деца те се отглеждат само от единия родител.

1.5. Развитие на човешките ресурси и социалната сфера

1.5.1. Демографска характеристика

Динамиката на населението в община Търговище през последните години показва трайна тенденция на намаление (с около 9% за последните 6 години) или с 4952 души през 2012 спрямо 2007 г.

Според преброяването на НСИ към 01.02.2011 г. населението на община Търговище е 57 264 души, към края на годината намалява до 56 868, а през 2012 г. в общината живеят вече 56 506 души.

По данни на ГД ”ГРАО” жителите на общината към 15.06.2013 г. по постоянен адрес са 72 481 души, а по настоящ адрес – 62 955, но реално голяма част от тях не живеят в Търговище и това обяснява голямата разлика между населението по данни на НСИ и по постоянен и настоящ адрес.

Таблица 8: Население в община Търговище по пол и местоживеене 2007 - 2012 г.

	2007	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
Всичко	61458	60950	60497	59855	56868	56506
Мъже	29822	29531	29231	28940	27752	27566
Жени	31636	31419	31266	30915	29116	28940
В градовете	37861	37642	37375	37137	37341	37120
В селата	23597	23308	23122	22718	19527	19386

Източник: Национален статистически институт

По признака пол структурата на населението е сравнително балансирана – 49% мъже и 51% жени. Мъжете през 2012 г. са с 1374 по-малко от жените.

По данни на НСИ 66% от населението живее в града и 34% в селата.

Таблица 9: Население под, във и над трудоспособна възраст по местоживеене и пол към 01.02.2011 г.

	Общо			**Град**			**Село**		
	Общо	**Мъже**	**Жени**	**Общо**	**Мъже**	**Жени**	**Общо**	**Мъже**	**Жени**
Общо	57264	27978	29286	37611	18164	19447	19653	9814	9839

Под трудоспособна[5]	8969	4527	4442	5610	2864	2746	3359	1663	1696
В трудоспособна[6]	35419	18701	16718	24425	12619	11806	10994	6082	4912
Над трудоспособна[7]	12876	4750	8126	7576	2681	4895	5300	2069	3231

Източник: Национален статистически институт

Към 01.02.2011 г. под трудоспособна възраст е 16% от населението на община Търговище. Възрастните над трудоспособна възраст са 12 876 души или 22% от населението. Около 62% е делът на населението в трудоспособна възраст на 15 и повече години.

Най-голям относителен дял във възрастовата структура на населението заемат лицата в активна трудова възраст между 30 и 59 години – 43%. Възрастните на 60 и повече години са 25% от населението, а децата и младежите до 29 години - 32%. Изводът, който се налага е, че населението на община Търговище бележи тенденции на застаряване. (Таблици 9 и 10)

Таблица 10: Население в община Търговище по възрастови групи за 2012 г.

Възрастови групи									
Общо	**0 - 9**	**10 - 19**	**20 - 29**	**30 - 39**	**40 - 49**	**50 -59**	**60 - 69**	**70 - 79**	**80 +**
56 506	5579	5862	6583	7829	8212	8197	7563	4784	1897

Източник: Национален статистически институт

Икономически активните лица в община Търговище са 53% или 25 851 души от населението на 15 и повече години по данни от последното преброяване. От икономически активните лица заети към 01.02.2011 г. са 21 366 души, останалите са безработни. Пенсионерите са около една трета или 29% от населението в Търговище.

По признака юридическо семейно положение, данните на НСИ сочат, че 43% от населението на община Търговище (24 440 души) са семейни – женени/омъжени, около 6% са разведени (3 455 души), близо 10% са със статут на вдовец или вдовица. Несемейните са 41% от населението, като се приспадне групата на децата и младежите до 19 години, делът на несемейните хора в община Търговище е 35% от общото население.

Според резултатите от Пребряване 2011 г., 9% от населението живее в условия на съжителство без брак. Това са около 27% от юридически несемейните лица, като повече от половината от тях (63%) са във възрастовата група между 20 и 39 години.

Таблица 11: Население на 7 и повече години в община Търговище по образование към 01.02.2011г.

Община, Местоживеене	**Общо**	**Висше образование**	**Средно образование**	**Основно образование**	**Начално образование**	**Незавършено начално**	**Никога не посещавали училище**	**Дете**
Търговище	53394	8047	21781	14775	5218	2954	479	140
В града	35253	7541	17390	6787	1874	1468	106	87
В селата	18141	506	4391	7988	3344	1486	373	53

Източник: Национален статистически институт

Данните в Таблица 11 показват, че 41% от населението на община Търговище на 7 и повече години е със средно образование (21 781 души). С основно образование са 28% или 14 775 души. Начално образование имат близо 10% от жителите на общината, с незавършено начално са 5%, а 479 души никога не са посещавали училище и са напълно неграмотни. Броят на висшистите в общината е 8 047 или 15% от населението. В град Търговище живеят 7541 лица с висше образование, а в селата 506.

[5] Под трудоспособна възраст - до 15 навършени години.
[6] В трудоспособна възраст - жени от 16 до 59 и мъже от 16 до 62 навършени години.
[7] Над трудоспособна възраст - жени на 60 и повече навършени години и мъже на 63 и повече навършени години.

По признака етническата принадлежност 62% от анкетираните жители на община Търговище по време на преброяването към 01.02.2011 г. се самоопределят като българи, 28% като турци, 7% като роми, само 22 души са се самоопределили като турци и 594 души са посочили друга етническа принадлежност. От всички анкетирани 602 души на са определили етническата си принадлежност. (Таблица 12)

Таблица 12: Население по населении места и етническа принадлежност към 01.02.2011г.

Населено място	Общо	Българска	Турска	Ромска	Арменска	Еврейска	Влашка	Руска	Гръцка	Македонска	Румънска	Украинска	Друга	Не се самоопределям
ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ	53210	33229	14883	3902	7	1	171	81	1	5	14	16	298	602
ГР.ТЪРГОВИЩЕ	35053	27825	6222	633	6	1	4	65	1	2	2	16	41	235
С.АЛВАНОВО	162	159	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
С.АЛЕКСАНДРОВО	254	28	225	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
С.БАЯЧЕВО	555	135	380	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	29
С.БИСТРА	186	151	31	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
С.БОЖУРКА	289	2	274	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.БРАТОВО	153	1	152	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.БУЙНОВО	437	15	121	284	0	0	0	0	0	0	0	0	0	17
С.БУХОВЦИ	554	304	37	209	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3
С.ВАРДУН	667	83	9	572	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
С.ВАСИЛ ЛЕВСКИ	354	267	47	37	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2
С.ГОЛЯМО НОВО	878	193	254	415	0	0	0	1	0	0	0	0	1	14
С.ГОЛЯМО СОКОЛОВО	455	92	358	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1
С.ГОРНА КАБДА	23	6	17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.ДАВИДОВО	348	154	47	141	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
С.ДРАГАНОВЕЦ	468	15	268	180	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
С.ДРАЛФА	386	177	171	23	1	0	0	2	0	0	1	0	1	10
С.ДЪЛГАЧ	228	36	9	1	0	0	0	0	0	1	0	0	181	0
С.ЗДРАВЕЦ	323	166	6	0	0	0	138	0	0	0	11	0	0	2
С.КОПРЕЦ	224	11	213	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.КОШНИЧАРИ	74	57	15	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.КРАЛЕВО	727	61	497	47	0	0	0	0	0	0	0	0	30	92
С.КРЪШНО	240	78	144	11	0	0	0	1	0	0	0	0	0	6
С.ЛИЛЯК	994	415	163	407	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
С.ЛОВЕЦ	408	98	212	97	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
С.МАКАРИОПОЛСКО	604	433	142	27	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0
С.МАКОВО	290	205	58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	24
С.МИЛАДИНОВЦИ	208	122	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	81
С.МИРОВЕЦ	91	59	28	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.МОМИНО	213	55	156	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.НАДАРЕВО	459	173	240	12	0	0	0	0	0	0	0	0	34	0
С.ОВЧАРОВО	573	5	567	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
С.ОСЕН	69	51	11	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

С.ОСТРЕЦ	432	72	30	326	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3
С.ПАЙДУШКО	212	0	212	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.ПЕВЕЦ	106	106	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.ПОДГОРИЦА	614	106	459	6	0	0	29	0	0	0	0	0	0	14
С.ПРЕСЕЛЕЦ	312	25	163	123	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
С.ПРЕСИЯН	200	42	123	35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.ПРЕСЯК	167	2	127	37	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
С.ПРОБУДА	404	144	56	195	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
С.ПРОЛАЗ	40	5	35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.РАЗБОЙНА	445	146	285	4	0	0	0	2	0	0	0	0	1	7
С.РАЛИЦА	234	96	132	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
С.РОСИНА	254	152	98	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2
С.РУЕЦ	715	175	518	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	19
С.СТРАЖА	688	378	286	21	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0
С.СЪЕДИНЕНИЕ	281	113	162	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.ТВЪРДИНЦИ	134	0	133	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
С.ТЪРНОВЦА	301	0	298	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
С.ЦВЕТНИЦА	95	35	58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
С.ЧЕРКОВНА	629	0	628	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0

Източник: Национален статистически институт

Естественият прираст на населението на община Търговище изследвания период е отрицателен, като в началото бележи тенденция на намаление от минус 206 души през 2007 г. на минус 165 души през 2009 г., след което през 2011 г. нараства до минус 265 души, а през 2012 г. е минус 261. Средногодишният брой на живородените деца в общината през периода е 602. Средната смъртност в Търговище за изследваните 6 години е 838 човека годишно.

Таблица 13: Естествен прираст на населението на община Търговище 2007-2012 г.

Година	Живородени			Умрели			Естествен прираст		
	Общо	Момчета	Момичета	Общо	Мъже	Жени	Общо	Мъже	Жени
2007	646	324	322	852	450	402	-206	-126	-80
2008	621	322	299	882	475	407	-261	-153	-108
2009	613	286	327	778	409	369	-165	-123	-42
2010	606	324	282	866	442	424	-260	-118	-142
2011	546	278	268	811	428	383	-265	-150	-115
2012	579	307	272	840	436	404	-261	-129	-132

Източник: Национален статистически институт

Механичният прираст на населението също е отрицателен. През периода 2007-2010 г. се увеличава от минус 183 на минус 382 души. След това намалява на минус 101 души през 2012 г. Средногодишно в общината за изследваните шест години са се заселвали по 1011 души и са се изселвали по 1241 души.

Таблица 14: Заселени, изселени и механичен прираст в община Търговище 2007-2012 г.

Година	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
	Общо	Мъже	Жени	Общо	Мъже	Жени	Общо	Мъже	Жени

2007	1390	637	753	1573	722	851	-183	-85	-98
2008	988	394	594	1235	532	703	-247	-138	-109
2009	1111	480	631	1399	657	742	-288	-177	-111
2010	1336	636	700	1718	809	909	-382	-173	-209
2011	598	267	331	776	374	402	-178	-107	-71
2012	646	280	366	747	337	410	-101	-57	-44

Източник: Национален статистически институт

Общо в резултат на естествен и механичен прираст населението в община Търговище през 2012 г. е намаляло с 362 души.

1.5.2. Пазар на труда – заетост и безработица

Пазарът на труда включва два основни компонента: трудова заетост и безработица.

Икономически активните лица в община Търговище наброяват 25 851 души по данни на НСИ от последното преброяване – 01.02.2011 г.

Коефициентът на икономическа активност е 53% (съотношение между икономически активните лица и населението на 15 и повече навършени години).

Коефициентът на заетост (съотношение между броя на заетите лица и населението на 15 и повече навършени години) за община Търговище е 44%.

Таблица 15: Брой на безработните лица и равнище на безработица в община Търговище (2007- 03.2013 г.)

Показател	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Към 30.03.2013 г.
Брой регистрирани лица	2816	2589	3356	3619	3332	3249	3325
Жени	1779	1738	1935	2023	1868	1828	1808
Мъже	1037	851	1421	1596	1464	1421	1517
Равнище на безработица (%)	9.25%	8.51%	11.03%	11.89%	13,0%	12,7%	13,0%

Източник: Дирекция „Бюро по труда" – Търговище

Равнището на безработица в община Търговище от 2007 г. до март 2013 г. бележи тенденция на увеличение, със стойности по-високи от средните за страната, но по-ниски от показателя за областта.

През 2007 г. относителният дял на безработицата е 9,25%, при средно равнище за страната 6,91% и за област Търговище (14,6%).

Към март 2013 г. безработицата в общината е с 4 пункта по-висока спрямо 2007 г. и достига 13 %, което е само с 1,2 пункта повече от средното равнища за страната 11,8 % и със 7 пункта по-ниска от безработицата в област Търговище (20,4%). (Таблица 15)

Относителният дял на безработните жени в общината постепенно намалява. Към 30.03.2013 г. относителният дял на регистрираните безработни жени е 54% или с 9% процента по-малко от 2007 г., когато е бил 63%.

За анализирания период най-ниска е безработицата през 2008 г. – 8,51%, съответно с най-малко регистрирани безработни – 2589 души. Общият брой на регистрираните безработни лица към март 2013 г. е 3 325.

Фиг. 3: Динамика на безработицата в община Търговище 2007-2012 г.

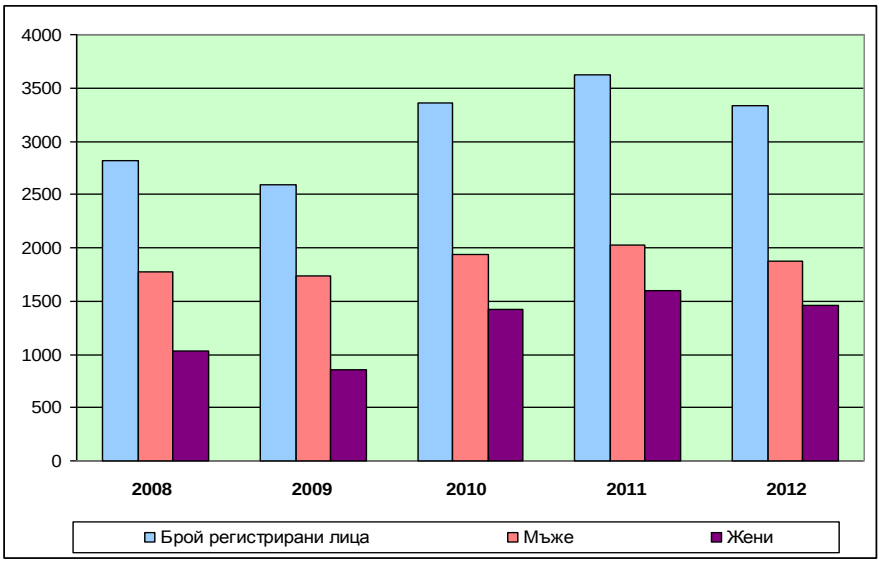

Източник: Дирекция „Бюро по труда" – Търговище

Най-голям относителен дял във възрастовата структура на безработицата в община Търговище имат лицата над 45-годишнна възраст (около 61% към март 2013 г.).

Около 32% от безработните са на възраст между 30 и 45 години. Младите хора между 20 и 30 години са 17% от безработните.

Най-малък относителен дял във възрастовата структура на безработицата заемат младежите до 19 години – 44 лица или само 1%.

Таблица 16: Безработица в община Търговище по възрастови групи за 2010-03.2013 г.

Възрастови групи	2010	2011	2012	Към 30.03.2013 г.
- до 19 г.	51	43	48	44
- от 20 до 24 г.	196	216	239	232
- от 25 до 29 г.	277	300	310	318
- от 30 до 34 г.	332	334	329	351
- от 35 до 39 г.	326	318	351	363
- от 40 до 44 г.	355	334	351	338
- от 45 до 49 г.	452	397	368	400
- от 50 до 54 г.	595	483	475	473
- над 55 г.	1035	907	778	806
Общо	**3619**	**3332**	**3249**	**3325**

Източник: Дирекция „Бюро по труда" – Търговище

Най-голям е броят на безработните с основно и по-ниско образование. Към март 2013 г. това са 1854 лица или 56% от безработните в Търговище. Със средно специално и професионално образование са 1041 от безработните или 31%. Лицата със средно образование заемат най-малък относителен дял в структурата на безработицата – 6%. Броят на безработните висшисти е 244 или 7% от регистрираните безработни.

Таблица 17: Безработица в община Търговище по образование за 2005-2010 г.

Образование	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Към 30.03.2013 г.
- с висше	126	161	227	239	221	251	244
- със средно спец. и проф.	657	610	877	1069	903	966	1041
- със средно общо	131	158	193	215	192	187	186
- с основно и по-ниско	1902	1660	2059	2096	2016	1845	1854

Източник: Дирекция „Бюро по труда" - Търговище

По данни на Дирекция „Бюро по труда”- Търговище, за периода 2010-март 2013 г. от работодатели в общината са заявени общо 6203 свободни работни места. За квалификации на групи в неравностойно положение са осигурени 602 работни места. Проведени са 496 квалификационни курсове за групи в неравностойно положение. По програми за насърчаване на заетостта, вкл за младежи до 29 г. на работа са устроени 83 лица. Открити са 96 нови работни места чрез наемане на безработни за придобиване на квалификация, след стажуване и чиракуване. Новоразкритите работни места в общината и прилежщите населени места за периода 2010-март 2013 г. са 921. В различни програми за заетост са обхванати 1655 лица.

Увеличаването на трудовите ресурси и повишаването на тяхната икономическа активност се налага, както поради създалите се неблагоприятни демографски тенденции, така и поради необходимостта от постигане на устойчив икономически растеж и по-добри условия на работа и живот. За да се постигне по-стабилно снижаване на равнището на безработица в общината е необходимо да се предприемат действия за запазване и увеличаване на заетостта, повишаване пригодността за заетост и интегриране на неравнопоставените групи на пазара на труда. Най-голямо значение за увеличаване на заетостта и намаляване на безработицата е създаването на работни места в реалния сектор, което е в пряка зависимост от провежданата икономическа политика и състоянието на стопанската среда. С цел трайно решаване на проблема с неравновесието в пазара на труда, изразяващо се в ограничено търсене на работна сила при значителен процент на безработица, е необходимо усилията и средствата да се съсредоточат за генериране на заетост във всички възможни направления (държавен и частен сектор, големи инвеститори, малък и среден бизнес). В същото време, при ниското търсене на труд, шансовете за заетост на лицата в неравностойно положение на пазара на труда намаляват още повече.

Действията по отношение на намаляване на безработицата трябва да се реализират в две основни направления - *превантивни* (обучение на безработни и заети) и *защитни* – мерки, насърчаващи работодателите да наемат на работа лица в неравностойно положение. От голямо значение са превантивните действия, които целят хората, останали без работа, да не изпаднат в състояние на трайна безработица и оттам - до необходимостта от социално подпомагане. Важно условие за подобряване на качеството на упражнявания труд е повишаването на пригодността на работната сила за заетост чрез усъвършенстване на нейната квалификация и привеждането й в съответствие с изменящите се изисквания на търсенето на труд в икономика, основана на знанията. Това ще доведе до повишаване на потенциала й и ще създаде трайни предпоставки за устойчив икономически растеж.

Прилагането на превантивни и активни мерки на пазара на труда трябва да обхване всички социални групи с особена подкрепа за най-рисковите групи - дълготрайно безработните, младежите без трудов опит или без образование и професия, безработните с ниско или без образование и без квалификация, хората с увреждания. Борбата с безработицата изисква широкообхватни мерки за взаимна подкрепа на икономическата, социалната политика и политиката по заетостта. Инструмент на тази политика са регионалните и местните програми за заетост, съобразени и с националните програми за заетост. От особено значение за ефективността и ефикасността на тези програми е привличането на местните организации на работодателите при изготвянето и реализацията на проекти в областта на пазара на труда и използване потенциала на работодателските организации и местния бизнес за оказване на консултантски, образователни и други услуги, свързани с дейностите по заетостта.

Състоянието и тенденциите на трудовия пазар в община Търговище дава основание да се очертаят следните основни действия за реализиране на политиката по заетостта:

- Партньорство със заинтересованите институции в общината за увеличаване заетостта в различни области, съобразени с конкретните икономически и социални условия на територията на общината, както и за извършване на общополезни дейности, които ще обновят облика й и ще имат добър социален ефект.
- Информиране на работодателите и безработните лица за политиката по заетостта, регламентирана в Националния план за действие по заетостта;

- Усъвършенстване на системата за работа с работодателите, с цел максималното им обхващане и насърчаване за използване на предлаганите от ДБТ услуги по заетостта, съобразно ситуацията на пазара на труда;
- Успешно прилагане на новия процесен модел в дейността на ДБТ, с цел повишаване качеството на обслужване както на търсещите работа лица, така и на работодателите;
- Усвояване на нови техники и методики за работа, насочени към всеобхватно и качествено обслужване на търсещите работа лица.

1.5.3. Образование

Училища

Образователната система в община Търговище е на добро ниво и осигурява в основни линии общообразователната и професионалната подготовка на учащите се.

Наличната мрежа от учебни заведения е с оптимизирана структура, съобразена с действащите законови и подзаконови документи и нормативи и с местните, държавни и европейски стратегии за развитие на образованието.

Намаляващият брой ученици през последните години е довел до закриване на редица учебни заведения и създаване на средищни такива.

За период от 5 години общообразователните училища в общината намаляват на половина – от 41 през учебната 2006/2007 г. на 18 през учебната 2011/2012 г. През учебната 2013-2014 г. в общината функционират 5 професионанални гимназии и 20 училища, в това число: 18 общообразователни и 2 специални училища: СОУ за деца с увреден слух и Помощно училище интернат.

Таблица 18: Паралелки, учители, учащи и завършили общообразователин и специални училища в община Търговище за периода 2008-2013 г.

УЧЕБНА ГОДИНА	Училища	I - IV клас				V - VIII клас					IX - XIII клас				
		паралелки	учители	учащи		паралелки	учители	учащи		завършили	паралелки	учители	учащи		завършили
				общо	в т.ч. жени			общо	в т.ч. жени				общо	в т.ч. жени	
2008/2009 г.	21	124	146	2408	1180	117	185	2486	1167	582	52	110	1175	674	255
2009/2010 г.	20	123	141	2329	1156	119	178	2363	1132	580	47	119	1068	570	238
2010/2011 г.	20	124	141	2313	1120	111	184	2221	1098	518	46	107	1079	589	231
2011/2012 г.	19	120	135	2287	1106	107	199	2151	1039	462	47	95	1102	611	213
2012/2013 г.	19	114	129	2224	1092	113	192	2056	975	469	37	71	923	575	214

Източник: ТСБ - Търговище

За последните 5 години броят на учениците е намалял с 15% - от 6069 през учебната 2008/2009 г. на 5203 през 2012/2013 г. Броят на паралелките е намалял съответно от 293 на 264. Преподавателите намаляват с близо 50 души – от 441 на 392.

В селата на територията на община Търговище през учебната 2013/2014 г.функционират 10 Основни училища, като шест от тях са средищни, както следва:

1.ОУ с.Драгановец - 55 ученици –средищно-обучава ученици от селата Драгановец, Преселец, Копрец и Търновца.

2.ОУ с.Буйново-96ученици–средищно-обучава ученици от селата Буйново, Пресяк и Твърдинци.

3. ОУ с.Лиляк -146 ученици–средищно-обучава ученици от селата Лиляк, Александрово,Пресиян и Горна Кабда.

4. ОУ с.Надарево-108 ученици-средищно–обучава ученици от селата Надарево, Ловец, Осен, Острец, Певец и Дългач.

5.ОУ с.Макариополско - 104 ученици–средищно-обучава ученици от селата Макариополско, В.Левски,Пробуда, Алваново, Буховци и Мировец.

6.ОУ с.Дралфа-128ученици–средищно-обучава ученици от селата Дралфа, Росина,Кошничари, Миладиновци и Маково.

7.ОУ с.Вардун-134 ученици.

8.ОУ с.Голямо Ново-138 ученици.

9.ОУ с.Подгорица-116 ученици.

10.ОУ с.Руец-89 ученици

В град Търговище има още три средищни училища. Това са: IIОУ"Н.Й.Вапцаров", IIIОУ"П.Р.Славейков" и IV ОУ"Иван Вазов".

Останалите пет общообразователни училища се намират в

гр. Търговище. Това са: I ОУ „Христо Ботев", СОУ „Проф. Н. Маринов",

СОУ „Св.Св.Седмочисленици" , Спортно училище „Никола Симов" и ПГИЧЕ "Митрополит Андрей"

Професионалната подготовка на младежите в общината се осигурява от 5 гимназии,както следва:

- ПГ по икономическа информатика"Джон Атанасов"
- Професионална техническа гимназия „Цар Симеон Велики";
- ПГ по електротехника и строителство;
- ПГ по земеделие;
- ПГ по туризъм и хранително-вкусови технологии „Алеко Константинов".

На територията на общината функционира Обединен детски комплекс/ОДК/. В него се организират дейности свързани с развитието на интересите,способностите и потребностите на децата и учениците в областта на спорта,изкуствата и науката.

Специфичен проблем на образованието в общината е слабата заинтересованост, респективно посещаемост на учебните занятия, от страна на ромското население. Това се дължи на неосъзнатата нужда от ромското население за ролята на подходящо и качествено образование, водещо и до по-добри възможности за реализация на пазара на труда.

Детски градини

През 2012 г. в община Търговище функционират 14 целодневни детски градини, които се посещават от 1959 деца, разпределени в 88 групи и 5 полудневни групи. Броят на децата в детските градини за периода 2007-2012 г. се запазва сравнително постоянен – по 1950 средногодишно, но детските градини намаляват от 32 на 14. Това е свързано с оптимизацията на мрежата от детски заведения и обособяването на филиали към някой от тях.

Таблица 19: Детски градини в община Търговище 2007-2012 г.

Година	Детски градини (брой)	Места (брой)		Педагогически персонал (брой)		Детски групи (брой)	Деца (брой)	
		Общо	на 100 деца	Общо	в т.ч. детски учителки		Общо	в т.ч. моми-чета
2007	32	2126	111,31	191	178	96	1910	900
2008	31	2153	110,02	188	175	96	1957	955
2009	31	2144	109,33	187	174	96	1961	972
2010	15	2134	108,49	187	172	94	1967	983
2011	15	2070	105,94	186	171	86	1954	956
2012	14	2 072	105,8	181	167	88	1959	975

Източник: ТСБ - Търговище

По информация от Община Търговище към 2013 г. в селата функционират следните 4 основни детски градни и съответните филиали:

1. ЦДГ село Дралфа с филиали в селата: Подгорица, Голямо Ново, Росина, Кръшно и Маково - 134 деца

2. ЦДГ село Макариополско с филиали в селата: Буйново, Пробуда, Острец и Надарево-134 деца

3. ЦДГ село Руец с филиали в селата: Овчарово, Кралево, Баячево и Дългач-108 деца

4. ЦДГ село Търновца с филиали в селата: Вардун, Черковна и Драганово - 77 деца

Общият брой деца в детските градини по селата е 453.

Към 2013 г. в град Търговище работят 9 ЦДГ и 1 ОДЗ, както следва:

- ЦДГNo1"Веселушко"
- ЦДГNo2"8-март"
- ЦДГNo3 "Здравец"
- ЦДГNo5 "Червена шапчица"
- ЦДГNo6 "Пролет"
- ЦДГNo7 "Снежанка"
- ЦДГNo8"Слънце"
- ЦДГNo9"Приказка" с филиал в с.Лиляк
- ЦДГNo11 / „Славейче”, „Радост”, кв.Въбел и с. Г.Соколово/
- ОДЗ" Пчелица"

В град Търговище функционират и 4 броя детски ясли, които се посещават средногодишно от около 260 деца.

Това са:

- Детска ясла №1 „Първи юни” – 4 групи – 69 деца за 2012 г.;
- Детска ясла №2 „Щастливо детство” – 4 групи – 69 деца за 2012 г.;
- Детска ясла №3 „Мечо пух” – 5 групи – 86 деца за 2012 г.;
- Детска ясла №5 – 4 групи – 49 деца за 2012 г.

Община Търговище работи приоритетно за създаване на комфортни и безопасни условия в детските заведения. Реновират се съществуващите детски площадки в града и са извършени ремонти в няколко нуждаещи се детски заведения. Сградата на ЦДГ „8-ми март” е санирана.

Кадрова обезпеченост на образователната сфера

Сферата на образованието в Търговище като цяло е обезпечена с квалифицирани кадри. Няма нередовни учители. Няма недостиг на специалисти по отделните дисциплини. Проблем в селата е редуцираният щат, който не позволява всеки учебен предмет да се преподава от специалист. В общината са налице достатъчен брой учители по отделните предмети, с висше и полувисше образование и съответната квалификация.

Наличието на квалифицирани преподавателски кадри в достатъчна степен е силна страна за общината, което е едно от условията за постигане на добри резултати при подготовката на учащите в системата на средното образование. Учителите имат възможност да повишават квалификацията си чрез участие в обучителни курсове и семинари.

1.5.4. Здравеопазване

Здравна мрежа

Здравеопазването в община Търговище е осигурено с добре развита мрежа от лечебни заведения за болнична и извънболнична помощ. За шестгодишния период от 2007 до 2012 г. броят на лечебните заведения показва устойчива тенденция към намаление – от 175 на 150.

По-отчетливо е намалението при амбулаториите за първична медицинска и дентална помощ и при амбулаториите за специализирана медицинска помощ.

Болничната помощ на населението в община Търговище се осигурява от една Многопрофилна болница за активно лечение и две Частни специализирани болници за активно лечение с обща леглова база 490 легла.

Таблица 20: Брой и вид лечебни заведения в община Търговище за периода 2007 – 2012 година

Вид лечебни заведения	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Многопрофилна болница за активно лечение	1	1	1	1	1	1
Частни специализирани болници за активно лечение	1	2	2	2	2	2
Диагностично - консултативни центрове	2	1	1	1	1	1
Медицински центрове	7	9	10	9	8	8
Амбулатории за първична медицинска помощ	18	14	13	11	11	11
Амбулатории за първична дентална помощ	52	52	50	47	46	45
Амбулатории за групова първична медицинска помощ	6	6	5	5	4	4
Амбулатории за групова първична дентална помощ	3	3	3	3	3	3
Амбулатории за специализирана медицинска помощ	64	62	61	59	59	54
Амбулатории за специализирана дентална помощ	1	1	1	1	1	1
Амбулатории за групова специализирана медицинска помощ	0	1	1	1	1	1
Самостоятелно медико-диагностични лаборатории	8	8	8	8	8	8
Самостоятелно медико-техническа лаборатория	10	10	10	10	11	10
Хоспис	2	1	1	1	1	1
Общо	**175**	**171**	**167**	**159**	**157**	**150**

Източник:РЗИ - Търговище

„Многопрофилна болница за активно лечение" АД – гр. Търговище е разположена в кв. Запад. Сградният фонд е в сравнително добро състояние. Болницата разполага с 400 легла и в нея работят 143 лекари.

Специализирана очна болница за активно лечение се намира на бул. „Ал. Стамболийски"№ 25. Здравното заведение е с много добра материална база, разполага с 50 легла и 11 лекари.

Специализирана хирургическа болница за активно лечение на ул. „Пирин" №16 също разполага с добра база и оборудване, 40 легла и 15 лекари.

В общината функционират още: един Хоспис, едно ДКЦ и осем Медицински центъра. Легловата база на здравните заведения, извън болниците към 2012 г. е 100 легла.

В ДКЦ „Св. Иван Рилски" работят 39 лекари. Състоянието на сградния фонд е добро.

В общината има Център за спешна медицинска помощ /ЦСМП/ - Търговище, който обслужва всички населени места.

В извънболничната помощ на Търговище работят 8 самостоятелни медико-диагностични лаборатории и 10 медико-технически лаборатории.

Най-много са регистрираните амбулатории за индивидуална и групова специализирана медицинска помощ - 55. Следват амбулаториите за индивидуална, групова и специализирана дентална помощ – 49.

Регистрираните амбулатории за индивидуална и групова първична медицинска помощ са общо 15.

Заболеваемост

Показателят показва съотношението на всички регистрирани новооткрити случаи на заболявания на определена територия за определен период към средногодишния брой на населението на същата територия за същия период.

Таблица 21: Брой новорегистрирани заболявания и обща заболеваемост в община Търговище

Година	Новорегистрирани заболявания	Обща заболеваемост в ‰	Новорегистрирани заболявания при децата	Детска заболеваемост в ‰
2010	49 904	833.64	18 880	1767.11
2011	71 835	1263.18	36 212	2704.77
2012	81 844	1448.22	27 103	2677.37

Източник:РЗИ - Търговище

За периода 2007 – 2009 година в РЗИ - Търговище липсват статистически данни конкретно за община Търговище, тъй като индивидуалните годишни отчети на изпълнителите на извънболнична медицинска помощ имат законен срок на съхранение 3 години. Приложените по-долу за последните три години /2010 – 2012 г./ биха могли да се отнесат за шестгодишния период предвид констатираната слаба динамика през годините.

През 2012 г. новорегистрираните заболявания в община Търговище са 81 844, т.е. показателят „Обща заболеваемост" за общината е 1448.22‰. В сравнение с предходните години налице е тенденция към увеличение както на абсолютния брой новорегистрирани заболявания в общината, така и на показателя „Обща заболеваемост".

В структурата на заболеваемостта за 2012 г. водещи са болестите на дихателната система с относителен дял 26.31 %. На второ място са болестите на окото и придатъците му /8.94 % относителен дял/, последвани съответно от травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини /8.53 %/, болести на костно-мускулната система и съединителната тъкан /8.40 %/ и болестите на пикочо-половата система /8.38 %/. Прави впечатление, че болестите на органите на кръвообръщението през 2012 г. в община Търговище заемат едва осмо място в структурата на общата заболеваемост с относителен дял 5.23 %. През 2011 и 2010 г. структурата на общата заболеваемост в общината е с аналогично разпределение - неизменно водещи са болестите на дихателната система, като относителният им дял показва тенденция за намаление – 34.38 % през 2010 г., 30.13 % през 2011 г. и 26.31 % през 2012 г. Прави впечатление постепенното увеличение на относителния дял на психичните и поведенчески разстройства - от 1.39 % през 2010 г., 4.08 % през 2011 г. до 5.65 % през 2011 г.. Значително увеличение е налице и при болестите от клас XIX - травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини- от 4.14 % относителен дял през 2010 г., 5.97 % през 2011 г., до 8.53 % през 2012 г..

През 2012 г. новорегистрираните заболявания в община Търговище при деца до 18 - годишна възраст са 27 103, а стойността на коефициента за общината е 2677,37 на 1000 деца. През предходните години е налице известна вариабилност в данните както за общия брой новорегистрирани заболявания при децата, така и за показателя детска заболеваемост. Възможно е обаче да се касае за неточност при подаването на данните от лечебните заведения за извънболнична помощ на територията на общината.

През 2012 г., както и през предходните години повече от половината новорегистрирани заболявания при децата са болести на дихателната система. Относителният им дял в структурата на детската заболеваемост през 2012 г. е 56.32 %, през 2011 г. – 56.40 %, през 2010 г. – 62.38 %. Традиционно второ място в структурата на детската заболеваемост през 2012 г. заемат инфекциозните и паразитни болести с относителен дял 9.15 %. На следващите трето, четвърто и пето място в структурата на детската заболеваемост през 2012 г. също няма промени в сравнение с предходните години: болести на кожата и подкожната тъкан – 6.41 %, болести на

окото и придатъците му – 5.39 % и травми, отравяния и някои други последици от въздействието на външни причини-3.79 %.

През 2012 г. болнично лечение в лечебни заведения за болнична помощ (ЛЗБП) на територията на община Търговище са осъществили 24 066 лица, а показателят хоспитализирана заболеваемост като съотношение към 1000 души от населението е 425.9. За наблюдавания период от 2007 г. до 2012 г. хоспитализираната заболеваемост в община Търговище показва тенденция за нарастване и като абсолютна величина т.е брой на хоспитализираните лица, така и като показател на 1000 души от населението.

В структурата на хоспитализираната заболеваемост в община Търговище за 2012 г. водещи са болестите на окото и придатъците му с относителен дял 14.66 %. На второ място са болестите на храносмилателната система /11.98 % относителен дял/, последвани съответно от болестите на дихателната система /10.98 %/, бременност, раждане и послеродов период /9.45 %/ и психични и поведенчески разстройства /8.38 %/.

През целия разглеждан период гореизброените пет класа заболявания са били водещи в структурата на хоспитализираната заболеваемост, налице е обаче известна динамика:

– повишение на относителния дял на болестите на окото и придатъците му след 2009 г.;

- намаление на болестите на кръвообръщението след 2008 г. и липсата им в първите 5 класа болести по относителен дял в следващите години – 11.42 % през 2008 г., а 7.47 % през 2012 г.;

- трайно присъствие на психичните и поведенчески разстройства в първите 5 класа по относителен дял през всяка от разглежданите години с относителен дял около 8 – 9 %.

1.5.5. Социални дейности, услуги и социално включване

През последните години община Търговище е реализирала сериозен напредък в областта на социалното подпомагане и предлага широк кръг от социални дейности и услуги.

На територията на общината функционират следните социални структури:

- Дом за деца и младежи с умствена изостаналост - гр. Търговище.

Приоритет по отношение на институцията е трансформирането в ЦНСТ и поетапното и закриване чрез разкриване на алтернативни форми и услуги от резидентен тип, предоставящи услуги в общността;

- ДМСГД гр. Търговище за деца 0-3 г. за деца с вродени и придобити малформации;
- Домашен социален патронаж с капацитет 405 места;
- Обществена трапезария с капацитет 50 места;
- Дневен център за възрастни хора с умствени увреждания;
- Дневен център за възрастни с физически увреждания;
- Дневен център за стари хора;
- Две защитени жилища;
- Звено „Майка и бебе”;
- Два Центъра за обществена подкрепа;
- Два Центъра за социална рехабилитация и интеграция на лица в неравностойно положение;
- Център за настаняване от семеен тип – 2 броя с общ капацитет 24+4.

По данни на Дирекциите „Социално подпомагане” общият брой на лицата с увреждания към м. май 2010 г. е 3253 души. Общият брой на лицата с физически увреждания в общината е 1417 души, а броят на лицата със сензорни увреждания е 185. Общият брой на лицата с множествени увреждания за Търговище е 1 208. Общият брой на лицата с психични увреждания в Търговище е 379, а лицата с умствена изостаналост е 249.

1.5.6. Култура и културни дейности

В община Търговище се осъществяват дейности за развитие и закрила на културата, като се съчетават държавните изисквания с местните условия и традиции.

Изградена е функционира традиционно стабилна мрежа от държавни, общински и частни културни институти и граждански организации, развиващи културна дейност. Те разполагат с материална база-държавна или публична общинска собственост.

Основните средища на културното развитие и духовното обогатяване на населението в Търговище са:

- Драматичен театър с две зали 550 и 90 места. Домакин на театралните празници "Дни на големия театър в малкия град" и на театралния фестивал на спектакли за деца с международно участие "Вълшебната завеса".

- Куклен театър със 125 места. Театърът Създава и разпространява куклени постановки за деца.

- Държавен архив със специализирана база, фондохранилища и 114 866 архивни единици.

- Регионален исторически музей с три постоянно действащи експозиции - обща историческа, археолагическа и етнографска с общо 33 376 музейни единици, реставрационно ателие, фотолаборатория и хранилища, над 10 400 тома специализирана научна литература. Музейният комплекс е развит в началото на възрожденския квартал Вароша, в близост до центъра на гр.Търговище. Състои се от пет реставрирани и адаптирани старинни сгради от XIX и XX век. В три от тях са настанени постоянни експозиции - в сградата на училище „Свети Седмочисленици", в сградата на училище „Хаджи Руси" и в Хаджи Ангеловата къща.

- Художествена галерия "Никола Маринов" с 2633 произведения на изящните изкуства и най-голямата акварелна колекция в България. Галерията разполага с три зали с обща площ 3000 м2. Най-ценната колекция е запълнена от акварелите на проф.Никола Маринов. Огромна роля за попълване на фонда на галерията, изиграват традиционните общи художествени изложби "Акварел" и Международният пленер за акварел (носещ името на най-големия български акварелист - проф. Никола Маринов).

- Регионална библиотека "Петър Стъпов" с 320 000 библиотечни документа /книги, периодика, ноти, карти, касети, CD, DVD / и 6 читални със 100 места. Разположена е в модерна база и изпълнява функциите на съвременен граждански и информационен център със собствена компютърна мрежа. Ползвателите на библиотечни документи значително се увеличават през последните години. Всеки ден в библиотеката задоволяват информационните си интереси около 200 човека.

- Център за младежки дейности и инициативи с две зали с 235 и 70 места и репетиционни зали;

- Обединен детски комплекс /ОДК/ с 2 репетиционни зали и 4 художествени ателиета. В ОДК се предлагат занимания в областите – наука и гражданско образование, изкуство и спорт. Към момента комплекса посещават в целогодишни занимания 562 деца и ученици от 6 до 18 години, разпределени в 44 групи. От тях 264 се занимават в област изкуство.

- Читалище „Напредък" – гр. Търговище с концертна зала с 250 места и кафе-театър с 60 места и репетиционни зали. Към читалището е институиран регионален експертно-консултантски и информационен център. В общината има още 38 читалища. Общият им библиотечен фонд от над 250 000 тома литература.

- Професионален ансамбъл "Мизия" с репетиционна зала;

- Духов оркестър с репетиционна зала.

Част от изброените бази са газифицирани.

Активното прилагане на ЗЗРК е довело през последните 8 години до преструктуриране на сектора, вследствие на което Историческият музей и Библиотеката "П. Стъпов" получават статут на юридически субекти на бюджетна издръжка, финансирани като дейност "държавна отговорност" с регионални функции. Това е реална стъпка по посока на децентрализацията в управлението на културните дейности.

Специфичен сегмент от общия културен контекст оформят съществуващите на територията на общината граждански сдружения, занимаващи се с култура и читалищата.

Регистрираните читалища в община Търговище са общо 39. От тях 1 градско, две квартални - Въбел и Бряг и 36 в малки населени места:

1. гр.Търговище –НЧ "Напредък-1864"
2. с. Алваново-НЧ„Йордан Н. Миндов-1892"

3.с.Баячево –НЧ “Будител-1927”
4.с.Бистра – НЧ “Васил Левски-1907”
5.с.Божурка – НЧ “Пробуда-1936”
6. кв.Бряг – НЧ “Пробуда-1926”
7. с.Буховци – НЧ “Развитие-1906”
8. с.Буйново – НЧ “Развитие-1938”
9. с.Вардун –НЧ “Надежда-1904”
10. с.Васил Левски – НЧ“Васил Левски-1925”
11. кв.Въбел-НЧ “Развитие-1904”
12. с.Голямо Ново –НЧ “Пробуда-1921”
13. с.Голямо Соколово – НЧ “Христо Ботев-1910”
14.с.Давидово –НЧ “Светлина-1927”
15. с.Драганoвец-НЧ “Христо Ботев-1927”
16. с.Дралфа – НЧ “Напредък-1903”
17. с.Дългач – НЧ “Съгласие-1902”
18. с.Здравец-НЧ “Иван Вазов-1908”
19. с.Кралево-НЧ “Пробуда-1928”
20. с.Ловец-НЧ “Светлина-1931”
21. с.Лиляк-НЧ “Михаил Донев-1903”
22. с.Макариополско-НЧ “М.Иванов-1912”
23. с.Маково –НЧ “Светлина-1913”
24. с.Момино-НЧ “Успех-1921”
25. с. Миладиновци-НЧ „Съзнание-1948”
26. с.Надарево-НЧ “Просвета-1907”
27. с.Острец-НЧ “Самообразование-1911”
28. с.Подгорица-НЧ “Кирил и Методий-1909”
29. с.Преселец-НЧ “Напредък-1928”
30. с.Пресиян -НЧ “Светлина-1929”
31. с.Пресяк -НЧ “Светлина-1935”
32. с.Пробуда-НЧ “Родина-1927”
33. с.Ралица – НЧ “Пробуда-1928”
34. с.Росина-НЧ „Асен Златаров-1945”
35. с.Руец - НЧ “Искра-1927”
36. с.Съединение –НЧ “Пробуда-1928”
37. с.Стража – НЧ “Развитие-1926”
38. с.Търновца- НЧ “Светлина-1947”
39. с.Черковна- НЧ “Светлина-1927”

Заетите с управление на читалищните дела са повече от 250 души.

В общината работят над 200 самодейни и творчески колектива.

По-големите от тях са: Професионален фолклорен ансамбъл „Мизия”, Дохув оркестър и Женски камерен хор „Златна лира”.

Към Център за младежки дейности и инициативи действат следните формации:

1. Балетна формация “Търговище”
2. Детски фолклорен ансамбъл “Шарено герданче “
3. Школа за модерен балет ВЕГА
4. Клуб “Батик “
5. Вокална група “ The Cristals “
6. *Клуб “Фотолюбител“*

Към НЧ „Напредък-1864” действат следните формации:

1. Хор„Родна песен”
2. ВИС „Златни зари”.
3. Литературен клуб за възрастни

4. Литературен творчески клуб „Фотони”
5. Модерен балет „Киарра”
6. Вокална група
7. Дискусионен клуб „Позиция”
8. Школа за изобразително изкуство
9. Детска музикална школа – пиано и цигулка

Към Обединен детски комплекс - Търговище действат следните формации:

1. *Школа за изобразителни изкуства;*
2. *Театрална работилница;*
3. *Литературен клуб “Грифон”;*
4. *Детски танцов ансамбъл - „Търговище”;*
5. *Детски хор „Бончо Бочев”.*

Самодейни състави и творчески формации функционират към всички читалища и някой училища в община Търговище.

Частният сектор в областта на културата или т.н. културни индустрии остава все още слабо развит и включва няколко рекламно-издателски и звукозаписни студиа, сред които: „Универсал-Тасеви”, ”Желев и ко”, ”Паскови”, „Графити” и звукозаписно студио”Балхара-Диан Димитров”.

Медийният пазар се формира от 3 вестника, 1 кабелна телевизия, няколко електронни страници.

Културните институти / държавни, общински и частни/ определят *сравнително голяма институционална мрежа и изразяват широк спектър на културна дейност*.

Една голяма част от дейностите в сферата на културата, формиращи значителен дял от цялостния културен продукт на територията на общината се развиват като дейности на Община Търговище и се обезпечават ресурсно от направление “Култура”. В този комплекс влизат почти всички мащабни търговищки инициативи от общински, национален и международен характер като *традиционни културни форуми*, които “пресичат граници” и чрез които общината отваря врата за “внос и износ” на културни ценности.

По-значимите културни събития са:

- Международен пленер за акварел “Н.Маринов”;
- Празници на женските и девическите хорове;
- Театрален фестивал ”Големият театър в малкия град”;
- Международен фестивал на спектакли за деца „Вълшебната завеса”;
- Национална научна конференция “Панаири, пазари, тържища в българските земи”, “Търговище и търговщкият край в българската история”.

В този смисъл Община Търговище, чрез богатия спектър от културни институти се явява един от най- мощните културни агенти на територията на общината и формира в голяма степен облика и формата на местния културен процес.

След период на отдръпване от проявите на художествената култура се забелязва *тенденция за завръщане на публиката* в залите, на читателите в библиотеките, на самодейците в колективите. Запазено е и бавно се разширява търговищкото артистично общество, съставено не само от професионалисти, но и от изкушеното мнозинство на една културна публика, способна да декодира спецификата на посланията на различните изкуства.

В концертните и изложбени зали годишно влизат над 25 000 зрители. В Драматичния театър – 17 000. Детската публика в Куклення театър бележи трайно увеличение и достига 9 000. Художествените изложби съхраняват и леко разширяват своята публика. Посетителите в музейните експозиции леко се увеличават - над 7510.

Продължава да остава трайно изразен интересът на широката публика в различна възраст към безплатните концерти и към проявите на открито. В същото време цената на билетите за вход и на таксите за участие в различни форми за обучение и изява, предвид местните условия, са по- ниски от средните за страната.

Проблемът за *развитието на публиката и потребителите* и в частност на младата аудитория остава като проблем, за решаването на който липсва развита система от мерки и ясно дефинирана маркетингова стратегия. Все още твърде малка част от културните субекти използват в своята дейност различни инструменти за "отваряне" към общността и интервениране на пазара.

Основен помощник на културните институти в процеса на "формиране, възпитаване и отглеждане" на публиката е училището и извънучилищните институции за работа с деца и младежи.

Децата и младежите на Търговище са обхванати в различни *извънучилищни форми, свързани* с *култура*, като превенция срещу антисоциални явления - над 3100 души годишно са участниците само във формите и проявите на Център за младежки дейности и инициативи /ЦМДИ/. Разнообразни школи и кръжоци се поддържат в Обединен детски комплекс, Школа за изобразителни изкуства, НЧ "Напредък" и читалищета в селата от общината.

В пряка връзка с това е и проблемът за *публично-частното партньорство*. Независимо, че вече има налице сериозен опит в това отношение, взаимодействието на Общината с неправителствения и частния сектор в областта на културата е все още лишено от необходимата взаимна мотивация и не постига реални резултати.

Град Търговище е забелязан и отличен със "златен печат" като уникално европейско селище за древно историческо и културно наследство и за уникални дадености от Европейски форум на експертите. С този печат се подпечатват представителни документи на града в кореспонденцията с европейски държави и в страната.

На територията на община Търговище има 17 християнски църкви и множество джамии и молтвени храмове. Голяма част от тях се нуждаят от ремонти.

1.5.7. Младежки дейности и спорт

Младежки дейности

Проблемите на младите хора, тяхната реализация и мястото им в обществения живот са сред приоритетите на община Търговище и обуславят необходимостта от създаването на дългосрочна младежка политика в региона.

Проблемите сред младите, будещи най-сериозна тревога са:

- Увеличаващ се брой на младежите, употребяващи алкохол и наркотици;
- Нарастващо разпространение на полово предаваните болести поради липса на полова култура;
- Отлив от спорта и туризма;
- Отлив от културните събития;
- Социална демотивация, апатия.

От своя страна, младите хора разкриват неудовлетворението си към общината от липсата на прозрачност при вземане на решения, засягащи тяхното образование, трудова заетост, здраве и гражданско участие. Съществува необходимост от ориентиране към потребностите на младите хора, от създаване на центрове за младежки услуги, информация и консултации.

Насоки за развитие на младежките дейности

- Създаване на условия за задържане на младите хора в общината, за изграждане на пълноценни житейски кариери;
- Разнообразяване на възможностите за младежки дейности (в т.ч. ориентирани към младежи в неравностойно положение);
- Изграждане на центрове за младежки услуги (информация, консултации, партньорство);
- Разработване и прилагане на програми за ранна професионална ориентация, квалификация и преквалификация;
- Обучение в умения за разработване на проекти с младежка насоченост.

Спорт

Традиционно развиваните видове спорт в община Търговище са борба, бокс, стрелба, акробатика, спортна и художествена гимнастика, хандбал, баскетбол, футбол и ориентиране[8]. Както навсякъде в страната, дефицитното финансиране на спортните клубове е сред основните проблеми.

През 2011 година Общински съвет – Търговище е взел решение спортните зали на Общината да бъдат предоставени за безвъзмездно ползване на спортните клубове в Търговище. Решението включва следните спортни бази:

- спортна зала "Дечко Стефанов" (включва няколко зали)
- спортен комплекс "Неделчно Камов" (включва няколко зали)
- "Борцова зала 1" (до Младежки дом)
- "Борцова зала 2" (на ул. "Цар Освободител")
- стадион "Димитър Бурков"

Сключени са 14 договора за безвъзмездно ползване на спортни съоръжения.

Голяма част от клубовете са кадрово и организационно необезпечени. Често основните им усилия са насочени към търсене на средства. Това оказва негативно влияние върху дисциплината, учебно–тренировъчния процес и възстановяването на спортистите. С малки изключения, не е обезпечена и издръжката на най-добрите състезатели. Това води или до ранно отказване от спорта, или до "миграция" в големите градове с по-богати клубове.

Спортната дейност се организира предимно в училищата (в тяхната спортна база), но календарът на спортните прояви (състезания, турнири) е беден. Това силно ограничава масовия интерес към спорта и спортната кариера. Както и в спортните клубове, квалифицираните треньори са недостатъчно. Изоставането на спорта в общината е осезателно както в масовата/любителската му форма, така и в професионалната.

1.6. Икономическо развитие

1.6.1. Състояние на местната икономика, тенденции, конкурентоспособност и предприемачество

Структуроопределящи отрасли за местната икономика в община Търговище са, преработващата промишленост, селското стопанство, търговските дейности, транспортните услуги, хотелиерските и ресторантьорски услуги.

Таблица 22: Предприятия (без финансовите) в община Търговище по икономически дейности (брой)

Отраслови сектори[9]	2008	2009	2010	2011
Селско, горско и рибно стопанство	103	123	131	132
Преработваща промишленост	216	223	203	205
Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	12	12	12	12
Строителство	100	115	99	88
Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети, на лични вещи и стоки за домакинството	988	978	963	953
Транспорт, складиране и пощи	139	153	163	170
Хотелиерство и ресторантьорство	135	135	134	133
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения	22	26	29	33
Операции с недвижими имоти	49	56	58	61

[8] Регистрираните спортни клубове са: СКБ-Кик бокс "Светкавица", СКБ и самбо "Олимпиец", СКСС "Светкавица", СКСГА"Светкавица", СКХГ"Алегро", СК "Торнадо-М", БК "Светкавица", БК "Светкавица", КО "Вариант 5", СК "Торнадо".

[9] В таблицата не са включени секторите, за които липсват данни или са конфиденциални

Професионални дейности и научни изследвания	114	138	125	153
Административни и спомагателни дейности	25	35	32	41
Образование	12	12	14	..
Хуманно здравеопазване и социална работа	75	75	76	79
Култура, спорт и развлечения	24	27	27	27
Други дейности	92	95	96	101
Общо	**2106**	**2203**	**2162**	**2188**

Източник:Териториално статистическо бюро – Търговище

Броят на предприятията в Търговище се задържа относително постоянен и общото нарастване е минимално – от 2106 през 2008 г. на 2188 през 2011 г. Това е доказателство за относително стабилни икономически показатели и запазващо се предприемачество сред местното население в условията на глобалната икономическа криза. За анализирания период в селското, горско и рибно стопанство са регистрирани 29 нови предприятия, в търговията и услугите броят им намалява с 35, но все пак се запазва относително висок. В сектора на транспортните и складови услуги се появяват 31 нови фирми. Нови предприятия възникват и в сферата на операциите с недвижими имоти – увеличение на фирмите от 49 на 61. Секторът на строителството бележи упадък и броят на строителните фирми в Търговище намалява от 100 на 88. В сферата на културата и здравеопазването, икономическите единици се запазват относително постоянен брой.

Най-голям относителен дял в местната икономика през 2011 г. имат предприятията, работещи в областта на търговията и услугите – 953 броя или 43,5% от всички фирми. В сектор „Преработваща промишленост" развиват дейност 9,3% от фирмите, а с „Транспорт, складиране и пощенски услуги" работят 7,7%.

Икономическото развитие на община Търговище през последните години се характеризира с различна динамика, но като цяло общите финансови показатели на предприятията бележат постоянен ръст през 2010 и 2011 г. спрямо 2009 г.

Таблица 23: Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия в община Търговище по икономически дейности 2009-2011 г. (хил. лева)

Икономическа дейност	Произведена продукция			Приходи от дейността			Нетни приходи от продажби			Разходи за дейността		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Селско, горско и рибно стопанство	40962	50 291	71 185	65168	88 033	111894	44980	63 606	84067	50542	74 175	89 585
Преработваща промишленост	362086	441229	493998	404398	488283	538846	381890	445289	501089	401127	455959	505016
Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	12085	12 464	13300	13408	14 449	15 613	12771	13 778	15 049	12681	13 922	14 944
Строителство	121205	129458	135430	147421	142851	148316	116720	132549	138 764	132185	129647	129947
Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети, на лични вещи и стоки за домакинството	48200	51 890	57 799	266157	277397	307961	255806	265559	301 328	257565	261401	294608
Транспорт, складиране и пощи	46705	63 684	94 491	51575	67 697	98 084	47903	64755	94 654	48708	60 339	87 262
Хотелиерство и ресторантьорство	6026	4 752	6 728	11332	8 113	10 692	10346	7 487	10 005	11722	7 933	9 699
Създаване и	1153	914	1 642	1217	1 000	1 899	1215	..	1 838	1037	812	1 465

разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения												
Операции с недвижими имоти	4016	5 156	3 323	5471	6 800	4 050	3829	5 654	3 400	4076	5 602	3 510
Професионални дейности и научни изследвания	5914	5 306	7 022	6208	5 492	7 241	5744	4 971	6 703	4500	3 966	5 343
Административни и спомагателни дейности	10474	8 979	10 560	10788	9 147	10 897	10727	9 022	10 804	8046	7 274	10 400
Образование	..	..	..	..	..	..	399	..	..	..	..	..
Хуманно здравеопазване и социална работа	16455	15 846	16 777	19931	18 872	20 318	16338	15 581	16 640	18522	16 977	18 527
Култура, спорт и развлечения	1835	1 849	2 834	1989	1 892	2 891	1644	1 238	..	1622	1 731	2 861
Други дейности	1112	1 286	1 410	1357	1 423	1 595	1299	1 389	1 563	1225	1 250	..
Общо	**678228**	**793104**	**916499**	**1006420**	**1131449**	**1280297**	**911611**	**1030878**	**1185904**	**953558**	**1040988**	**1173167**

Източник: Териториално статистическо бюро – Търговище

Произведената продукция от предприятията в община Търговище през 2011 г. спрямо 2009 г. се увеличава с 238 271 хил. лева и достига 916 499 хил. лева. Приходите от дейността се увеличават с 273 877 хил. лева, а нетните приходи от продажби се увеличават с 274 293 хил. лева. Почти всички сектори бележат лек ръст на основните икономически показатели за периода 2009-2011 г.

Основен спад се забелязва в сектор L "Операции с недвижими имоти", където икономическия спад е с 40% през 2011 г. спрямо 2010 г.

По данни на Териториално статистическо бюро – Търговище, през 2011 г. 90% от предприятията в община Търговище са микро – с до 9 заети лица. Те произвеждат 11% от продукцията в общината.

Малките предприятия (10 до 49 заети лица) са 7,8% и дял 14,6% от общата произведена продукция. Средните предприятия (50 до 249 заети лица) са 28 на брой или 1,2% и произвеждат съответно 14,5% от общата продукция. Броят на големите предприятия (над 250 заети лица) е 10 или 0,45% от общият брой на предприятията в община Търговище, като общата произведена продукция от тях е 59,9%.

Таблица 24: Печалба, загуба, заети и наети лица по икономически дейности 2009-2011 г.

Икономическа дейност	**Печалба (хилдяи лева)**			**Загуба (хилдяи лева)**			**Заети лица (брой)**			**Наети лица (брой)**		
	2009	**2010**	**2011**	**2009**	**2010**	**2011**	**2009**	**2010**	**2011**	**2009**	**2010**	**2011**
Селско, горско и рибно стопанство	15061	12 661	20 914	799	471	1 264	837	783	996	780	689	847
Преработваща промишленост	14650	42 800	39 448	11810	11 132	5 755	5159	5 111	4 976	5013	4 971	4 825
Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	759	661	744	..	189	..	505	510	512	498	503	508
Строителство	14868	14 587	16 996	814	2 843	570	2224	1 707	1 543	2159	1 657	1 489
Търговия, ремонт на автомобили и	10389	17 360	15 564	2806	2 884	4 012	2952	2 807	2 930	2250	2 065	2 216

мотоциклети, на лични вещи и стоки за домакинството												
Транспорт, складиране и пощи	3720	7 017	10 181	1290	425	843	884	930	1 086	783	822	971
Хотелиерство и ресторантьорство	607	609	1 203	1059	478	308	677	499	523	573	388	425
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения	229	190	395	..	..	10	65	56	..	50	40	..
Операции с недвижими имоти	1842	1 521	1 057	552	436	588	217	211	147	184	177	113
Професионални дейности и научни изследвания	1814	1 632	1 843	285	247	113	307	286	319	213	201	204
Административни и спомагателни дейности	2528	1 730	1 271	..	54	..	1172	1 253	1 223	1153	1 232	1 194
Образование	38	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Хуманно здравеопазване и социална работа	1382	1 754	1 683	..	29	..	931	883	916	871	814	848
Култура, спорт и развлечения	409	257	..	113	230	309	101	90	..	81	71	..
Други дейности	202	259	315	90	94	..	155	154	159	64	..	..
Общо	**68498**	**103038**	**111614**	**19618**	**19512**	**13772**	**16186**	**15280**	**15330**	**14672**	**13630**	**13640**

Източник: Териториално статистическо бюро – Търговище

Печалбите на местните фирми през 2011 г. нарастват с 61% спрямо 2009 г. и достигат 111 614 хил.лева. Загубите намаляват от 19 618 хил. лева през 2009 на 13 772 хил. лева през 2011 г. Най-големи загуби за 2011 г. генерира сектора „Преработваща промишленост", като основно бележи големи загуби през 2009 г. – 11 810 хил. лева, но следващите две години постепенно се стабилизира и намалява на 5 755 хил. лева, следван от търговските дейности – 4012 хил. лева. Най-големи печалби са регистрирани в преработващата промишленост и селското стопанство.

Структурата на местната икономика определя и заетостта на населението в община Търговище. Най-много са заетите в преработващата промишленост, след това в търговията, строителството и административните услуги. Броят на наетите лица в общината намалява с 1122 души за анализирания период и достига 13 913 души през 2011 г. Броят на заетите следва същата тенденция – намаляване с 935 души до 15 594 заети през 2011 година. Като цяло броя на наетите и заетите лица бележи леко увеличение в селското стопанство, транспортните и административни услуги, а в останалите сектори намалява.

Таблица 25: Средна годишна работна заплата по икономически дейности 2009-2011 г.

Икономическа дейност	**Средна работна заплата на наетите лица в левове**			
	2008	**2009**	**2010**	**2011**
Селско, горско и рибно стопанство	4121	4761	5595	5762
Преработваща промишленост	5558	6083	6274	7007
Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и	5859	6207	6370	6418

възстановяване				
Строителство	4562	5556	5381	6339
Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети, на лични вещи и стоки за домакинството	3368	3806	4055	4386
Транспорт, складиране и пощи	4347	4738	4685	4808
Хотелиерство и ресторантьорство	3139	3753	3765	3876
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения	7060	7640	6502	6206
Операции с недвижими имоти	5420	5032	5702	6032
Професионални дейности и научни изследвания	4562	4601	5297	5763
Административни и спомагателни дейности	2997	3142	3038	3540
Хуманно здравеопазване и социална работа	6675	7612	7749	7934
Култура, спорт и развлечения	4234	4366	4474	5246
Други дейности	3692	4075	3755	3937
Общо	**5142**	**5662**	**5847**	**6269**

Източник: Териториално статистическо бюро – Търговище

Средната годишна работна заплата в община Търговище нараства от 5 142 лева през 2008 г. на 6 269 лева през 2011 г. Тенденцията на повишаване на възнагражденията е постоянна. Въпреки това работната заплата в Търговище през 2011 г. е с 1 961 лева или с 24% по-малко от средната годишна заплата за страната – 8 230 лева. Най-високи са възнагражданията в сектора на хуманно здравеопазване и социална работа, следват ги преработващата промишленост, сектор „Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване" и сектор „Строителство". Най-ниски са работните заплати в администрацията, хотелиерство и ресторантьорство и спомагателните дейности.

1.6.2. Промишленост

Промишлеността е основен отрасъл, в икономиката на община Търговище. В този сектор развиват дейност 9,3% от общия брой предприятия, включително средни и големи предприятия, развиващи дейност в подотрасъл „Преработваща промишленост". В структурата на местната икономика, промишлените предприятията осигуряват 42% от общите приходи.

Промените в обществения и икономическия живот през последните години съществено изменят картата на работещите фирми в Търговище. Почти са заличени традиционните индустриални производства като месопроизводство, зеленчукоконсервна промишленост, машиностроене и големите заводи. Те се оказват неконкурентоспособни да устоят на динамиката на пазара.

В същото време възникват изцяло нови отрасли като стъклопроизводство и стъклопреработка (съответно заводите на "Тракия Глас България" ЕАД и "ГласКо" ООД), както и производство на електрическо оборудване за автомобили ("Язаки България" ЕООД). Налице са фотоволтаични инсталации за производство на електрическа енергия от слънцето – някои са в процес на проектиране, други вече работят.

Най-голямата инвестиция през последните години в Търговище е изграждането на заводите за стъкло на "Тракия глас България" ЕАД – над 300 млн.щ.д. през 2006 г. Предстои строителство на нови четири завода и допълнителни инвестиции от 200 млн. ш.д. Няколко десетки милиона долара се инвестират в технологично преустройство и модернизация на "ЕнерСис" АД, част от "Морган груп", САЩ. Преките чуждестранни инвестиции в общината

по данни на НСИ за 2009 г. възлизат на 149 781 600 лева. Създаден е и регистър на инвеститорите на територията на общината.

В промишлената продукция на община Търговище важни отрасли са производството на хранителни продукти, безалкохолни и алкохолни напитки, производството на текстил и изделия от текстил и производството на изделия от стъкло, каучук и пластмаса. Добре развити са винопроизводството и млекопреработването. Сериозно е намалял делът на отрасъл "машиностроене", който в миналото е бил водещ за икономиката на общината.

Забелязват се някои положителни признаци в развитието на местната икономика - увеличаване на ДМА и намаляване на безработицата. Изградени са мощности за разделно събиране и сепариране на битови отпадъци от "ЕкоБулПак".

В същото време произведената продукция и нетните приходи от продажби на част от предприятията се характеризират с устойчив макар и не много бърз растеж, което постепенно позволява да се постигне сериозно стабилизиране на икономическите процеси в общината. Необходими са допълнителни нови елементи в структурата на икономическия комплекс, способни да дадат силен тласък на производството като подобрят технологичната и бизнес среда. Голямо е значението на малките и средни предприятия, които трудно могат да предложат необходимото преструктуриране в конкурентноспособни и динамични производства. Те са "буфер" срещу безработицата и фактор за "оцеляване", но не и фактор за развитие на ефективно и конкурентоспособно производство. Очертава се процес на преструктуриране на отрасловата структура в общината и развитие на отрасъл "производство и преработка на стъкло", който има надобщинско значение и представлява възможност за формиране на местни/регионални клъстери, както и за това община Търговище да отстоява по-добри позиции в промишленото развитие на Североизточния район за планиране и страната. Инвестицията е предимство, което трябва да се използва за изграждане на регионална бизнес мрежа и/или клъстер.

1.6.3. Селско стопанство

Селското стопанство е ключов отрасъл на общинската икономика в Търговище. То е средно основните източници на доходи и заетост за населението и ще продължава да играе важна роля за развитието на района в бъдеще.

Отрасълът се благоприятства от редица фактори, като наличието на равнинен релеф, улесняващ обработката на големи по площ масиви, подходящите почвено-климатични условия, традициите и производствения опит на населението в отглеждане на земеделски култури и селскостопански животни.

Селското стопанство е база на преработвателната индустрия и важна съставна част от икономиката на община Търговище. То е признат приоритет и е насочено към създаването и утвърждаването на пазарни структури, благоприятстващи ефективното му развитие. Традиционно са застъпени и двата му подотрасъла – растениевъдство и животновъдство. Потенциалът на земеделските земи на община Търговище следва да бъде оценяван като предпоставка за очертаващите се приоритети в нейното развитие. Един от тях е свързан с формирането на модерен аграрен сектор.

На територията на Община Търговище в периода 2010 – 2012 г. развиват дейност 8 земеделски кооперации.

С всяка следваща година нараства броят на регистрираните земеделски производители.

Регистрираните земеделски производители по години са:

2010 г. - 615 броя
2011 г. - 560 броя
2012 г. - 745 броя

Броя на регистрираните земеделски производители през годините се увеличава предвид възможността да се кандидатства по различни мерки от "Програмата за развитие на селските райони 2007-2013 год.", където едно от условията е бенефициента да е регистриран като земеделски производител.

По данни на ОДЗ в землищата на Община Търговище, където има повече от един ползвател /арендатор/, обработваемата земя е комасирана за обработване. Споразуменията

между ползвателите не се правят съгласно изискванията на чл. 37 в, ал. 1 от ЗСПЗЗ и съответно не са в писмена форма. Същите са изготвени без участието на ОД ”Земеделие” и Общинската служба по земеделие. Споразумения за масиви на ползване съгласно чл. 37 в, ал. 1 от ЗСПЗЗ има направени за 2010 год. в две землища на общината на площ от 18 879 дка. Комасираните площи на обработваемата земя в община Търговище изразена в проценти е около 80%.

Проблемът с разпокъсаната собственост продължава да е на дневен ред и в община Търговище. Необходимо е да се разширят административните и организационни облекчения за доброволно окрупняване на земеделските имоти и насърчаване на арендуването, като се гарантира сигурност и за собствениците, и за наемателите в рамките на сключените арендни договори.

Растениевъдство

Растениевъдството, като основен подотрасъл на селското стопанство се развива много добре през последните години. То е специализирано основно в отглеждането на зърнени и технически /маслодайни/ култури – пшеница, царевица, слънчоглед, рапица и др.

Земеделските територии заемат общо 473 769 дка. Произведената продукция е с високо качество благодарение на добрите почвено-климатични условия и наличието на квалифицирани кадри. Има значително търсене на пшеница, както от местни производители на брашно (в общината има 4 мелници), така и от търговски фирми от други райони на страната, извършващи експорт на селскостопанска продукция.

Основните култури са пшеница, ечемик, слънчоглед и царевица. Те заемат 55% от земеделските територии. Освен традиционните култури, се отглеждат: маслодайна рапица, ръж, пролетен ечемик, овес, фуражен грах, сорго, захарно цвекло, картофи и други. Производството на технически култури, особено на захарно цвекло и тютюн, през последните години значително намалява поради отдалечеността на преработващите предприятия.

Зеленчукопроизводството преди години е било основен поминък на населението в някои населени места на община Търговище, но сега е почти изоставено. Зеленчукопроизводителите в общината са с много добра квалификация и опит в отглеждането на качествена продукция. Запазването на този потенциал е възможно с изграждането на преработващи мощности и осигуряването на пазари за продукцията. Неизползвани остават природо-климатичния потенциал и резерв за възраждане на зеленчукопроизводството и развитие на биологично земеделие в района.

През последните години има повишен интерес към **трайните насаждения**. Състоянието на съществуващите се подобрява и се създават нови - вишни, череши, сливи, ягоди и малини. Създават се добри предпоставки за увеличено производство през следващите години. Качеството на продукцията е в състояние да задоволи изискванията на европейския пазар, но са нужни още инвестиции в модерни преработващи мощности.

Лозарството е обект на специално внимание и се развива успешно в община Търговище. Преобладава производството на винено грозде. Местният винзавод – ЛВК ”Винпром”АД – Търговище изкупува продукцията и създава стимули за добро поддържане на лозята. Необходими са инвестиции за създаването на повече насаждения с качествени, предимно *бели сортове*, за отглеждането на които има много подходящи климатични условия. Производството на грозде и качествени вина, печелещи награди на международни изложби и конкурси, създава възможност за развитието и на винения туризъм.

Таблица 26: Данни за имотите, с които земеделските стопани кандидатстват по СЕПП

ГОДИНА	ИЗПОЛЗВАЕМА ЗЕМЯ /дка/	ОБРАБОТВАЕМА ЗЕМЯ /дка/	ТРАЙНИ НАСАДЕНИЯ /дка/	МЕРИ, ЛИВАДИ И ПАСИЩА /дка/
2010	424 990	400278	11940	12772
2011	425 830	400750	12250	12830
2012	435 160	409532	12575	13053

Около 422 хил. дка от земеделските земи на общината за 2012 г. са обработваеми в т.ч. влизат 12,5 хил.дка трайни насаждения.

Данните в таблица 21 показват, че в община Търговище не се обработва и стопанисва цялата земеделска земя възстановена със ЗСПЗЗ. Все още има трайно изоставени ниви, трайни насаждения и лозя.

Сравнително големи са площите заети от пасищата и мери, които са захрастени и непочистени, и това ги прави недопустими за подпомагане по СЕПП.

Изоставените трайни насаждения не подлежат на възстановяване – те са изсъхнали и унищожени. Подлежат на бракуване и изкореняване.

В Община Търговище към 2012 г. има трайно изоставени земеделски площи, в т.ч. ниви, трайни насаждения и лозя на площ от 35 739 дка., представляващи 7% от общата стопанисвана земя. Нивите са изоставени във времето, защото са неудобни за обработка или от по-ниска категория и разходите при тях са по-големи от приходите. Изоставени ниви има основно в землищата на общината попадащи в полупланинския регион.

За отчетния период се наблюдава включване на част от трайно изоставените ниви към обработваемата земя, но в процентно изражение това е много малко – около 15%.

Върху част от тези трайно изоставени ниви са създадени нови лозови и овощни насаждения.

Таблица 27: Създадени сдружения за напояване в община Търговище 2004-2009 г.

Сдружения за напояване	Община	Село	Година на учредяване	Поливна площ /дка/
СН “РУЕЦ”	Търговище	Руец	14.05.2004 г.	329,183
СН “ГЕРЛОВО”	Търговище	Черковна	06.08.2004 г.	2 737,352
СН “КРАЛЕВО”	Търговище	Кралево	17.11.2006 г.	712,713
СН “КОПРЕЦ-2004”	Търговище	Копрец	22.03.2005 г.	245,000
СН “ВАРДУН”	Търговище	Вардун	16.01.2009 г.	774,647
СН “ВОДНА ЛИЛИЯ”	Търговище	Преселец	14.03.2009 г.	120,436

Източник: Областна дирекция „Земеделие” – Търговище

Оценявайки предимствата на поливното земеделие и необходимостта от прилагане на същото при определени видове култури, част от собствениците и ползвателите на земеделска земя в община Търговище са създали 6 (шест) на брой сдружения за напояване. Площта, за която те имат поети ангажименти за напояване, е в размер на 4 919, 331 декара.

Таблица 28: Среден добив на основните култури, отглеждани в община Търговище (кг/дка)

Култура	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Пшеница	168	406	322	340	384	372
Ечемик	200	423	362	325	366	356
Ръж	0	0	294	200	0	0
Тритикале	210	350	339	250	350	450
Маслодайна рапица	150	216	244	243	252	190
Маслодаен слънчоглед	82	151	170	206	199	158
Царевица за зърно	0	285	354	598	479	237
Царевица за силаж	0	708	860	2449	2152	1146
Пролетен ечемик	77	326	171	0	0	0
Овес	120	225	230	195	234	200
Сорго	0	0	250	300	196	130
Сливи	301	500	380	430	558	242
Череши	180	180	140	192	171	152
Ягоди	250	250	188	1050	889	904

Малини	91	255	146	170	207	0
Лозя-винени	730	750	700	300	356	830
Лозя-десертни	600	900	960	100	608	800
Вишни	210	76	177	66	43	159

Източник:ОСЗ – Търговище

Средните добиви от основните отглеждани култури - пшеница и ечемик се задържат в относително стабилни граници през периода 2007-2012 г. като добивите през 2012 г. са съответно – 372 и 356 кг/дка. Добивите от царевица са най-високи 2010 г. – 598 кг/дка.

Регионът е добър за производство на овошки и лозя. През 2011 г. добивите от сливи достигат 558 кг/дка. При черешите и вишните добивите са сравнително по-ниски през последните години. За лозарството най-добра отново е 2012 г. – 830 кг/дка.

На територията на Община Търговище годни за напояване са 45 563 дка. Площите са обхванати от 4 напоителни системи:

- НС „Поляница” – 13 728 дка;
- НС „Овчарово” – 7 234 дка;
- НС „Черковна” – 3 816 дка;
- НС „Съединение” – 20 785 дка;

С възможности за поливане в момента са 1,2 % от обработваемите земи (4 919 дка).

Животновъдство

Вторият подотрасъл на селското стопанство – животновъдството задържа сравнително добрите си позиции през последните 7 години. Водещ отрасли на местното животновъдство заема птицевъдството и дребния рогат добитък. В говедовъдството и свиневъдството се забелязва лек спад, а пчеларството е с относително постоянен брой отглеждани пчелни семейства.

Голяма част от животновъдна продукция в община Търговище се осигурява от частния сектор - птици и животни се отглеждат главно в домашните стопанства и предимно за лични нужди.

Несигурният пазар на продуктите от животински произход, недостатъчния контрол върху вноса на тези продукти, нелоялната конкуренция и ниските изкупни цени, сериозно задържат развитието на животновъдството. Високата цена на фуражите, липсващия или почти амортизиран сграден фонд също спират инвестициите в сектора. Високите производствени разходи и ниските изкупни цени на животинската продукция са причина за отлив от този отрасъл на земеделските кооперации и големите агрофирми през последните години и преминаването му към частни стопани и по-малки семейни ферми или фирми, занимаващи се с угояване и търговия на животни. В общината няма преработвателни предприятия за преработка на месо и мляко.

Като цяло, животновъдството е далеч от оптималния си капацитет и възможности. Преобладават дребните ферми, които не отговарят на европейските изисквания и норми. Сериозен проблем е остарялата, амортизирана и на места полуразрушена материално-техническа база и липсата на съвременно оборудване и условия за развитие на качествено животновъдство.

Анализът на данните в Таблица 29 показва, че броят на говедата в община Търговище се увеличава с 39185 за периода 2007-2013 г. и достига 228207 броя. При повечето видове животни показателите са относително стабилни. Най-голям подем има в развитието на птицевъдството, където броят на животните нараства от 129 300 през 2007 г. на 174 410 през 2013 г.

Таблица 29: Брой животни по видове в община Търговище 2007-2012 г.

Животни по видове	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Говеда	6527	5647	5892	10089	6795	6150	6339

Овце и кози	34242	32636	30518	29583	28427	29059	29219
Свине	5336	4452	7120	7250	7876	5162	4705
Еднокопитни	903	913	913	1027	951	994	964
Птици	129300	183800	181900	160900	164525	194520	174410
Пчелини	12714	12916	13188	12624	12462	12517	12570
БРОЙ ФЕРМИ	**189022**	**240364**	**239531**	**221473**	**221036**	**248402**	**228207**

Източник:ОСЗ – Търговище

В свиневъдството се забелязва спад през последните 2 години но броят им се запазва и е относително постоянен 4 705 бр. Пчелните семейства в общината също запазват относително постоянен брой – 12 570 за 2012 г.

Медицинското обслужване на животните в района се осъществява от 32 ветеринарни лекари, а ветеринарно-санитарния контрол върху качеството на продуктите е от Областната дирекция по безопасност на храните – Търговище.

През периода 2007-2013 г. местните земеделски производители, арендатори и фермери от Търговище са се възползвали сравнително активно от възможностите за финансиране на Програмата за развитие на селските райони 2007-2013 г.

Развитие на пазара на земята /брой осъществени сделки/

Таблица 30: Брой на сделките със земеделски земи през периода 2010-2012 г.

ГОДИНА	БРОЙ СДЕЛКИ	РАЗМЕР В ДЕКАРИ НА ПРОДАДЕНАТА ЗЕМЯ /дка/	СРЕДНА МИНИМАЛНА ЦЕНА лв/дка	СЛЕДНА МАКСИМАЛНА ЦЕНА лв/дка
2010	1 637	14 543	110	450
2011	2 432	19 160	120	550
2012	3 914	26 576	150	750

Като цяло цената на земеделската земя за община Търговище се движи в рамките от 550,00 лв. до 750,00 лв. за нивите и за трайните насаждения и от 110,00 лв. до 150,00 лв. за ливади и пасища и трайно изоставени ниви.

Забелязва се тенденция за изравняване на цените на обработваемите земи за всички землища в община Търговище.

Предлагането е по-голямо от търсенето. Земеделски земи се купуват от арендаторите, които обработват земя в съответните землища, както и от земеделските фондове.

Обект на сделки са имоти със стратегическо положение – близки до административния център; граничещи с регулацията му; граничещи с главния път София – Варна; разположени в близост до път II клас и др. Тези имоти се купуват не за земеделско ползване, а да се използват за строителство след промяна на предназначението им.

Броят на извършените сделките със земеделска земя и площта по тях за периода 2010 г. - 2012 г. се увеличава в годините.

Земеделска земя се купува и от Земеделските фондове на територията на страната без ограничение за големина и категория на парцелите.

След 2010 г. се забелязва тенденция на покачване на цените на земеделските земи, както и сделки в землища, които до тогава не представляваха интерес.

Ограниченията в Българското законодателство по отношение продажбата на земя само на български граждани и на граждани с двойно гражданство, е също фактор оказващ влияние върху пазара. Земеделската земя се купува предимно от български граждани, които в последствие ще я прехвърлят на организации с чуждо участие или от смесени предприятия – с българско и чуждо участие.

1.6.4. Горско стопанство

Горските територии в община Търговище включват площта на Държавния горски фонд и заемат 159 409 дка (23 % при средно за страната 33,5%). В района съществуват добри условия за развитие но горско стопанство и генериране на доходи от него.

Преобладаващата част от горите се стопанисват от ТП "Държавно горско стопанство – Търговище". Горският фонд в землищата на селата Дралфа, Кръшно, Голямо Ново, Росина, Маково и Миладиновци се стопанисва от Държавно дивечовъдно стопанство (ДДС) "Черни Лом"[10] със седалище гр. Попово.

От естествено разпространените дървесни видове, най-широко участие имат церът, зимният дъб, благунът, липите, габърът, брястът, кленът, шестилът, ясените, мъждрянът, келявият габър, брекината, яворът. Незначително е разпространението на косматия дъб, сребролистната липа, бука и други.

При изкуствено създадените чрез залесяване насаждения са използвани черен бор, бял бор, зимен дъб, сребролистна липа, едролистна липа, планински ясен, явор, бук, червен дъб, акация, топола и други. Тези дървесни видове образуват както чисти, така и смесени насаждения. От храстите най-често се срещат глог, люляк, драка, дрян, леска, шипка, капина, смрадлика и други.

Тревната покривка е сравнително бедна, представена предимно от житни треви, детелина, ягода, къпина, коприва, млечка, лепка и др. От билките най-често се срещат белият равнец, жълтият кантарион, риганът и др.

Таблица 31: Разпределение на общата горска площ на община Търговище по видове собственост

Вид собственост	Площ (ха)
Държавна	15205
Общинска	1986
Частни физически лица	521
Частни юридически лица	218
Религиозни организации	81
ОБЩО	**18011**

През периода 2007-2012 г. в община Търговище няма промяна в разпределението на горската територия по видове собственост.

Таблица 32:Новозалесени площи на територията на ТП„Държавно горско стопанство-Търговище"

Година на залесяване	Широколистни култури (дка)	Иглолистни култури (дка)
2007	210	0
2008	50	35
2009	192	105
2010	76	11
2011	0	0
2012	0	0
Общо	**528**	**151**
Залесяване за периода 2007-2012 г. - 679 дка		

Източник: ТП„Държавно горско стопанство-Търговище"

По информация на Регионална дирекция по горите гр. Шумен, обема на новозалесените площи на територията на ДГС Търговище за периода 2007-2012 г. са в размер на 679 дка.

[10] За разработване на раздела "Горско стопанство" е ползвана информация от действащите лесоустройствени проекти на ДЛ "Търговище" (2003 г.) и ДДС "Черни Лом" (2001 г.).

На територията на ТП „Държавно горско стопанство-Търговище” има регистриран един обект за преработка на дървесина (през 2007 г.). В обекта се преработват незначителни количества дървесина. Към 2012 г. са регистрирани общо 60 бр. складове и площадки за продажба на дърва за огрев и фасониран дървен материал, като реално работещи са 25 бр. Регистър на производствените марки се води в Регионална дирекция по горите-гр.Шумен.

Таблица 33: Добита дървесина за периода 2007-2012 г.

година	Строителна дървесина			Дърва	Вършина	Общо лежаща маса	Стояща маса
	едра	*средна*	*дребна*				
	($м^3$)	($м^3$)	($м^3$)	($м^3$)	($м^3$)	($м^3$)	($м^3$)
2007	3151	8627	1457	14557	1079	28871	33920
2008	5806	12434	1714	16665	1065	37684	45630
2009	4947	9797	1336	10334	1165	27579	33310
2010	4350	10804	2491	14016	1086	32747	39730
2011	3601	9267	2132	12828	1013	28841	34390
2012	7015	14514	1913	20794	1060	45296	54830
Всичко	**28870**	**65443**	**11043**	**89194**	**6468**	**201018**	**241810**

Източник: ТП„Държавно горско стопанство-Търговище”

На територията на ТП ”Държавно горско стопанство-Търговище” няма регистрирани площадки за производство на дървени въглища. Регистрирани и действащи са 19 бр. пунктове за изкупуване и преработка на билки. Регистър на пуктове за изкупуване и преработка на билки се води в РИОСВ-гр.Шумен.

Защитените територии са с обща площ 27,7 ха (0,1% от територията на горския фонд на общината). От тях 26,8 ха са защитени местности и 0,9 ха – природни забележителности.

Необходимо е да се отбележи, че част от горите и земите от горския фонд изпълняват едновременно няколко функции. Така част от противоерозионните гори и земи са и защитни ивици, курортни гори и лесопарк. Част от мелиоративните гори са и лесопарк и зелена зона. Основните насоки на организация на горското стопанство в общината са предвидени в лесоустройствените проекти и са съобразени с поставената цел по групи гори и земи съобразно функциите им.

В горите и земите с основно дървопроизводителни и средообразуващи функции организацията на стопанисването е насочена преди всичко към разширеното възпроизводство на главния продукт – дървесината, при пълно запазване на водоохранните и почвозащитни функции на гората. Проектирани са подходящи залесявания, реконструкция на насажденията, сечи и други мероприятия, изцяло съобразени с екологическите условия на района.

Развитието на дейностите, свързани с възпроизводството, ползването и опазването на горите създава работни места за голяма част от населението на общината. С връщането на гори на техните собственици се осигурява допълнителен доход за развиване на базата на собствен ресурс, ще се увеличи интересът и разнообразието в използването на дървесината.

От горите на територията на общината се добива дървесина, която се продава на различни потребители, добиват се и дърва за огрев. На територията на горския фонд ще се осъществяват и в бъдеще редица странични ползвания – паша на едър и дребен добитък, добив на сено от голите площи. Има добри условия за добив на билки, горски плодове и гъби. Особено актуален е въпросът с охраната на горския фонд, дивеча и рибата.

1.6.5. Туризъм

Въпреки потенциала за развитие на туризъм, община Търговище все още няма продаваеми цялостни туристически продукти – макар че има разработени такива, не е популярна дестинация и не генерира заетост и икономически растеж в този сектор.

Общината има потенциал за развитие на културно-исторически, селски, спа, екологичен туризъм, лов и риболов.

На територията на общината съществува богато културно-историческо наследство.

Туристически интерес за развитие на културен туризъм представляват:

- Паметниците на културата и исторически забележителност - Крумово кале (Мисионис) - останки на ранновизантийска и средновековна крепост, петкорабна базилика и Тракийското светилище на бог Аполон до с. Драгановец.

- Къщи – музеи – архитектурни паметници на културата. Своеобразният архитектурно-исторически облик на гр. Търговище започва да се изгражда още през XIX век. В града има над 30 сгради с интересна архитектура, повечето разположени в старият квартал "Вароша".

- Наличие на традиционни културни събития с международен и национален характер - театрални, хорови фестивали, пленер и други културни прояви и празници.

- Провеждане на пролетно и есенно търговско изложение и целенасочена общинска политика за увеличаване на българските и чуждестранни участници в него.

На територията на община Търговище се намират екологично чистите райони "Герлово" и "Сърта". Те, заедно с красивите горски масиви в местностите "Парка" и "Боаза", наличието на язовири и природни забележителности, са предпоставка за развитието на екологичен туризъм. Тук се включват и регионалните туристически маршрути (местността "Парка" - хижа "Младост" - с. Пролаз) и др.

На база лечебните свойства на прочутата Търговишка минерална вода в съчетание с красивата природа и полу-планински въздух има възможност за развитие на спа и балнеоложки туризъм в района на местността „Парка".

На територията на общината са традиционно развити спортното ориентиране, колоездене, воден туризъм, пещерно дело и пешеходен туризъм. Традиционно силни спортове за Търговище са футбол, автомобилизъм, борба, тенис на маса, спортна стрелба, художествена гимнастика.

Голям е потенциала за развитие на селски туризъм в община Търговище. Множество фамилни хотели и частни квартири са подходящи предлагат еднодневни маршрути по природни и еко-пътеки. Голяма част от селските къщи в региона представляват малки селски стопанства, където може да се почувства уникалната селска атмосфера, бит и традиции.

На територията на Община Търговище има ловно-туристически район от 300 хектара, където може да се срещне рядък и търсен за обстрел дивеч - сърни, елени, диви свине, лисици, язовци, вълци и др. Птичият свят показва голямо разнообразие на видове. Обект на лов са: яребици, фазани, пъдпъдъци, гълъби, гургулици. Множеството язовири в региона предоставят условия за практикуване и на риболовен туризъм.

Винарството и лозарството са традиционни отрасли за община Търговище и са предпоставка за развитие на винен туризъм – изграждане на шато, изби с дегустации и др.

В гр. Търговище се намира дружеството "ЛВК - Винпром" АД, което е с традиции в производството на висококачествени бели и червени вина, пенливи и естествено пенливи вина, вермути и високоградусови алкохолни напитки. Добре познати зад граница и в България са белите вина Траминер, Шардоне, Мускат, Совиньон блан, червените Каберне Совиньон резерва и Мерло резерва. В землището на с. Кралево туристите могат да посетят лозовите масиви, от които се прави прочутото вино "Кралевски мискет".

По официални статистически данни през последните години броят на местата и средствата за подслон в общината нараства с 2, като легловата база се увеличава с 151 и през 2012 г. е 656 легла. Реализираните нощувки се увеличават с 2 057 през 2012 г. спрямо 2007 г., а приходите от нощувки се увеличават с 30% и достигат 1 161 375 лева през 2012 г. (Таблица 34).

Таблица 34: Средства за подслон в община Търговище 2007-2012 г.

Години	Средства за подслон	Легла	Легла-денонощия	Реализирани нощувки		Пренощували лица		Приходи от нощувки - лева	
				Общо	в т.ч. от чужденци	Общо	в т.ч. чужденци	Общо	в т.ч. чужденци
2007	13	505	174699	29064	14529	12025	2088	819398	465660

2008	12	484	175656	33525	17758	13447	2119	967251	476880
2009	12	530	187417	26800	8801	14354	1881	764982	253246
2010	12	562	189928	22745	4734	14007	1984	688691	136737
2011	14	623	210923	28020	7467	15687	2522	768064	188441
2012	14	656	238813	31121	5411	18932	2233	1161375	250984

Източник: Национален статистически институт

По-известните хотели в Търговище са:

- Хотел Терра Европа - разполага с леглова база от 81 места. Нов, бизнес хотел, в центъра на града в непосрадствена близост до пътя София-Варна.
- Хотел „Идол" с 56 места – разположен в центъра на гр. Търговище;
- Бизнес - хотел „Търговище" с леглова база от 128 места;
- Хотел „Мизия" със 78 места се намира в административния център на гр. Търговище;
- Хотел „Фенерите" разполага с леглова база от 18 места и се намира в най-красивата част на Търговище кв."Вароша";
- Хотел „Регина" разполага с леглова база от 18 места и е разположен в старинната част на Търговище – Вароша;
- Хотел „Хан Крум" с леглова база от 76 места е разположен в района на Базар "Сюрен";

В местността "Парка" се намират модерните хотелски комплекси "Белия кон" и "Рай". Двата комплекса отстоят един от друг на 100 м, разполагат с охраняем паркинг, открит плувен басейн, ресторанти, тенис корт, параклис.

В близост се намират хотел "Панорама", Профилактериум и хижа "Младост".

В някой малки населени места от община Търговище вече се изграждат къщи за гости и вили за селски туризъм.

Необходима е цялостна стратегия, подобряване на туристическите бази, атракиции, инфраструктури, достъпа до културно-исторически обекти,изграждане на еко-пътеки и активен маркетинг и реклама, за да се привлекат туристи и да се генерират приходи от тези дейности.

1.7. Техническа инфраструктура – свързаност и достъпност на територията на община Търговище

1.7.1. Транспортно-комуникационна система

Община Търговище се обслужва предимно от републиканска пътна мрежа. Централни пътно-транспортни артерии пресичат в четирите направления територията й.

Първокласен път I-4 "София-Велико Търново-Варна" (с европейска категоризация Е-772) минава през град Търговище. Макар че разстоянието до столицата е само 340 км, за преодоляването му са необходими повече от 4 часа поради недоизградеността на АМ"Хемус" и лошото състояние на пътя. Разстоянието до регионалния център Варна е 130 км,за което също са необходими приблизително 2 часа.

Второкласният път с регионални функции II-49 Търговище-Разград-Тутракан е връзката на общината с област Разград по направлението на първокласния път I-2 Русе-Варна.

Второкласният път II-74 Преслав- Търговище-Дралфа свързва общината с другата важна ос - първокласния път I-7 Силистра-Шумен-Ямбол-ГКПП Лесово и с второкласния път II-51 Бяла-Попово-Дралфа-Чудомир-/път П-49/, минаващ в северната периферия на общината.

Обслужването на общината се допълва от прекатегоризираните от четвърти в трети клас пътища III-4008 Пролаз-Вардун-Д.Новково, III-4009 Търговище-Лиляк-Александрова-Пресиян-Г.Кабда-Д.Кабда и III-5102 Мировец-Буховци-Острец-Надарево-Дългач-Певец, така че се получава една радиална структура на пътната мрежа, покриваща добре общината. Само в югоизточната част направлението Разбойна-Черковна-Драгановец се формира от местни пътища. Общата дължина на общинската пътна мрежа е 208 км.

Към 2013 г. само четвъртокласната пътна мрежа все още е в лошо състояние.

През последните години са инвестирани сериозни средства за ремонт и поддръжка на пътищата на територията на общината. По програма Регионално развитие е завършена Рехабилитацията на третокласните - път III-704 и път III-4008 ще повиши достъпността и връзките в рамките на агломерационния ареал (Търговище), както и между центровете на отделни единици в ареала. Не е приключила Рехабилитацията на третокласния път III-5102 Мировец-Буховци-Острец-Надарево-Дългач-Певец, която стартира през 2010 година. През 2013 година стартира рехабилитацията на път III-4009 Търговище-Лиляк-Александрова-Пресиян-Г.Кабда-Д.Кабда, което беше крайно наложително в предвид лошото състояние на пътната настилка и свлачищните процеси в с.Горна Кабда.

През 2010 година по Оперативна Програма Регионално Развитие приключи Рехабилитация на девет пътни отсечки от общинските пътища, със което се създадоха условия за интегрирано развитие и териториално сближаване на община Търговище.

Като цяло общинската пътна мрежа все още е в лошо състояние.

Превантивното и текущото поддържане на общинските пътищата включва комплекс от планирани и икономически ефективни дейности и строителни и монтажни работи за съхраняване и намаляване на ефекта от стареенето и износването на материалите и конструкциите на основните елементи, отстраняване на единични повреди и деформации в обхвата на пътя и предотвратяване на по-нататъшното им развитие.

Пътната мрежа на общината е с обща дължина 305 км, от които 158 км са IV клас.

Таблица 35: Разпределение на пътищата в община Търговище в зависимост от категорията

Категория на пътя	Дължина, км
Пътища I-III клас	97
Пътища IV клас	158
Мстни пътища	50
Всичко	***305***

Източник: Община Търговище

Общата дължина на общинската пътна е 208 км. и през годините са вложени следните средства за поддръжка:

2006 г. – 12 км (211 700 лв)
2007 г. – 6.5 км (499 000 лв)
2008 г. – 5.9 км (499 069 лв)
2009 г. – 30.69 км (526 179.15 лв и 4 020 041 лв еврофинансиране
2010 г. – 26.9 км (469 626.18 лв)
2011 г. – 14,5 км (655207,00 лв)
2012 г. – 6,5 км (470251,00 лв)
2013 г. – 11,7 км (554400,00 лв)

ОБЩО: 114,7 км на стойност 7 905 473 лева

Общата дължина на уличната мрежа в гр. Търговище е 65,970 км. От общо 163 улици около 35% са в сравнително добро и добро общо състояние. Останалата част от уличната мрежа в града (около 65%) е в лошо техническо състояние.

Освен със сухопътен общината разполага и с ЖП транспорт. На нейна територия има две железопътни гари по линията София-Горна Оряховица-Варна.

Възможността за възстановяване летателните дейности на летището до Търговище ще допълни транспортно-комуникационната система на общината и ще даде възможност тя да се превърне в логистичен център.

1.7.2. Водоснабдяване и канализация

Водоснабдяване

Община Търговище се водоснабдява основно от яз. "Тича". Най-големият консуматор на питейна вода в общината е гр. Търговище, който получава нормално водоподаване през всички сезони на годината. Съществуващата водопроводна мрежа на града е 112 км като близо 79% са с изтекъл срок на годност и много течове. Намаляването на загубата на вода за периода 2008-2011 г. по информация на ВиК – Търговище е с 6.29% от 71% на 64.71%.

Подменени са 5.5 км. водопроводи през последните години по линия на кредит от Световна банка и 8.5 км. със средства на дружеството. Приоритетна задача за дружеството е подмяната на водопроводната мрежа в населените места.

Водоснабдяването на населените места в община Търговище е над средното за страната. Общата водопроводна мрежа е 779 км, от които външни водопроводи са 273 км и вътрешна водопроводна мрежа 506 км. Всичките населени места имат външно и вътрешно водоснабдяване, но само в 20 населени места е осигурена вода в рамките на норматива до 100%. За останалите населени места е осигурена вода от 32% до 70% от норматива. Основната причина е малък дебит на водоизточниците.

Гравитачни водоснабдителни системи осигуряват питейна вода в 6 от населените места на община Търговище. Помпажни водоснабдителни системи осигуряват питейна вода в 47 населени места.

По проект, финансиран от ОПОС „Рехабилитация на ВиК мрежите в гр. Търговище" ще бъдат подменени 9 000 м. канализация и 25 000 м. водопроводи. Стойността на проекта е 13 500 000 лв. Срокът за изпълнение е края на 2014 г.

В град Търговище функционира Микрофилтрационна озонаторна станция, която подава вода само за областния град. В тази станция постъпва водата от яз. "Тича", където се филтрира и озонира, като общият капацитет на съоръженията за пречистване и озониране е 400 л/сек.

Канализация

Канализационна мрежа е изградена само в град Търговище – смесена, гравитачна и изпълнена от бетонови и стоманобетонови тръби. Канализационната мрежа в общината е с обща дължина 77,886 км и включва 10 км колектори, като степента на изграденост е 77,7%. През 2010 е разширена колекторната мрежа на кв. Въбел и гр. Търговище, като същевременно продължава работата за включване към градските колектори на двете основни промишлени предприятия – "Тракия Глас България" ЕАД и "ЕнерСис" АД.

Продължава свързването на всички точки от гр. Търговище към колекторната мрежа и пречистването от градската пречиствателна станция за отпадни води, чието въвеждане в експлоатация предстои.

1.7.3. Енергийни мрежи, ВЕИ и енергийна ефективност

Електроснабдяване

Източник на електроенергия за община Търговище е националната електроенергийна система. На територията на общината няма изградени енергийни източници - ТЕЦ или ВЕЦ. Двата преносни електропровода с напрежение 220 кв и 400 кв преминават транзитно, без да имат отношение към захранването на общината.

Общината получава захранване на 110 кв от изградените в град Търговище подстанции - Търговище 1; Търговище 2 и Хан Крум. Шест електропровода с работно напрежение 110 кв свързват подстанциите към националната мрежа и помежду им, с оглед възможност за резервно захранване и достатъчна сигурност при аварии.

Всички населени места са електрифицирани, като селата се електроснабдяват от въздушни изводи 20 кв, а в централната градска част мрежата е кабелирана. Общата дължина на въздушните ел.проводи СН в общината е 407 км, а на кабелните линии СН - 55 км. Изградените трансформаторни постове за битови, стопански и обществени консуматори са общо 482 броя с 577 трансформатора с обща инсталирана мощност 155 MW. Като цяло електроразпределителната система е реконструирана и поддържана на добро равнище с повишени механични и електрически параметри, резултат на което са значително спадналият брой аварии и смущения. Строителството на нови трафопостове решава потребностите от нарасналите товари.

ВЕИ и енергийна ефективност

В общината е въведено енергоспестяващо улично осветление. През 2003 г. по програма за енергийна ефективност в гр. Търговище и селищата на общината е извършена реконструкция и модернизация на уличното осветление и са монтирани 5000 бр. нови осветителни тела (натриеви лампи високо налягане и енергоспестяващи лампи в парковите осветителни тела). През периода 2006-2007 г. в селищата на общината са монтирани още 560 броя осветителни тела с натриеви лампи високо налягане.

Програмата на общината във връзка с изпълнението на Закона насърчаване използването на енергията от възобновяеми източници и биогорива препоръчва следните по-важни мерки:

- Обновяване на инфраструктурите и въвеждане на енергоспестяващи мерки в сградите – общинска собственост;
- Въвеждане на хибридно улично осветление и намаляване разходите за енергия в общинския бюджет;
- Инсталиране на PV и соларни системи върху покривни и фасадни площи на производствени предприятия, общински и частни сгради.

Община Търговище разполага с подходящи условия и интерес за използането на водата, слънцето и вятъра за изграждане на инсталации и превръщането им в алтернативна енергия както за бита, така и за бизнеса.

На територията на общината е установено, че има подходящи места с необходимата степен на слънцегреене за изграждане на алтернативни енергийни източници-фотоволтаични паркове.

През периода 2011-2012 г. в община Търговище са издадени разрешителни за следните фотоволтаични паркове:

- Фотоволтаична централа на "ИЗОА 2000" АД
- Малка фотоволтаична централа на покрива на сграда - "ЛУЦИФЕР" ООД
- Фотоволтаична централа на "ЯВИ МОД" ООД
- Фотоволтаична централа на "Слънчева енергия-Търговище 03"
- Фотоволтаична система върху покрива на сграда на "МИЛЕВИ" ООД
- Фотоволтаична централа на "ПОЛИТЕХ" ЕООД Търговище.

Газификация

През територията на община Търговище минава северният клон на националната газопроводна система, като в град Търговище е изградена газоразпределителна станция (ГРС) за промишлено газоснабдяване. "Черноморска технологична компания" АД Варна е получила лиценз за изграждане на газоснабдителна мрежа за битови и обществени потребители в града, като общата дължина на изградената газоразпределителна мрежа вече е близо 30 км заедно с отклоненията и захранва обществени, битови и промишлени потребители.

а) „Черноморска технологична компания” АД (ЧТК АД), развива активна дейност на територията на Община Търговище от 1994 г, като към момента дружеството е инвестирало над 6 974 хил.лв., изградени са газопроводи с дължина над 62 000 метра. „ЧТК”АД доставя

природен газ на 1178 битови, 27 промишлени и 145 обществено-административни и търговски потребители.

б) „ЧТК”АД има инвестиционни намерения за развитие на газоразпределителната мрежа на територията на Общината, както и при наличие на заявен интерес да захрани общински и други обекти извън общинския център със сгъстен природен газ (СПГ).

1.7.4. Телекомуникации

Телекомуникационната мрежа в община Търговище обхваща 52 населени места чрез изградени селищни телефонни мрежи от конвенционален тип и монтирани 29 автоматични телефонни централи /АТЦ/ в 27 от селищата. Във всички населени места на общината има изградена съобщителна инфраструктура, но телефонната плътност, като основен показател за изграденост, варира в широки граници.

В град Търговище е въведена в експлоатация цифрова автоматична междуселищна телефонна централа ЦАМТЦ и е осигурен цифров телефонен пренос до всички крайни АТЦ в общината, с което степента на цифровизация на междуселищните връзки е 100%.

На територията на община Търговище имат покритие и трите мобилни оператора – М-Тел, Виваком и ГлоБул.

Освен традиционната телефония и мобилни комуникации, операторите предлагат и достъп до Интернет. В град Търговище е изградена мрежа за предоставяне на високоскоростни линии за достъп. Остава проблема с качеството и скоростта на връзка с глобалната мрежа в малките населени места. Това налага изграждане на широколентов и високоскоростен достъп до Интернет в цялата община.

1.8. Опазване на околната среда – екологично състояние и рискове

1.8.1. Състояние на води, въздух, почви, шум

Води

Територията на община Търговище се характеризира с планински, полупланински и равнинен релеф, което обуславя наличието на множество извори, респективно формирането на реки и дерета, като основната е р. Врана (ляв приток на р. Камчия), с по-големите си притоци р.Сива, р.Съединенска, р.Калайджи дере, р.Дългачка, р.Вардун дере. Част от притоците са коригирани през периода от 1955 до 1970 г., като са оразмерени с обезпеченост 10%. Основният им водоприемник р.Врана е коригиран в периода 1955-1960 г., а през 1981-1991 г. е извършена реконструкция по цялата й дължина.

Средната гъстота на речната мрежа не надвишава 0,6-0,8 км/кв.км. Реките имат плитки неизразителни корита и пороен характер. Годишните им оттоци са непостоянни и неравномерно разпределени, като голяма част от деретата през лятото пресъхват. Характеризират се предимно с дъждовно и дъждовно-снежно подхранване. Средногодишният модул на повърхностния отток не надвишава 1-2 l/s кв. км. През пролетта и при обилни валежи, поради предимно слабия наклон на релефа, непропускливата земна основа и наличието на технологични прегради (шосейни и ж. п. насипи), част от повърхностните води не могат да бъдат "поети" от речно-овражната мрежа, разливат се на широки площи и образуват временни заблатявания или поддържат високи нива на подземните води.

В община Търговище има 5 пункта от Националната мрежа за следене имисионното състояние на водните обекти. Допълнително натоварване се осъществява от канализационната система на гр.Търговище, в която освен битово-фекални води се включват и отпадъчните води от много предприятия на територията на града. Няма изградена селищна пречиствателна станция за пречистване на отпадъчни води. Фирма с най - голям обем зауствани отпадъчни води е "Тракия Глас България" ЕАД.

Контролът по спазване изискванията към качествата на водата, предназначена за питейно-битови цели се осъществява според изискванията на Наредба №9 на МЗ, МРРБ и МОСВ от 2001 г. Основно задължение на водоснабдителните организации и органите на държавния здравен

контрол е чрез постоянен и периодичен мониторинг да контролират съответствието на подаваната към консуматорите питейна вода по показателите за качество, определени в Наредбата. В изпълнение на тези си задължения, „В и К" ЕООД гр.Търговище и РЗИ съвместно всяка година разработват и изпълняват програма за мониторинг на питейната вода, която по обхват и честота отговаря на изискванията.

За периода 2007-2012 г. в лабораторията на РЗИ са изследвани 1 256 водни проби по показателите на постоянния и периодичен мониторинг. Пробовземането е осъществено в 121 пункта на територията на община Търговище. Като основен проблем се очертава подаването на вода с отклонение по химичен показател „нитрати" в 11 населени места от общината- това са селата Алваново, Пробуда, Г.Соколово, Миладиновци, Подгорица, Буйново, Пресяк, Мировец, Здравец, Момино, Твърдинци. От тях единствено населението на с.Миладиновци, използва питейна вода с трайно наднормено съдържание над 100 мг/л нитрати, докато в останалите села несъответствията варират. При извършваният контрол през годините се наблюдават и отклонения по микробиологични показатели като най-често това са „колиформи". Тези наднормени нива се установяват при гравитачно устроените водоснабдителни системи и там където липсват устройства за автоматично хлориране на подаваната вода.

На регистрация и контрол подлежат 2 пункта с минерална вода, която се изследва 6 пъти годишно. Несъответствия не са констатирани.

В гр.Търговище функционират 2 плувни басейна, които през летния сезон подлежат на засилен контрол. Най-често при тях се наблюдават отклонения свързани с прехлориране на водата.

Въздух

В изпълнение на утвърден годишен график от Изпълнителна Агенция по Опазване на Околната среда / ИАОС / град София за 2008 и 2009 година бяха организирани измервания за определяне качеството на атмосферния въздух по контролираните параметри в град Търговище от мобилна автоматична станция на Регионална лаборатория - град Варна към Изпълнителна Агенция по Опазване на Околната среда /ИАОС / град София.

Измерванията са извършени през периода :

22.04.2008 г. - 05.05.2008 г.

07.08.2008 г. - 21.08.2008 г.

09.10.2008 г.- 20.10.2008 г.

01.06.2009 г.- 15.06.2009 г.

Не са измерени стойности над пределно допустимите концентрации по показатели – азотен оксид, серен диоксид и озон. Регистрирани са четири превишения на среднодеионощните норми / СДН / по показатели фини прахови частици / ФПЧ 10 /.

Предполагаеми причини за над нормалните стойности на фини прахови частици /ФПЧ 10 / са запрашените улични платна, използваните през отоплителния сезон горива в битовия сектор, автомобилния транспорт и метеорологичните условия. За високата запрашеност допринасят и множеството строително ремонтни дейности на жилищни сгради и други обекти в чертите на града. За разнасянето на праха спомагат и значително увеличилия се брой на автомобилите движещи се по пътните артерии. През отоплителния сезон в битовия сектор се използват основно твърди горива - дърва и въглища. Високото пепелно съдържание в тях „ допринася „ за замърсяването на атмосферния въздух.

Увеличаването на газифицираните домакинства може да доведе до значително намаляване на емисиите, формирани при използването на твърди горива, които са един от основните замърсители на атмосферния въздух към момента.

По-крупни обекти с източници на емисии са: "Пътинженерингстрой" АД, гр. Търговище - асфалтова база с. Лиляк, "БКС-Търговище" ЕООД, гр. Търговище-асфалтова база с. Разбойна.

Четири фирми през 2008г. са извършили собствени периодични измервания (СПИ). Това са "Енергия" АД, гр. Търговище; „Мизия милк" ООД, гр. Търговище; "ТИС" ООД, гр. Търговище; "ЛВК Винпром" АД, гр. Търговище. Фирмите са представили в РИОСВ-Шумен

докладите от проведените измервания съгласно изискванията на Наредба № 6 за реда и начина за измерване на емисиите на вредни вещества, изпускани в атмосферния въздух от обекти с неподвижни източници (ДВ, бр. 31/99). Във връзка с проведените СПИ, за превишаване на нормите за допустими емисии на вредни вещества, изпускани в атмосферния въздух е наложена еднократна санкции на "Енергия" АД, гр. Търговище.

Изпускащите устройства на ванните пещи, инсталирани в заводите за производство на плоско и домакинско стъкло на "Тракия глас България" ЕАД, гр. Търговище, разполагат със система за непрекъснато измерване на емисиите на прах, азотен диоксид, серен диоксид. Ежемесечно фирмата представя в РИОСВ доклади за проведените СНИ, изготвени в съответствие с Наредба № 6 и Инструкция № 1 от 03.07.2003 г. издадена от МОСВ. Въз основа на месечните доклади фирмата изготвя и представя в РИОСВ-Шумен годишен доклад.

Източниците на замърсяване на въздуха за гр.Търговище могат да бъдат класифицирани и групирани по относителен дял, както следва:

- промишлени източници: "Пътинженерингстрой"АД, гр. Търговище -асфалтова база с. Лиляк, "БКС-Търговище" ЕООД, гр. Търговище -асфалтова база с. Разбойна", "Енергия" АД, "Тракия глас България" ЕАД, гр. Търговище и др. неподвижни технологични източници.
- интензивен автомобилен транспорт (79.3% от автомобилния парк е на възраст над 10 год.)- мобилни източници;
- битови източници и предприятия, разположени в жилищни райони /организирани източници/ ;
- гаров и предгаров район, транспортни кръстовища, булеварди и др. /неорганизирани източници/;

Община Търговище се намира в значително по-добро състояние от страната по натоварване с азотни оксиди и серни оксиди.

Източници на емисии от азотни оксиди са енергетиката, пътният транспорт и горивните процеси в индустрията.

Основен източник на серни оксиди са горивните процеси -използват се горива с високо сярно съдържание и изпускащите устройства не са оборудвани /в повечето случаи/ с подходящи очистни съоръжения.

Основните замърсители на атмосферния въздух са: фини прахови частици, серен и азотни диоксиди, въглероден оксид, оловни аерозоли.

Почви

В община Търговище няма производства, които да замърсяват почвите с тежки метали /олово, мед, цинк, арсен, кадмий, никел, хром/ и нефтопродукти. Възможно е частично локално замърсяване с нефтопродукти в района на бензиностанциите, намиращи се на територията на общината, но за това няма данни. /Нормата за допустимо съдържание на нефтопродукти в почвата е 300 мг/кг почва/.

Като единствен значим източник на замърсяване с оловни аерозоли могат да бъдат идентифицирани моторните превозни средства с бензинови двигатели. Потенциално замърсени с олово са земи в крайпътните зони с ширина 15-25 метра. Няма конкретни изследвания за наднормено ниво на замърсяване с тежки метали на почвите в района.

При обработването на земеделските земи в района на общината се използват естествени и изкуствени торове за подобряване на техните качества. С възстановяването на частната собственост върху земята практиката по наторяване на почвите мина през различни фази: от предозирано и безконтролно към наторяване преобладаващо с естествени торове и в умерена степен с изкуствени. Няма конкретни анализи на почвени проби от района за замърсяване с нитрати.

Нормите за допустимо остатъчно съдържание на пестициди в почвите са определени за различните видове хербициди, инсектициди и фунгициди.

Негодните пестициди и пестицидите с неустановен състав от общината са събрани в склад за съхранение на залежали и негодни за употреба пестициди. Същия се намира в имот №

000194, представляваш общинска земя - мера IV категория и се намира извън регулация на населеното място. Имотът се намира северно от пътя по посока село Голямо Соколово - село Дралфа и западно извън населеното място. Склада се разпростира на 173 дка. Същата представлява масивна сграда. Обекта е оградени има Сключен Договор за техническа охрана на обекта. Ежегодно се правят проверки със експерти от различни инстанции. Препаратите са в течно и прахообразно състояние.

До този момент са събрани около 90% от негодните пестициди.

На територията на община Търговище няма заблатени почви.

Орографските особености на района не благоприятстват ветрова ерозия, но създават условия за водна ерозия. Големите наклони на терените, обемът и интензивността на валежите в съчетание с почвените условия са част от факторите, които определят интензивността на ерозията.

Ерозираните площи, ровини, сипеи, и свлачища са разположени по стръмните и много стръмните терени. На много места се забелязват терени с нарушени почви, нелесопригодни площи обрасла с дървесна и храстова растителност, и напълно оголени площи - нелесопригодни голини, сипеи и скали. Важно е да се има предвид, че скоростта на ерозия е различна при различните типове растителна покривка. Естествената ерозия се ускорява под влияние на човешката дейност. Незасетите обработваеми земи са подложени на около 30 пъти по-интензивни ерозионни процеси в сравнение с почви под горска покривка. Широколистните насаждения в горския фонд, със своите водозадържащи функции имат изключителна роля за предотвратяване на ерозионните процеси.

Шум

Съгласно Методиката на МЗ, са разработени мониторингови програми за замерване на градски шум и са уточнени броя пунктове. Те са разпределени както следва: до 40% в райони, прилежащи към пътни, железопътни и въздушни трасета; до 30% в райони на промишлени източници на шум – производствено складови територии и зони и 30% в райони на обекти, подлежащи на усилена шумозащита.

В съответствие с програмата за мониторинг през месеците септември - октомври, всяка година се извършват замервания на шум в град Търговище. Общо се правят 120 замервания в 20 пункта. В два последователни дни в пикови и ненатоварени часове, се извършват по 6 замервания на пункт. Наблюдаваният показател е Lден. Отчитат се влиянието на вида терен около пункта, наличие на озеленяване, вид на пътното покритие, наклон на пътя, вид на околното застрояване, влиянието на метеорологичните фактори по време на замерванията, интензивността и структурата на транспортните потоци. Използва се измервателен метод с интегрален шумомер „Медиатор” тип 2238 -A-F на фирма „Bruel & Kjaer”, Дания.

Пунктовете са разпределени в 3 групи според разположението си както следва:

- Територии прилежащи към пътни трасета, където допустимата норма е 60ДБА;
- Територии с промишлени източници на шум-производствено складови зони, където допустимата норма е 70ДБА;
- Пунктове полежащи на усилена шумозащита, в жилишни зони, зони за обществен отдих,зони за лечебни заведения, където допустимата норма е 45 и 55 ДБА

Таблица 36: СРАВНИТЕЛНА ТАБЛИЦА
на ниво на шума за 2007 – 2012 година в гр.Търговище по диапазони

Ниво на шума	2007година		2008година		2009година		2010 година		2011 година		2012 година	
	Брой пунктове	%	Брой пунктове	%	Брой пунктове	%	Брой пунктове	%	Брой пунктове	%	Брой пунктове	%
До 58 ДБА	8	40%	7	35%	7	35%	8	40%	7	35%	7	35%
58-62 ДБА	4	20%	6	30%	3	15%	2	10%	3	15%	3	15%

63-67 ДБА	6	30%	3	15%	8	40%	7	35%	7	35%	9	45%
68-72 ДБА	2	10%	4	20%	2	10%	3	15%	3	15%	1	5%
73-77 ДБА	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
78-82 ДБА	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Над 82 ДБА	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Резултатите от мониторинга на шума в гр.Търговище показват, че създадената акустична обстановка не се различава от установената такава в последните години. Основните източници на шум са свързани с лошо организирания на места автомобилен поток, липсата на обходни пътища и транзитното преминаване през някои централни улици, недостатъчно доброто пътно покритие, различните дейности на населението – работилници, търговски обекти и други.

Предприетите благоустройствени мероприятия за подобряване на акустичната обстановка от община Търговище се свеждат до ремонт и частично асфалтиране на улици. По-малко внимание се отделя на вътрешните квартали, където също е необходима подмяна на пътната настилка и допълнително озеленяване.

Шумово замърсяване е един от основните фактори, влошаващи условията на живот в съвременната градска среда и носи определен здравен риск. За неговото ограничаване РЗИ-Търговище препоръчва да се предприемат следните мерки:

- оптимизиране режима, структурата и интензивността на транспортните потоци;
- подобряване експлоатационното състояние на пътните настилки;
- подходящо озеленяване и строителна защита;
- подобряване на шумоизолацията на сгради, намиращи се в зони, подлежащи на усилена шумозащита;
- упражняване от съответните общински органи на контрол върху изграждането и експлоатацията на обектите, източници на локален шум, а там където е възможно, те да бъдат изведени в промишлената зона на градовете;
- засилване взискателността на КАТ и ДАИ към водачите на МПС.

1.8.2. Дейности по управление на отпадъците

В системата на организираното сметосъбиране и сметоизвозване са включени всички 54 населени места на територията на община Търговище – гр.Търговище, два квартала и 51 села. От 2008 г. във всички населени места е въведено организирано сметосъбиране и сметоизвозване. Графикът, районите и честотата на извозване на отпадъците се определят ежегодно със Заповед на Кмета на Общината до 30 октомври предходната година за следващата. Финансирането на разходите по събирането и обезвреждането на отпадъците се извършва, чрез „такса смет" и въз основа на одобрена план-сметка за сметосъбиране и сметоизвозване.

Община Търговище разполага с депо за неопасни отпадъци, находящо се в с.Пайдушко, в местността „Кедик Балкан". Депото е започнало своята експлоатация през 1996 година, като първоначално на него са депонирани отпадъците само на гр.Търговище и кварталите. От 2008 година на депото се депонират отпадъците и на всички населени места в Общината.От 2009 година с Националната програма за управление на дейностите по отпадъците /2009- 2013 г./ депото на Община Търговище е определено за Регионално, което да се ползва от Общините Търговище и Попово. От м.юли 2009 г. Община Попово започва извозването на отпадъците от всичките си населени места в с.Пайдушко.

През 2008 година е започната привеждане на депото в съответствие с нормативните изисквания, като към момента клетката отговаря на тях. Тъй като потока на отпадъците се увеличава, капацитета й през годините силно намалява. Общините Търговище и Попово са започнали процедури по изграждане на нова клетка за депониране на отпадъци. Тъй като изготвянето на необходимата проектна документация изисква голям период от време, а

съществуващата клетка е силно изчерпана и подлежи на закриване към края на 2013 година, едновременно с процедурите по изграждането на новата клетка, Общината е започнала и процедури по увеличаване на капацитета и на съществуващата клетка.

От 2008 година Община Търговище има сключен договор с организация по оползотворяване на отпадъци от опаковки „Екобулпак". Със сключването на Договора е започнато и изграждане на система с цветни контейнери за разделно събиране на отпадъците от опаковки. Към момента системата обхваща 100 % от населението на град Търговище, както и четири села – с. Васил с.Левски, с.Лиляк, с. Разбойна и с. Стража. Точките, които обхващат контейнерите в града и селата са над 100 броя, като на всяка точка има по 2-3 контейнера. Цветните контейнери в Общината са два – жълти – за събиране на хартия,пластмаса, метал и стъкло; и зелени – зае събиране на стъклени опаковки;

Таблица 37: Морфологичен състав на ТБО

№ по ред	Основни структурни съставки	%
1	метали	3.7
2	стъкло	6.2
3	керамика	1.6
4	пластмаса	1.5
5	кожа, гума	3.7
6	текстил	2.3
7	хартия	12.2
8	кости	2.1
9	дърво	1.3
10	кухненски отпадъци	50.1
11	недиференцирани	15.4

За отделянето и третирането на растителните и биоразградими отпадъци от общия поток битови отпадъци, Община Търговище е започнала процедури по изграждането на площадка за компостиране. Към момента е отреден терен за тази дейност и се подготвя Подробен устройствен план. След изготвянето му предстои проектиране и изграждане на площадката. На нея ще се компостират всички растителни отпадъци от поддържането на зелените площи, разделно събрани отпадъци от домакинствата и др. За улесняване процеса по събирането на растителните отпадъци е започнато и проучване във всички населени места за свободни терени, на които Община Търговище да изгради временни площадки за събиране на растителни отпадъци. Отпадъците ще се съхраняват временно на тях, като след натрупване на по-голямо количество ще бъдат извозвани до площадката за компостиране. Компостирането ще се извършва по така наречената „отворена система". При нея растителните отпадъци след смесването им с дървесен материал, животински торов отпадък и др. се подреждат в трапецовидни купове на открита площадка.

1.9. Административен и финансов капацитет на Община Търговище

1.9.1 Административен капацитет и структура на общинската администрация

Община Търговище разполага с добре изградена административна структура и има нужния човешки ресурс и капацитет за изпълнение на Общинския план за развитие за периода 2014-2020 г.

В Общината е създадена много добра организация за прилагане и изпълнение на ОПР 2007-2013 г. от гледна точка на планирани и реализирани дейности, вътрешен мониторинг и контрол, привличане на средства от фондовете на ЕС и други програми.

За периода 2007-2013 г. по информация на Общинска администрация - Търговище са реализирани и успешно приключени над 25 общински проекта.

Към 2013 г. общата численост на Общинска администрация – Търговище е 193,5 щатни бройки, в това число:

1. Кмет на община - 1 бр.
2. Кметове и кметски наместници: - 51 бр.
   В това число:
   - кметове на кметства - 30 бр.
   - кметски наместници - 21 бр.
3. Зам. кметове - 3 бр.

АДМИНИСТРАЦИЯ

1. Звено „Вътрешен одит" - 2 бр.
2. Финансов контрольор - 1 бр.
3. Секретар - 1 бр.
4. Главен архитект - 1 бр.

Обща администрация

I. Дирекция "Административно и информационно обслужване" - 32.5 бр.

В това число:
- отдел „Деловодно-административно обслужване" - 5 бр.
- отдел „Канцелария, информационно обслужване и човешки ресурси" -14.5 бр.
- отдел „ГРАО" - 12 бр.

II.Дирекция "Финансово-счетоводна" - 15 бр.

В това число:
- отдел „Счетоводен" - 10 бр.
- отдел „Бюджет и финансови програми" - 4 бр.

Специализирана администрация

III. Дирекция "Икономическа политика и хуманитарни дейности" - 23 бр.

В това число:
- отдел „Общинска собственост и обществени поръчки" - 11 бр.
- отдел "Евроинтеграция и хуманитарни дейности" - 11 бр.

IV. Дирекция "Земеделие, транспорт, търговия и социални дейности" - 14 бр.

V. Дирекция "Местни данъци и такси" - 21 бр.

В това число:
- отдел „Отчитане на приходи" - 9 бр.
- отдел „Обслужване и ревизии" - 11 бр.

VI. Дирекция "Инвестиции, екология, ТСУ и архитектура"- 28 бр.

В това число:
- отдел „Строителство и архитектура" - 12 бр.
- отдел „ТСУ" - 9 бр.
- отдел „Екология" - 6 бр.

Щатният състав на Общинска администрация – Търговище е окомплектован с достатъчно на брой опитни специалисти и експерти в различни области, които могат да

сформират екипи и да обезпечат самостоятелното управление на проектите, включени в Програмата за реализация на Общинския план за развитие на Търговище за 2014-2020 г.

1.9.2. Общински бюджет и финансов капацитет

Община Търговище има добър финансов капацитет, възможности за съфинансиране на проекти и самостоятелно изпълнение на част от дейностите, заложени в ОПР 2014-2020 г.

За 2013 г. макрорамката по приходно-разходната част на бюджета на Община Търговище е в размер на **30 363 647 лева, в това число:**

- Приходи с държавен характер в размер на 17 534 271 лева;
- Приходи с местен характер в размер на 12 829 376 лева.

Собствените приходи са в размер на 8 308 319 лева, от които:

- Данъчните приходи с общински характер - 2 607 600 лева
- Неданъчни приходи – 5 700 719 лева, в това число:
  - Неданъчни приходи от общински такси – 4 251 769 лева;
  - Други неданъчни приходи – 1 018 950 лева;
  - Постъпления от продажба на нефинансови активи – 430 000 лева.

Взаимоотношенията с Централния бюджет (Получени трансфери (субсидии/вноски)) са в размер на 19 647 857 лева.

Разходите на функция "Образование" заемат водещо място в разходната част на бюджета на Община Търговище и представляват 46,61 на сто или в абсолютен размер са 14 152 267 лева. От посочената сума 1 715 119 лева са разходи, които се финансират със собствени приходи и те са насочени в издръжката на целодневните детски градини в размер на 900 000 лева, ученическо столово хранене 491 146 лева, извънучилищни дейности (ОДК) – 100 310 лева, други дейности по образованието – 62 152 лева и стопанската дейност към ученическото хранене – 161 511 лева.

За финансирането на функция "Здравеопазване" са предвидени 1 378 338 лева. Тази сума по своята структура е формирана от предоставените средства, съгласно утвърдените стандарти за издръжка с РМС № 20 от 10 януари 2013 г. и обхваща детските ясли и кухни, яслените групи в ОДЗ, здравните кабинети в детските градини и училищата, другите дейности по здравеопазване и е в размер на 1 113 528 лева.

Участието на Община Търговище в издръжката на функция "Здравеопазване" със собствени приходи е в размер на 264 810 лв. и е насочена в дейност "Детски ясли" с 234 810 лв. и 30 000 лв. за финансиране на семейни двойки с репродуктивни проблеми, съгласно Решение № 19 по Протокол № 17 от 01.11.2012 г. на ОбС - Търговище.

Финансирането на функция "Социално осигуряване, подпомагане и грижи" обхваща делегираните държавни дейности – центрове за обществена подкрепа, звено "Майка и бебе", домът за деца с увреждания, дневните центрове за лица с увреждане в кв. Бряг и гр. Търговище, дневните центрове за стари хора гр. Търговище, защитените жилища в с. Лиляк и кв. Бряг, като формираната сума за тяхната издръжка е в размер на 858 441 лв., съгласно РМС № 20 от 10 януари 2013 година.

За функционирането на услугата "Домашен социален патронаж" са предвидени 500 787 лв., които са изцяло за сметка на местните приходи в бюджета на Община Търговище.

За създаването на по-добри условия по опазване на околната среда и инфраструктурата на Община Търговище, извън капиталовите разходи са предвидени 3 649 498 лв. или 12,02 на сто от общия бюджет. Основните разходи са насочени за чистота на населените места в общината, които са в размер на 2 323 521 лв., за чистота на зелените площи и паркове са предвидени 311 145 лв., за управление на дейностите по отпадъците – 344 320 лева.

Функция "Почивно дело, култура, религиозни дейности" през 2013 г. се характеризира със средно увеличение на единните стандарти за издръжка средно с 8,6 на сто. В тази функция попадат делегираните от държавата дейности – регионалните музеи и художествени галерии, библиотека с регионален характер и читалища, като за тези дейности са акумулирани 846 293 лева.

За дейностите от местен характер – оркестри и ансамбли, обредни домове и други дейности по културата са предвидени 1 203 899 лв. или 3,9 на сто от разходите по бюджета.

За финансирането на масовия спорт и разходите за издръжка на спортните бази са предвидени 241 431 лева. В тази сума не влизат предвидените в капиталовите разходи средства за основни ремонти на спортните бази.

За издръжка на местните органи на управление и общинската администрация са предвидени 8,47 на сто от общия размер на разходите.

Капиталовите разходи са в размер на 2 942 805 лева.

В аналитичен разрез капиталовата структура има следният вид:

1. Целеви средства за капиталови разходи от РБ – 1 024 100 лева, в т. ч.:

1.1. За ремонти, доставка на дълготрайни материални и нематериални активи – 469 700 лв.

1.2. Изграждане и ремонт на общински пътища – 554 400 лв.

2. Собствени бюджетни средства – 1 918 705 лева, в т. ч.:

2.1. Преходен остатък от приходи по §40-00 "Постъпления от продажба на нефинансови активи" от общинска собственост – 617 796 лв.

2.2. Приходи по §40-00 "Постъпления от продажба на нефинансови активи" от общинска собственост през 2012 г.– 358 300 лв.

2.3. Средства за капиталови разходи по план-сметката за приходите и разходите от "Такса за битови отпадъци" – 442 666 лв.

2.4. Собствени бюджетни средства от бюджетния излишък от 2012 г. – 100 000 лв.

2.5. Преходен остатък от целеви средства от РБ за ликвидиране на последици от стихийни бедствия и аварии – 8 543 лв.

2.6. Собствени бюджетни средства на Дневен център за възрастни хора – 101 000 лв.

2.7. Средства от ИБСФ – 290 400 лв.

Освен капиталовите разходи Община Търговище изпълнява своите ангажименти по финансиране на проекти по европейските фондове, като през 2013 г. осигурява собствения си принос и финалните плащания на допустими възстановими разходи, както следва:

дялово участие по изпълнение на проект "Рехабилитация на ВиК мрежите на град Търговище" по ОП "Околна среда" – 290 400 лв.;

финално плащане на проект "Подкрепа за деинституализация на социалните институции, предлагащи услуги на деца в риск" по ОПРР – 521 367 лв.;

допустими възстановими разходи по проект "Подкрепа за интегрирани планове за градско възстановяване и развитие" по ОПРР – 120 000 лв.;

- дялово участие по проект "Подкрепа за интегрирани планове за градско възстановяване и развитие" по ОПРР – 5 556 лв.;

- допустими възстановими разходи по проект "Нов избор – Развитие и реализация" по ОПЧР – 45 000 лв.;

- допустими възстановими разходи по проект "Подкрепа за достоен живот" по ОПРР – 16 620 лв.

От разпределението на публичните разходи в бюджета по функции е видно, че Община Търговище има финансов капацитет за съфинансиране и самостоятелно финансиране на проекти и дейности от Общинския план за развитие.

В бюджета на Общината има възможност за ежегодно заделяне на определен обем средства за разработване, управление и изпълнение на проекти и дейности, заложени, както в ОПР, така и в ИПГВР. За съфинансиране на проектите в ИПГВР по прогнозни стойности ще са необходими над 10 млн. лева. Ако се запазят съотношенията в макро-рамката на общинския бюджет за съфинансиране на дейности и изпълнение на ОПР, Община Търговище би могла да задели около 7 млн. лева или средно по 1 млн. лева на година за програмния период.

За изпълнението на Общинския план за развитие за 2014-2020 г. следва да се търсят източници на средства и извън общинския бюджет – Оперативни програми, финансирани от фондовете на ЕС, Програма за развитие на селските райони, Програма за рибарство, Програми за трансгранично сътрудничество, Програми на българските министерства и други. Като

алтернативи за съ-финансиране на проекти могат да се ползват кредити от фонд „ФЛАГ”, краткосрочни банкови заеми, целеви субсидии и помощи от държавния бюджет.

Все още не много популярен, но важен за бъдещото развитие на българските общини начин за финансиране и изпълнение на публични функции и дейности е публично-частното партньорство (ПЧП). Неговите форми, структуриране и механизми вече са нормативно уредени със Закона за публично-частното партньорство в сила от 01.01.2013 г.

ПЧП едновременно дава възможност за развитие на висококачествени и достъпни услуги от обществен интерес и насърчаване на частните инвестиции в строителството, поддържането и управлението на обекти на техническата и социална инфраструктура и в извършването на публични функции и дейности.

ПЧП се урежда, чрез договор между публичния партньор – Община и частния партньор – Инвеститор. ПЧП дава гаранции за защита на публичните активи и ефективно управление на публичните средства, като същевременно се създават работни места, генерират доходи и насърчава предприемачеството.

Политиката за общински ПЧП се определя с ОПР и Програмата за реализация на ОПР, в която в самостоятелен раздел трябва да се включат общинските ПЧП и сроковете за изпълнението им. Срокът на един договор за ПЧП може да бъде от 5 до 35 години.

За изпълнението на ОПР 2014-2020 г. са важни и частните проекти и инвестиции на местния бизнес и НПО, които също създават условия за подобряване на средата и съживяване на района.

2. Обобщен SWOT анализ

SWOT анализът е обективно следствие от социално–икономическия анализ и представя изводите от проучването на състоянието и потенциала на общината, като акцентира на силните, слабите страни, възможностите и заплахите за развитие.

SWOT анализът включва оценка на вътрешните фактори, чрез която се идентифицират силните и слабите страни на община Търговище, оценка на външните фактори на обкръжаващата среда, които очертават благоприятните възможности и потенциални заплахи за развитието на общината.

Силни страни	Слаби страни
1. Благоприятно географско и транспортно-комуникационно разположение. През територията на общината преминават главен път и ЖП линия по направлението Варна – София, удобна транспортна връзка за Дунавското пристанище Русе и за Южна България през Котленския проход. 2. Изградена техническа и социална инфраструктура, добре развити пътна и селищна мрежи. 3. Наличие на голям брой промишлени предприятия в леката и преработвателна промишленост. 4. Плодородна земя, традиции в земеделието и животновъдството. 5. Наличие на промишлена и битова газификация. 6. Богато културно-историческо	1. Намаляване, застаряване на населението и миграция на младите хора. 2. Нарастваща безработица, ниски доходи и жизнен стандарт. 3. Лошо състояние на елементите на техническата инфраструктура – улична и водопроводна мрежа. 4. Липса на канализация и ПСОВ в малките населени места. 5. Устойчива тенденция към монокултурно растениевъдство – интензивно зърнопроизводство, малък дял на зеленчукопроизводство, овощарство и лозарство. 6. Неизползван потенциал за развитие на алтернативен туризъм. 7. Липса на работни места за високо квалифицирани млади хора. 8. Ниско образователно равнище на населението в селата.

наследство. 7. Красива природа, защитени видове, територии и местообитания. 8. Разнообразни ресурси (минерални води, гори, водни площи) и потенциал за развитие на алтернативен туризъм. 9.	
Възможности	**Заплахи**
1. Развитие на нови територии за икономическа активност, търговия и логистика с оглед благоприятното транспортно-комуникационно разположение. 2. Потенциал за развитие на поливно земеделие, зеленчукопроизводство, овощарство и лозарство. 3. Развитие на животновъдство, излизащо от рамките на домакинствата и малките стопанства към средноголеми и големи ферми. 4. Увеличаване броя на предприятията в леката и преработвателна промишленост. 5. Потенциал за развитие на интегриран културно-исторически, балнеоложки, селски, еко -туризъм, лов и риболов. 6. Привличане на български и чуждестранни инвеститори, използване фондовете на ЕС. 7. Усъвършенстване на партньорството с НПО, бизнеса и други общини при подготовка и реализиране на съвместни проекти. 8. Стимулиране на публично-частните партньорства.	1. Увеличаване на безработицата, ниски доходи и жизнен стандарт. 2. Задълбочаване на демографските проблеми, миграция и застаряване на населението. 3. Слаба икономическа активност на населението и липса на инвеститорски интереси. 4. Влошаване качеството на техническата инфраструктура. 5. Продължаващ дисбаланс между развитието на общинския център и малките населени места. 6. Опасност от посегателства върху природните и културно-исторически дадености. 7. Изчерпване плодородността на земеделската земя от интензивното зърнопроизводство. 8. Риск от замърсяване на околната среда от промишлени и други източници.

II. СТРАТЕГИЧЕСКА ЧАСТ

1. Стратегия – визия, цели и приоритети за развитие на община Търговище за периода 2014 – 2020 г.

При разработването на стратегическата част на ОПР е необходимо постигане на хармонизация и съответствие с изискванията, залегнали в стратегическите насоки и законодателстното на ЕС в областта на регионалната и кохезионната политики. Съответствието се отнася до това в каква степен плановият документ, разработен и прилаган на местно ниво, отразява общия европейски контекст на политиката за балансирано и устойчиво развитие на регионите и местните общности в ЕС. Най-общо стратегическите цели на тази политика са насочени към намаляване на икономическите, социалните и териториалните неравновесия и подобряване на жизнения стандарт.

От особено важно значение е ОПР да бъде разработен и прилаган като част от общата система за стратегическо планиране и програмиране на регионалното развитие, установена със законодателните разпоредби и в рамките на националната политика за регионално развитие. Този подход не трябва да се разглежда като нарушаване на самостоятелността на общината сама да определя стратегията си за развитие и средствата за нейното изпълнение. Чрез прилагането на единен поход и стандарти на планиране и програмиране на развитието, взаимната обвързаност на стратегиите и плановете на различните териториални нива, използването на механизми за широко партньорство и координация между органите и институциите, бизнеса и гражданското общество, както и на общи инструменти за финансово подпомагане се постига по-значим ефект и ефикасност за реализация на целите на местното развитие.

Общинският план за развитие на община Търговище обвързва сравнителните предимства и потенциал на местно ниво с ясно дефинирана визия, цели и приоритети за постигане на стратегически цели, обединени от стремежа към по-висок жизнен стандарт и устойчивост в бъдеще. Съхранените местни ресурси – хората, природата, земята, горите, водите, защитените територии и зони, природното и културно наследство са символи на местната идентичност и основа за планиране на развитието.

Стратегията за реализация на целите и приоритетите за развитие, залегнали в ОПР на община Търговище, обхваща и проследява взаимовръзката между формулираните най-общи стратегически цели на развитието, определените приоритети за действие и техните специфични цели, които ще бъдат реализирани посредством изпълнението на предвидения пакет от мерки и дейности, включващ подготовката, финансирането и изпълнението на конкретни проекти.

Стратегическата рамка на Общинския план за развитие на община Търговище 2014-2020 г. е съобразена с изискванията на европейското и националното законодателство за регионално развитие и се основава на следното:

- Стратегическата рамка отчита резултатите от проведените социално-икономически, сравнителен анализ и SWOT-анализ, където са синтезирани основните проблеми, текущото състояние, тенденциите и бъдещия потенциал и възможности за развитие на района.

- Визията, стратегическите цели, приоритетите и специфичните целите на Общинския план за развитие на Търговище за периода 2014-2020 г. са формулирани в резултат на проведена широка обществена дискусия и обсъждания, като в същото време са отчетени и

съгласувани целите и приоритетите, дефинирани в стратегическите документи от по-високо ниво.

- Стратегическата рамка за развитие на ОПР отчита целите на европейската кохезионна политика и приоритетите за развитие на регионите на ЕС, определени със Стратегията „Европа 2020" и с други общоевропейски документи на политиката за сближаване като Стратегическите насоки за развитие на Общността и стратегиите от Лисабон и Гьотеборг.

- Стратегическата част на ОПР е обвързана с националните цели и приоритети на основополагащите стратегически документи за развитие на страната през новия програмен период, като: Националната програма за развитие „България 2020", Националната програма за реформи 2011-2015 г., Националната стратегия за регионално развитие на Република България за периода 2012-2022 г., Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025 г., както и различни секторни стратегии и политики.

- ОПР е съгласуван със стратегическата рамка на новия Регионален план за развитие на Североизточния район и с Областната стратегия за развитие на област Търговище за периода 2014-2020 г.

- Мерките и дейностите заложени в ОПР отразяват желанията и вижданията на местната власт, обществени организации, гражданите и бизнеса, относно приоритетите за развитие на общината и в същото време са съгласувани с мерките и дейностите, които ще се финансират от Оперативните програми, Програмата за развитие на селските райони (доколкото е приложима), Програмата за морско дело и рибарство и др.

- Заложените проекти за изпълнение в Програмата за реализацията на ОПР на община Търговище за 2014-2020 г. са изцяло съобразени с приоритетите за развитие на общината и бюджетните й възможности за съфинансиране.

Общинският план за развитие трябва да допринесе за постигане целите на ЕС в областта на регионалната политика и приоритетите на Стратегия „Европа 2020" за интелигентен , устойчив и приобщаващ растеж:

- ИНТЕЛИГЕНТЕН РАСТЕЖ - изграждане на икономика, основаваща се на знания и иновации;

- УСТОЙЧИВ РАСТЕЖ - насърчаване на по-екологична и по-конкурентоспособна икономика с по-ефективно използване на ресурсите;

- ПРИОБЩАВАЩ РАСТЕЖ - стимулиране на икономика с високи равнища на заетост, която да доведе до социално и териториално сближаване.

ОПР трябва да се обвърже и с целите на Стратегия „Европа 2020" за:

1. Трудова заетост - работа за 75 % от хората на възраст между 20 и 64 години

2. НИРД и иновации - инвестиране на 3 % от БВП на ЕС (публичен и частен сектор взети заедно) в научноизследователска и развойна дейност и иновации

3. Климатични промени и енергия - намаляване на емисиите на парникови газове с 20 % (или дори с 30 %, ако бъдат изпълнени условията) спрямо 1990 г., добиване на 20 % от енергията от възобновяеми енергийни източници увеличаване на ЕЕ с 20 %

4. Образование - намаляване на процента на преждевременно напусналите училище до под 10 % и поне 40 % от 30-34-годишните със завършено висше образование

5. Бедност и социално изключване - поне 20 милиона по-малко бедни или застрашени от бедност и социално изключване хора

Общинският план за развитие може да се разглежда като интегрален елемент от националната система за стратегическо планиране на регионалното и местното развитие в България, като адекватността му по отношение на цялата система се оценява в следните направления:

Отразяване на стратегическите цели и приоритети на Националната програма за реформи 2011-2015 г.

В Националната програма за реформи като национален ангажимент по Стратегия „Европа 2020" са заложени следните цели:

- Национална цел 1: „Достигане на 76% заетост сред населението на възраст 20-64 г. до 2020 г.”

- Национална цел 2: „Инвестиции в НИРД в размер на 1.5% от БВП”

- Национална цел 3: по Пакет „Климат-енергетика” – „Достигане на 16% дял на възобновяемите енергийни източници в брутното крайно потребление на енергия и повишаване на енергийната ефективност с 25% към 2020 г.”

- Национална цел 4: „Дял на преждевременно напусналите образователната система от 11% до 2020 г. и дял на 30-34 годишните със завършено висше образование - 36% до 2020 г.”

- Национална цел 5: „Намаляване на броя на живеещите в бедност с 260 хил. души”

Отразяване на стратегическите цели и приоритети на Националната стратегия за регионално развитие 2012-2022 г.

Общинският план за развитие интерпретира и отразява приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие по отношение на ключовите области на регионалното и местното развитие, свързани с икономическо, социално и териториално сближаване и балансирано развитие. Стратегическите цели на НСРР са насочени към: повишаване на конкурентоспособността и заетостта; инфраструктурно развитие и достъпност, устойчивост и социалното включване.

Съгласуваност с Националната програма за развитие „България 2020”

Общинският план за развитие е съобразен с целите и приоритетите на НПР.

Цели на НПР:

1. Повишаване на жизнения стандарт чрез конкурентоспособно образование и обучение, създаване на условия за качествена заетост и социално включване и гарантиране на достъпно и качествено здравеопазване.

2. Изграждане на инфраструктурни мрежи, осигуряващи оптимални условия за развитие на икономиката и качествена и здравословна околна среда за населението.

3. Повишаване на конкурентоспособността на икономиката чрез осигуряване на благоприятна бизнес среда, насърчаване на инвестициите, прилагане на иновативни решения и повишаване на ресурсната ефективност.

В НПР са заложени 8 приоритета, формулирани както следва:

1. Подобряване на достъпа и повишаване на качеството на образованието и обучението и качествените характеристики на работната сила.

2. Намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване.

3. Постигане на устойчиво интегрирано регионално развитие и използване на местния потенциал.

4. Развитие на аграрния отрасъл за осигуряване на хранителна сигурност и за производство на продукти с висока добавена стойност при устойчиво управление на природните ресурси.

5. Подкрепа на иновационните и инвестиционни дейности за повишаване на конкурентоспособността на икономиката.

6. Укрепване на институционалната среда за по-висока ефективност на публичните услуги за гражданите и бизнеса.

7. Енергийна сигурност и повишаване на ресурсната ефективност.

8. Подобряване на транспортната свързаност и достъпа до пазари.

Обвързаност с Националната концепция за пространствено развитие 2013-2025 г.

Важен момент е ОПР да отразява пространствените перспективи на територията на общината на основата на икономическите и социалните фактори на развитието, като се отчитат възможностите за преодоляване на различията между градските и селските територии и се създадат предпоставки и условия за оптимизиране на функциите на общинския център, който играе все по-важна роля за повишаване на конкурентоспособността на икономиката и устойчивото развитие на общината. В същото време трябва да се постигне балансираност в развитието, чрез инвестици в определените селища – опорни центрове на административния център – град Търговище.

В НКПР са заложени следните стратегически цели за развитие:

Стратегическа Цел 1 "Интегриране в европейското пространство"

Развитие на национални и трансгранични транспортни, енергийни, урбанистични, културни и екологични коридори с оглед постигане на териториална свързаност, сътрудничество и интегриране в региона и в европейското пространство.

Стратегическа Цел 2 "Полицентрично териториално развитие"

Укрепване на умерено полицентрична мрежа от градове-центрове с подобрено качество на градската среда, способстващо за постигане на балансирано териториално развитие и намаляване на неравенствата между централните градски и периферните селски райони.

Стратегическа Цел 3 "Пространствена свързаност и достъп до услуги"

Развитие на националната техническа и социална инфраструктура за подобряване на пространствената свързаност на районите и урбанистичните центрове и достъпа до образователни, здравни, социални и културни услуги.

Стратегическа Цел 4 "Съхранено природно и културно наследство"

Съхраняване и развитие на националната система от защитени природни и културни ценности за поддържане на биологичното равновесие, пространствената природна и културна идентичност и за интегриране на техните стойности в съвременния живот.

Стратегическа Цел 5 "Стимулирано развитие на специфични територии"

Интегрирано планиране и стимулирано развитие на територии със специфични характеристики (крайбрежни Черноморски, крайбрежни Дунавски, планински гранични и периферни) с оглед съхраняване и ефективно използване на техния природен, икономически, социален и културен потенциал за развитие.

Стратегическа Цел 6 "Конкурентоспособност чрез зони за растеж и иновации"

Повишаване на конкурентоспособността на българската територия чрез държавно подкрепени зони за растеж и иновации в урбанистичните центрове от високите нива на полицентричния модел.

Съответствие със стратегическата рамка на Регионалния план за развитие на Североизточния район от ниво 2 за периода 2014-2020 г.

В Регионалния план за развитие са отчетени специфичните дългосрочни цели и приоритетите за развитие на областите и общините, включени в териториалния обхват на района. На ниво общински план за развитие следва да се гарантира връзката между регионалния и местния стратегически контекст за развитие, като на практика се интегрират плановите подходи „отдолу-нагоре" и „отгоре-надолу".

РПР на СИР поставя следните стратегически цели за периода 2014-2020 г.:

- *Стратегическа цел 1:* "Повишаване конкурентноспособността на района чрез активиране на специфичния му потенциал, съчетано с опазване на околната среда"
- *Стратегическа цел 2:* „Повишаване на социалния капитал на района чрез подобряване стандарта на живот и качеството на жизнената среда"
- *Стратегическа цел 3:* „Балансирано териториално развитие и сътрудничество чрез подобряване на свързаността и функционалната интегрираност на система от урбанизационни центрове"

Съответствие с Областната стратегия за развитие на област Търговище за периода 2014-2020 г.

Необходимо е в значителна степен да бъде постигнато съответствие на целите и приоритетите за общинско развитие с приоритетите на областно ниво, като се отчитат стратегическите насоки за разработване и общинските планове за развитие, представени в Областната стратегия за развитие на област Търговище. Това съответствие осигурява допълнителни ефекти и потенциални ползи, свързани с осигуряване на достъп до финансови схеми и развитие на териториалното сътрудничество между общини и региони.

Областната стратегия за развитие на област Търговище дефинира следните четири стратегически цели:

1. Постигане на интелигентен икономически растеж чрез развитие на собствения потенциал и акцентиране върху иновации и икономика на знанието, съчетано сефективно опазване на околната среда.

2. Повишаване на жизнения стандарт и намаляване на социалните неравенства.

3. Устойчиво и интегрирано териториално развитие.

4. Намаляване на междуобщинските неравенства чрез партньорства и повишен институционален капацитет.

Съответствие с Интегрирания план за градско възстановяване и развитие на Търговище за периода 2014-2020 г.

Използването на интегриран подход за планиране налага целите и приоритетите на Общинския план за развитие като стратегически документ да бъдат съгласувани с целите и приоритетите на Интегрирания план за градско възстановяване и развитие на Търговище 2014-2020 г. Освен, че съвпадат по време на действие, двата документа ще се прилагат и изпълняват едновременно през новия програмен период и това налага синхронизация на заложената стратегия и интегриране на проектите и дейностите от ИПГВР в ОПР. Съгласуването на двата документа води след себе си и нова приоритизация на предвидените проекти и дейности, както по време на изпълнение, така и съобразно бюджетните възможности на Община Търговище за съфинансиране.

В ИПГВР на Търговище за 2014-2020 г. са заложени следните 3 стратегически цели:

1. *Повишаване равнището на жизнената среда чрез нови стандарти на градската среда и социалното развитие.*
2. *Изграждане на инфраструктурни мрежи, осигуряващи оптимални условия за развитие на икономиката и качествена и здравословна околна среда за населението.*
3. *Повишаване на конкурентоспособността на икономиката чрез осигуряване на благоприятна бизнес среда, насърчаване на инвестициите, прилагане на иновативни решения и повишаване на ресурсната ефективност.*

ИПГВР извежда 4 приоритета за развитието на град Търговище като общински и административен център:

1. *ПРИОРИТЕТ 1: Запазване на автентичността и повишаване на привлекателността и многофункционалността на централните градски пространства*
2. *ПРИОРИТЕТ 2: Развитие на конкурентна и динамична местна икономика, реализираща потенциала на човешките ресурси*
3. *ПРИОРИТЕТ 3: Подобряване на публичните услуги*
4. *ПРИОРИТЕТ 4: Подобряване на екологичното състояние и стандартите на обитаване*

Основните източници на средства за финансиране изпълнението на Общинския план за развитие на община Търговище за 2014-2020 г. са: Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ), Общинския бюджет, Централния бюджет на РБ и други фондове и програми.

ЕСИФ е общо понятие, обединяващо в новия програмен период Кохезионния фонд, Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд и финансирането по линия на Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони и Европейски фонд за морско дело и рибарство. Помощта за България от ЕСИФ е регламентирана в Споразумението за партньорство между България и ЕС за 2014-2020 г., наследник на Националната стратегическа референтна рамка за периода 2007-2013 г.

В Споразумението за партньорство са формулирани четири основни приоритета за ЕСИФ през периода 2014-2020 г., както следва:

Приоритет 1: Образование, квалификация и заетост за приобщаващ растеж, който обхваща подприоритетите: Заетост и трудова мобилност, Социално включване и Образование, учене през целия живот.

Приоритет 2: Иновации и инвестиции за интелигентен растеж, който обхваща подприоритетите: Повишаване конкурентоспособността на МСП в ключови икономически сектори, НИРД и иновации, и достъп до и използване на ИКТ.

Приоритет 3: Свързаност и зелена икономика за устойчив растеж, който обхваща подприоритетите: Свързаност (външна и вътрешна), Преминаване към ниско-въглеродна икономика, енергийна и ресурсна ефективност, Климат и климатични промени и Околна среда и опазване на природното богатство.

Приоритет 4: Добро управление и достъп до качествени обществени услуги, който обхваща подприоритетите: Инвестиции в изграждане на институционален капацитет за добро управление, качествена и независима съдебна система и Достъп до качествени обществени услуги и ефективно прилагане на електронното управление с оглед на провеждането на реформи.

За да финансира инвестиционните си разходи за развитие, местната власт трябва да има достъп и до националния и регионалния пазар на капитали, както и да развива форми на публично-частни партньорства.

Социално-икономическото и инфраструктурно развитие на община Търговище и през новия програмен период ще се осъществява под комбинираното влияние на две групи фактори:

• стимулиращи развитието;

• задържащи развитието.

Програмно-целевата част на Общинския план за развитие е базирана основно на очакваното въздействие на система от условия и фактори, които ще имат положително, позитивно въздействие върху комплексното развитие на общината.

В това отношение е акцентирано на отчитането на стратегическите измерения на ***факторите със стимулиращо влияние***, засягащи:

• Развитието на високотехнологични, интелигентни производства и осигуряване на работни места за млади квалифицирани кадри;

• Повишаване броя и подобряване конкурентоспособността на МСП, като гръбнак на местното икономическо развитие;

• Развитие на селското стопанство, чрез използване на разполагаемите в общината богати и плодородни земеделски земи и развитие на съпътстваща лека и преработвателна промишленост;

• Развитие на туризма, чрез пълноценно използване на наличните туристически ресурси и развитие на съпътстващи туризма дейности и услуги;

• Балансираност и всеобхватност на функциите в общината и в административния й център, които увеличават икономическия, административния и обслужващия им потенциал.

Развитието на община Търговище ще изпитва и съпътстващото влияние на някой ***фактори със задържащ характер.***

Такива са:

• Намаляващия брой млади хора и липсата на достатъчно човешки ресурси с високо образование, ценз, опитност и професионални умения;

• Липсата на изградена привлекателна и устойчива бизнес и инвестиционна среда в общината и в България като цяло;

• Наличието на диспропорция между потребността от публични инвестиции и реалните възможности за бюджетно осигуряване на средства.

Данните от анализа на текущото състояние показват, че община Търговище се нуждае от ускоряване на социално-икономическото си развитие и стимули за генериране на растеж, заетост и устойчиво развитие за преодоляване на демографските проблеми.

Общината следва да мобилизира целия си потенциал (природно-ресурсен, човешки и инвестиционен) и така да насочи усилията си, че в максимална степен да оползотвори възможностите за финансиране - национални и европейски.

Необходимо е и прилагане на интегриран подход за развитие на територията. Това означава подходящо съчетаване на политиките и мерките, въздействащи върху икономическия, природно-културния, инфраструктурния и човешкия потенциал.

Потребностите от "коригиращи" и „подкрепящи" публични намеси в развитието на община Търговище са се увеличили през последните години. Необходимо е ново териториално насочване на мерките и подобрена координация, за да се постигнат трайни и осезаеми промени в желаните насоки и успешно изпълнение на целите и приоритетите на Общинския план за развитие 2014-2020 г. На тази основа, стратегията за развитие на общината до 2020 г. следва да бъде агресивна по отношение на желания териториален баланс и протичането на демографските процеси, подкрепяща по отношение на необходимите предпоставки за развитие на икономиката и стабилизираща по отношение изграждането и обновяването на инфраструктурите.

Същевременно трябва да се отчете факта, че идентифицираните в социално-икономическия анализ множество проблеми и нужди на територията на общината няма да могат да бъдат решени в рамките на програмния период до 2020 г. Финансовите ресурси и възможности следва да бъдат обвързани и насочени към решаването на най-приоритетните потребности на общината, така че да доведат до значителен социално-икономически ефект.

1.1. Визия и стратегически цели за развитие на общината

Визията отразява желанието за достигане на определено ниво на развитие на община Търговище. Тя е консолидирана, обобщена представа/желание на една общност за стандарта на живот и качествата на средата, която изгражда, поддържа и обитава.

Жителите на Търговище искат да имат "работа и по-висок жизнен стандарт", да обитават "добре устроена жизнена среда" и да чувстват "сигурност" за живота си и за бъдещето на децата си. На тази основа е формулирана и визията за развитие на общината.

Визия

„Община Търговище – промишлен и търговски център, с икономически растеж, иновативни технологии, съхранено природно и културно богатство и ефективно използване на ресурсите за развитие на селско стопанство и туризъм, осигуряващ работа и висок жизнен стандарт."

Във визията е заложена прогнозата, че ще бъде оползотворен и развит специфичният потенциал на общината, изразен най-вече в нейното предимство на промишлен и търговски център с добри възможности за логистика и развитие на селско стопанство и туризъм.

За достигане на визията, е необходимо да се работи за:

- създаване на благоприятна и привлекателна бизнес среда, с цел стимулиране на инвестиционната активност за създаване на нови работни места и допълнителни източници на доходи за жителите на община Търговища;
- високо-технологично и структурно обновяване на икономиката и повишаване на нейната ефективност;
- възстановяване и развитие на традиционните селскостопански производства и поливното земеделие;
- развитието на техническата и социалната инфраструктура;
- създаване на устойчива жизнена среда, гарантираща здравето, безопасността и удобството на всички граждани и гости на общината.

За изпълнение на тази визия е нужно да се използват възможно най-ефективни, икономически средства и да се насърчава поведение, което води до успешно развитие и хармония между човека и природата. За реализирането на визията ще се разчита на местните

ресурси и потенциал, които с помощта на финансовите инструменти на ЕС и наличие на инвестиционна активност, ще се превърнат в конкурентни предимства.

Желаният резултат, формулиран във визията на ОПР на Търговище ще спомогне за постигане на визиите за развитие на областта и СИР, които най-общо целят устойчивост, балансираност и сближаване – икономическо, социално, териториално и екологично.

Постигането на желаната визия следва да се осъществи чрез определените главна и стратегическа цели, подкрепени от адекватни приоритети, специфични цели и мерки.

ГЛАВНА ЦЕЛ

Устойчиви темпове на икономически растеж с интелигентни производства, иновационни технологии, високи равнища на заетост, подобряване на жизнената среда и задържане на младите хора.

Съживяването на района е свързано най-вече с насърчаване на инвестициите, предприемачеството и оползотворяване на местния потенциал. Необходимо е целенасочено отваряне на пазара за стоки и услуги, като се използват предимствата на гео-стратегическото положение на община Търговище в близост до главни пътни артерии и магистрала.

Осигуряването на достъп до нови пазари, финансови ресурси, европейски фондове, рисков капитал и схеми на финансов инженеринг е решаващ фактор за развитието на предприемачеството, генерирането на растеж и работни места в общината.

Необходимо е да се насърчава разкриването на нови предприятия, високо-технологични производства, иновации, повишаване адаптивността на работниците и фирмите и интензифицирането на процеса за създаване на работни места. Тук важно значение ще има балансът между гъвкавост и сигурност на пазара на труда – гъвкавите форми на заетост не трябва да се въвеждат за сметка на ограничаване правата на заетите и сигурността на работното място.

Високото равнище на заетост е важно условие за постигане на по-бърз и траен растеж, социално сближаване и повишаване на доходите. Увеличаването на броя на хората, участващи в пазара на труда, е най-добрият начин за съхраняване на икономическата, социалната и териториалната устойчивост на общината и ще допринесе за преодоляване на демографската криза и бедността.

Реализирането на Главната цел следва да стане в условията на тясно взаимодействие и партньорство между местните власти, бизнеса и НПО. Необходимо е да се използват всички възможности за съвместни проекти и дейности, включително в условията на междуобщинско и трансгранично сътрудничество.

СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ

Цел 1: Развитие на икономиката чрез осигуряване на благоприятна бизнес среда, насърчаване на инвестициите, прилагане на иновативни решения и повишаване на ресурсната ефективност за интелигентен и устойчив растеж.

Цел 2: Балансирано териториално развитие, чрез комплексно подобряване състоянието на техническата инфраструктура и жизнената среда, съхраняване и опазване на природното богатство и културно-историческо наследство.

Цел 3: Запазване и развитие на човешкия капитал, ограничаване на демографската криза, намаляване на безработицата и бедността, подобряване на жизнения стандарт, чрез насърчаване на образованието и социалното включване.

Комплексът от приоритети, мерки и дейности за реализацията на стратегическите цели ще бъде насочен в няколко основни области на въздействие, както следва:

- Подобряване на бизнес средата и насърчаване на икономическия растеж – привличане на инвестиции, прилагане на иновативни решения , ресурсна ефективност, по-висока заетост, доходи и жизнен стандарт.
- Подобряване на средата на обитаване – по-добра вътрешна свързаност между населените места в общината, подобрена инфраструктура, достъпни услуги, запазване и утвърждаване на природното богатство и културно-историческото наследство.
- Съхраняване на демографския потенциал и развитие на човешките ресурси със специална грижа към младите хора – ограничаване дела на ранно напусналите училище, увеличаване броя на младежите с висше образование и задържането им за живот и работа в общината.

На тази база са изведени четири приоритета за действия, насочени към постигането на специфични цели в различни сфери на развитието на общината.

Всяка специфична цел ще се изпълнява, чрез съвкупност от мерки и дейности, които ще бъдат обобщени в Програмата за реализация на ОПР 2014-2020 г. под формата на приоритетни проекти, обезпечени с човешки, финансов, времеви ресурс и съобразени с капацитета и възможностите на Общината.

1.2. Приоритети, специфични цели и мерки

Приоритет 1: Развитие на местната икономика, чрез ефективно използване на ресурсите и привличане на инвестиции в промишлеността, селското стопанство, туризма и съпътстващи дейности и услуги.

Специфична цел 1.1: Насърчаване на предприемачеството, инвестициите и иновациите

Мярка1.1.1: Стимулиране на местното предприемачество и конкурентоспособност

Дейности:

- Създаване на нови и разрастване на съществуващите предприятия в промишлеността, търговията, услугите и туризма;
- Повишаване конкурентоспособността на МСП чрез подобряване качеството на продукцията, производителността на технологиите и управлението в предприятията;
- Изграждане на логистични центрове;
- Помощ при стартиране за неселскостопански дейности в селата;
- Повишаване информираността на бизнеса и на предприемаческите умения.

Мярка 1.1.2: Развитие на иновационния капацитет и интелигентни производства

- Инвестиционна подкрепа за въвеждане на нови ИКТ-базирани услуги и производства;
- Насърчаване на иновативни и творчески индустрии;
- Въвеждане на интегрирани системи за управление на бизнеса и системи за автоматизирано проектиране;
- Изграждане на индустриален /технологичен/ парк в гр. Търговище (ПЧП).

Мярка 1.1.3: Създаване на публично-частни партньорства и инициативи за икономическо развитие

Дейности:

- Разработване на стратегия за привличане на инвестиции и реализация на публично-частни партньорства;
- Създаване на каталог с информация за свободни общински терени, сгради и услуги, за които се търсят инвеститори и частни партньори;
- Активен маркетинг и реклама на икономическия потенциал на общината;
- Развитие на ПЧП;
- Създаване на благоприятни условия и подпомагане на инвеститорите;
- Възстановяване работата на летището и създаване на Логистичен център – Търговище.

Мярка 1.1.4: Стимулиране на сътрудничеството и партньорството

Дейности:
- Развитие на международното сътрудничество и връзки с побратимени градове;
- Развитие на междуобщинско сътрудничество и дейности;
- Съвместни проекти в партньорство с НПО.

Специфична цел 1.2: Развитие на селското и горското стопанство

Мярка 1.2.1: Разнообразяване на земеделските култури

Дейности:
- Увеличаване на трайните насаждения (лозя, овощни градини);
- Изграждане и модернизиране на хидромелиоративна инфраструктура;
- Увеличаване на площите за поливното земеделие;
- Развитие на зеленчукопроизводство.

Мярка 1.2.2: Развитие на животновъдството

Дейности:
- Създаване, модернизация и разширяване на животновъдните обекти;
- Внедряване на стандарти за качество и изиквания за хуманно отглеждане на животните.

Мярка 1.2.3: Подпомагане развитието на устойчиво и високоефективно селско стопанство

Дейности:
- Стартова помощ за развитие на малки стопанства от млади фермери;
- Технологично обновяване на земеделските стопанства;
- Инвестиции в преработка на селскостопанска продукция;
- Подобряване на научно-техническото, информационното, организационното и пазарното обслужване на местните селскостопански производители;
- Насърчаване сдружаването на производителите и кооперирането на участниците във веригата за реализация на земеделски продукти и храни.

Мярка 1.2.4: Поддържане и развитие на горските ресурси и развитие на ловно стопанство

Дейности:
- Залесяване на пустеещи и на неземеделски земи;
- Подобряване превенцията срещу горски пожари и др.;
- Повишаване икономическата стойност на горите;
- Създаване на ловни бази за развитие на ловното стопанство;
- Развитие на събирането на билки, гъби и други съпътстващи дейности.

Специфична цел 1.3: Насърчаване развитието на интегриран туризъм, чрез опазване, популяризиране и развитие на културното и природно наследство

Мярка 1.3.1: Подпомагане развитието на местния туристически продукт и маркетинг на дестинациите

Дейности:
- Създаване на общинска стратегия и програма за развитие на туризма;
- Разработване на междуобщински маркетингови и рекламни стратегии и програми за съвместни туристически дейности;
- Развитие на интегриран туризъм, базиран на природно-ландшафтните и културни дадености и ресурси;
- Организиране на културни и други събития за привличане на туристи;
- Организиране на Фестивал на виното;
- Традиционен пролетен панаир – Търговище;
- Организиране на ежегодно Търговско изложение за здравословни хранителни продукти;
- Участие в регионални, национални и международни туристически борси, изложения и панаири, посещения на пътнически агенти, туроператори, автори на пътеводители, журналисти;
- Маркетингови и рекламни дейности.

Мярка 1.3.2: Развитие на природни, културни и исторически атракции

Дейности:

- Възстановяване, опазване, експониране, социализиране, оборудване на туристически атракции, въвеждане на техники и програми за интерпретация и анимация и др.;
- Създаване на специализирана устройствена схема за развитие на туризъм в общината включена в общинска концепция за пространствено развитие;
- Развитие на туристическата инфраструктура, необходима за нуждите на атракциите и подобряване на транспортния достъп.

Приоритет 2: Подобряване качеството и стандарта на живот, повишаване на заетостта, доходите и задържане на младите хора в района.

Специфична цел 2.1: Подобряване достъпа до заетост и създаване на нови работни места

Мярка 2.1.1: Подобряване условията на труд и повишаване на доходите

Дейности:

- Подобряване на условията и повишаване безопасността на труда в предприятията;
- Повишаване производителността на труда и доходите.

Мярка 2.1.2: Насърчаване на работодателите за наемане на работа на младежи до 29 години

Дейности:

- Наемане на работа на млади хора за чиракуване и стажуване;
- Старт в кариерата за лица завършващи средно и висше образование.

Мярка 2.1.3: Стимулиране на самостоятелна заетост, предприемачество и създаване на нови предприятия

Дейности:

- Стартиране на самостоятелна стопанска дейност;
- Обучения на безработни лица за разработване и управление на собствен бизнес.

Мярка 2.1.4: Стимулиране на трудовата мобилност за увеличаване равнището на заетостта и доходите

Дейности:

- Осигуряване на редовен обществен транспорт за насърчаване на трудовата мобилност в общината;
- Преференции за транспорт до работното място.

Специфична цел 2.2: Повишаване качеството на човешките ресурси и постигане на съответствие с изискванията на пазара на труда

Мярка 2.2.1: Повишаване професионалните умения и квалификацията на работната сила

Дейности:

- Обучителни курсове за квалификация и преквалификация на безработни лица;
- Повишаване относителния дял на лицата с висше образование.

Мярка 2.2.2: Превенция на отпадането от пазара на труда

Дейности:

- Насърчаване на работодателите за запазване и увеличаване на заетостта;
- Стимули за повишаване на пригодността за заетост на работната сила, в т.ч. за лица над 50-годишна възраст.

Специфична цел 2.3: Насърчаване на трудовата активност и социалното включване на групи в неравностойно положение

Мярка 2.3.1: Повишаване на икономическата активност и намаляване равнището на безработица сред групи в неравностойно положение на пазара на труда

Дейности:

- Насърчаване на социалната икономика и социалните предприятия;
- Осигуряване на адаптирани работни места за нуждите на хора с увреждания;

- Курсове за професионална квалификация и повишаване икономическата активност на лица в неравностойно положение.

Мярка 2.3.2: Интегриране на маргинализираните общности в обществения живот

Дейности:

- Намаляване на бариерите за достъп на маргинализираните общности до пазара на труда;
- Повишаване мотивацията на маргинализираните групи за включване в обществения живот.

Приоритет 3: Подобряване на жизнена среда, изграждане и възстановяване на техническата инфраструктура, опазване на околната среда и природното богатство.

Специфична цел 3.1: Доизграждане и модернизиране на техническата инфраструктура и подобряване качествата на средата

Мярка 3.1.1: Ремонт и реконструкция на републикански, общински пътища и улични мрежи

Дейности:

- Изграждане на околовръстен път на с. Лиляк (републиканска мрежа);
- Ремонт и асфалтиране на общински път TG V1171 – с. Алваново – с. Ловец – с. Осен – с. Надарево (4,6 км);
- Ремонт на път TG V2177 Търговище – Момино – Здравец (5 км);
- Ремонт на общински път Маково – Дралфа (11,6 км);
- Ремонт и текуща поддръжка на пътища от общинска пътна мрежа на Търговище;
- Ремонт на улична мрежа в селата на общината.

Мярка 3.1.2: Подобряване достъпността на градската среда, организацията на движение и алтернативен транспорт

Дейности:

- Проектиране и изграждане на цялостна схема за алтернативен екологичен транспорт, чрез изграждане на вело-алеи и прилежаща среда в гр.Търговище;
- Проект и реализация на цялостна схема за организация на движението в гр.Търговище;
- Изграждане (рехабилитация) на пешеходни алеи, тротоари, указателни табели, знаци, маркировка, като част от градската схема за транспорт и видеонаблюдение;
- Подобряване състоянието и достъпа до автобусни спирки в град Търговище;
- Подобряване пространствата пред ж.п гари, автогари и автобусни спирки за лесен трансфер между автобусен и ж.п транспорт.

Мярка 3.1.3: Изграждане на нова и реконструкция на съществуваща водоснабдителна и канализационна инфраструктура

Дейности:

- Подмяна на водопроводна мрежа в селата;

Мярка 3.1.4: Подобряване качеството и обхвата на телекомуникациите

Дейности:

- Осигуряване на широколентов достъп и преодоляване на “цифровата изолация”;
- Подобряване качетвото и обхвата на мобилните комуникационни услуги.

Мярка 3.1.5: Повишаване на енергийната ефективност и ВЕИ

Дейности:
- Повишаване енергийната ефективност на жилищни и обществени сгради;
- Въвеждане на ВЕИ в общинска инфраструктура;
- Усвояване потенциала на територията за използване на слънчевата енергия.

Мярка 3.1.6: Комплексно планиране и устройство на територията

Дейности:

- Разработване на Общ устройствен план на община Търговище;
- Разработване на Концепция за пространствено развитие на община Търговище, акцентираща на приоритетните зони на територията на общината;
- Разработване на Програма за опазване на околната среда, включваща и управлението на отпадъци на територията на общината;
- Паспортизация на всички общински сгради – описание на сградния фонд, съоръженията и въвеждане на система за наблюдение.

Мярка 3.1.7: Благоустрояване и обновяване на населените места

Дейности:
- Ремонт и обновяване на площади в селата;
- Ремонт и обновяване на сгради на кметства;
- Блогоустрояване на паркове, зелени площи и зони за отдих в селата;
- Насърчаване на частните инвестиции за подобряване на жилищната среда.

Специфична цел 3.2: Опазване на околната среда и пълноценно използване на природните ресурси

Мярка 3.2.1: Укрепване и поддържане на зелената система и изградената мрежа от защитени територии

Дейности:
- Опазване и възстановяване на биологичното разнообразие и почвите;
- Насърчаване на екосистемните услуги, вкл. Натура 2000 и зелена инфраструктура;
- Изготвяне на планове за управление на Защитените местности в общината;
- Поддържане на съществуващи и изграждане на нови паркове, зелени площи и зони за отдих;
- Благоустрояване и обновяване на Младежки парк „Юкя” гр. Търговище;
- Благоустрояване на паркова зона „Роден кът”;
- Поощряване на граждански инициативи за опазване на природата.

Мярка 3.2.2: Подобряване управлението на отпадъците

Дейности:
- Подобряване на съществуващите практики и условия за събиране, транспортиране, депониране, обезвреждане и рециклиране на битови и промишлени отпадъци;
- Рекултивация на замърсени територии;
- Ликвидиране на нерегламентирани сметища в общината;
- Информационна кампания във всички населени места за подобряване екологичната култура на населението.

Приоритет 4: Подобряване на качеството и достъпа до административни, здравни, образователни, социални и културни услуги.

Специфична цел 4.1: Подобряване на административните услуги и повишаване на институционалния капацитет

Мярка 4.1.1. Повишаване на административния и институционален капацитет

Дейности:

- Повишаване капацитета на общинската администрация и общинския съвет за управление, изпълнение, наблюдение и оценка на планови и стратегически документи;
- Предоставяне на услуги на „едно гише" и електронни административни услуги;
- Изнесени административни услуги в с. Макариополско, с. Дралфа, с. Лиляк, с. Надарево и с. Вардун.

Мярка 4.1.2. Подобряване на квалификацията и уменията на служителите в администрацията

Дейности:

- Участие в обучителни семинари и специализирани квалификационни курсове;
- Обмен на опит с чуждестранни общини и въвеждане на добри практики за подобряване на ефективността в работата на служителите.

Мярка 4.1.3. Повишаване информираността на гражданите за дейността и резултатите от работата на администрацията

Дейности:

- Въвеждане на мерки насочени към засилване на контрола, прозрачността, отчетността и утвърждаване на ефективни механизми за мониторинг;
- Изграждането на нова административна култура, ориентирана към нуждите на обществото, чрез ефективни действия за публичност на административните услуги.

Специфична цел 4.2: Осигуряване на качествено образование в обновена среда

Мярка 4.2.1: Подобряване достъпа до предучилищно и училищно образование

Дейности:

- Повишаване качеството на образованието и уменията на човешките ресурси;
- Използване на информационни и комуникационни технологии в учебния процес;
- Създаване на оптимални условия за самоподготовка на учениците, пълноценен отдих и извънкласни форми на обучение;
- Разгръщане на творческите способности на децата и учениците;
- Осигуряване на условия за реализиране на задължително образование с фокус върху децата в риск и деца от малцинствени групи;
- Реинтеграция и намаляване броя на отпадащите от образователната система деца и ученици.

Мярка 4.2.2: Обновяване на материалната и техническа база на образователните институции

Дейности:

- Подобряване на образователната инфраструктура, включително въвеждане на мерки за енергийна ефективност и достъпна архитектурна среда;
- Ремонт и обновяване на I-во СОУ „Св. Седмочисленици" и Общежитие в гр. Търговище;
- Ремонт и обновяване на II-ро СОУ „Проф. Н. Маринов" в гр. Търговище;
- Ремонт и обновяване на II-ро ОУ „Н.Й. Вапцаров" в кв. „Малчо Малчев" - гр. Търговище;
- Ремонт и обновяване на Детска ясла № 2 „Щастливо детство" в кв."М.Малчев" – гр. Търговище;

- Ремонт и обновяване на ЦДГ № 5 „Червената шапчица”- гр.Търговище;
- Ремонт и обновяване на ОДЗ „Пчелица” – гр.Търговище;
- Ремонт и обновяване на ЦДГ № 11 – кв. Въбел, гр.Търговище;
- Ремонт и обновяване на ЦДГ № 6 - „Пролет” – гр.Търговище;
- Ремонт и обновяване на ЦДГ № 3 – „Здравец” – гр.Търговище;
- Ремонт и обновяване на Основно училище „Св. св. Кирил и Методий”- начален етап, Основно училище „Св. св. Кирил и Методий” – прогимназиален етап заедно с Детска градина в с. Буйново;
- Ремонт и обновяване на Основно училище ”Христо Ботев”- прогимназиален етап и сграда на Основно училище” Христо Ботев” - начален етап заедно с Детска градина в с. Вардун;
- Ремонт и обновяване на Детска градина, Основно училище „Г.С.Раковски” и Физкултурен салон в с. Голямо Ново;
- Ремонт и обновяване на ЦДГ /филиал на ЦДГ №9 „Приказка” /, Основно училище „Христо Ботев” и Физкултурен салон в с. Лиляк;
- Ремонт и обновяване на столова към ОУ „Св.св. Кирил и Методий” в с. Драганoвец**;**
- Ремонт и обновяване на ЦДГ „Зорница”, Основно училище „Св.св. Кирил и Методий” и Физкултурен салон в с. Дралфа**;**
- Ремонт и обновяване на ЦДГ „Първи юни” и Основно училище „Христо Ботев” в с. Макариополско;
- Ремонт и обновяване на Основно училище „Паисий Хилендарски” - начален етап и Основно училище „Паисий Хилендарски”- прогимназиален етап в с. Надарево;
- Ремонт и обновяване на Основно училище „Паисий Хилендарски” в с.Подгорица;
- Ремонт и обновяване на ЦДГ „1-ви юни”, Основно училище „Христо Ботев” и физкултурен салон в с. Руец;
- Ремонт и обновяване на ЦДГ (филиал на ЦДГс.Руец) в с. Кралево;
- Ремонт и обновяване на ЦДГ в селата: Г.Соколово, Пробуда и Дългач;
- Обновяване и оборудване на учебни кабинети, образователни лаборатории и работилници;
- Адаптиране на детски площадки и спортни съоръжения в детските градини и училища към изискванията за безопасност и функционалност.

Специфична цел 4.3: Подобряване достъпа до устойчиви и качествени здравни услуги
Мярка 4.3.1: Подобряване на материално - техническата база в здравеопазването

Дейности:
- Ремонт и обновяване на здравни служби и медицински кабинети;
- Осигуряване на нови линейки и медицинско оборудване.

Мярка 4.3.2: Повишаване качеството и подобряване достъпа до здравни услуги

Дейности:
- Повишаване броя на медицинския персонал;
- Осигуряване на мобилност на медицинските услуги.

Специфична цел 4.4: Разширяване обхвата и вида на социалните услуги
Мярка 4.4.1: Изграждане и обновяване на обекти на социалната инфраструктура

Дейности:
- Създаване на Дом за стари хора;
- Създаване на Хоспис за хора с увреждания и лежащо болни лица;

- Ремонт и обновяване на пенсионерски клубове в селата: Буйново, Макариополско, Дралфа, Голямо Ново, Лиляк, Острец, Алваново, Бистра, Съединение, Пресиян, Надарево, Буховци, Здравец и Ралица.

Мярка 4.4.2: Подобряване качеството и достъпа до социални услуги в общността

Дейности:
- Създаване на нови алтернативни услуги;
- Подобряване дейността на Домашен социален патронаж;
- Предоставяне на услуги „Личен асистент", „Социален асистент" и „Домашен помощник";
- Разширяване обхвата на услугата Обществена трапезария.

Специфична цел 4.5: Развитие на културата, спорта и младежките дейности

Мярка 4.5.1: Инвестиции, свързани с опазване, възстановяване и използване на културното наследство

Дейности:
- Съхраняване, реставрация, консервация и социализиране на културно-историческото наследство;
- Реставрация, консервация и подобряване достъпа до Крумово кале (Мисионис) - останки на ранновизантийска и средновековна крепост;
- Професионално обучение на експерти по маркетинг на културно-историческото и природното наследство.

Мярка 4.5.2: Обновяване, ремонт и оборудване на културни институции

Дейности:
- Насърчаване развитието на културните институции, чрез обновяване на сградния фонд и доставка на необходимото специализирано оборудване;
- Ремонт и оборудване на читалищата в селата: Лиляк, Черковна, Кралево, Стража, Подгорица, Баячево, Вардун, Руец и Голямо Ново;
- Ремонт и обновяване на музейни сгради - Хаджи Ангелова къща, Археологическа експозиция /старото училище „Хаджи Руси"/, училище „Св.Седмочисленици" /Славейково училище/, Захариева къща и Свещарова къща;
- Възстановяване и опазване на религиозни храмове на територията на община Търговище;
- Подобряване на достъпа до културни услуги в адаптирана архитектурна среда.

Мярка 4.5.3: Развитие на художествена самодейност и на културни събития

Дейности:
- Създаване и популяризиране на иновативни културни събития;
- Насърчаване дейността на самодейните художествени състави;
- Провеждане на традиционни фолклорни фестивали в община Търговище;
- Културен обмен с различни културни институции от страната и чужбина;
- Организиране на Международен пленер за акварел "Н.Маринов";
- Провеждане на Празници на женските и девическите хорове;
- Театрален фестивал "Големият театър в малкия град";
- Международен фестивал на спектакли за деца „Вълшебната завеса".

Мярка 4.5.4: Ремонт, модернизация и изграждане на спортна инфраструктура

Дейности:
- Ремонт и обновяване на стадион в с. Макариополско;
- Изграждане на нови, обновяване и обезопасяване на съществуващи детски площадки;
- Изграждане на нови и обновяване на съществуващи спортни площадки.

Мярка 4.5.5: Насърчаване дейността на спортните и младежки клубове

Дейности:

- Създаване на ефективна и систематизирана програма за развитие на физическото възпитание и спорта;
- Подкрепа за развитие на местни спортните клубове и млади спортни таланти;
- Ремонт и обновяване на Младежки клуб в кв. М.Малчев, гр. Търговище;
- Създаване на условия за пълноценно използване на свободното време на младите хора;
- Превенция на рисковото поведение сред децата и младите хора.

III. Индикативна финансова таблица

Период 2014-2020	**Местно публично финансиране**			**Външно публично финансиране**						**Частно финансиране**		**ОБЩО**
ПРИОРИТЕТИ/ Специфични цели	**Общински бюджет**	**Местни публични фондове**	**Общ дял (%)**	**Централен бюджет**	**Общ дял (%)**	**Фондове на ЕС**	**Общ дял (%)**	**Други източници**	**Общ дял (%)**	**Фондове, фирми**	**Общ дял (%)**	
Приоритет 1 Развитие на местната икономика, чрез ефективно използване на ресурсите и привличане на инвестиции в промишлеността, селското стопанство, туризма и съпътстващи дейности и услуги	**1392500**		**2,38**			**26895000**	**46,05**			**30112500**	**51,56**	**58400000**
Специфична цел 1.1: Насърчаване на предприемачеството, инвестициите и иновациите	55000		0,18			11995000	39,26			18500000	60,56	30550000
Специфична цел 1.2: Развитие на селското и горското стопанство	1012500		4,04			12525000	50,00			11512500	45,96	25050000
Специфична цел 1.3: Насърчаване развитието на интегриран туризъм, чрез опазване, популяризиране и развитие на културното и природно наследство	325000		11,61			2375000	84,82			100000	3,57	2800000
Приоритет 2 Повишаване качеството на човешките ресурси и постигане на съответствие с	**93500**		**2,66**	**1150000**	**32,67**	**2133000**	**60,60**	**28500**	**0,81**	**115000**	**25,64**	**3520000**

изискванията на пазара на труда												
Специфична цел 2.1: Подобряване достъпа до заетост и създаване на нови работни места	65000		2,83	500000	21,74	1620000	70,43			115000	5,00	2300000
Специфична цел 2.2: Повишаване качеството на човешките ресурси и постигане на съответствие с изискванията на пазара на труда				650000	100,00							650000
Специфична цел 2.3: Насърчаване на трудовата активност и социалното включване на групи в неравностойно положение	28500		5,00			513000	90,00	28500	5,00			570000
Приоритет 3 Подобряване на жизнена среда, изграждане и възстановяване на техническата инфраструктура, опазване на околната среда и природното богатство	**2159500**		**4,08**	**13635000**	**25,77**	**11625500**	**21,97**			**25500000**	**48,19**	**52920000**
Специфична цел 3.1: Доизграждане и модернизиране на техническата инфраструктура и подобряване качествата на средата	1829500		3,73	13625000	27,74	8155500	16,61			25500000	51,92	49110000

Специфична цел 3.2: Опазване на околната среда и пълноценно използване на природните ресурси	330000		8,66	10000	0,26	3470000	91,08					3810000
Приоритет 4 Подобряване на качеството и достъпа до административни, здравни, образователни, социални и културни услуги	**1938000**		**6,27**	**2950000**	**9,54**	**22049000**	**71,32**	**280000**	**0,91**	**3700000**	**11,97**	**30917000**
Специфична цел 4.1: Подобряване на административните услуги и повишаване на институционалния капацитет	78000		10,88			639000	89,12					717000
Специфична цел 4.2: Осигуряване на качествено образование в обновена среда	609000		5,00			11571000	95,00					12180000
Специфична цел 4.3: Подобряване достъпа до устойчиви и качествени здравни услуги	50000		3,33	1450000	96,67							1500000
Специфична цел 4.4: Разширяване обхвата и вида на социалните услуги	113000		2,55			1117000	25,21			3200000	72,23	4430000
Специфична цел 4.5: Развитие на културата, спорта и младежките дейности	1088000		9,00	1500000	12,41	8722000	72,14	280000	2,32	500000	4,14	12090000
ОБЩО:	**5583500**		**3,83**	**17735000**	**12,17**	**62702500**	**43,02**	**308500**	**0,21**	**59427500**	**40,77**	**145757000**

IV. Система от индикатори и действия за наблюдение и оценка

Системата от индикатори за наблюдение и оценка на изпълнението на Общинския план за развитие има за крайна цел да повиши ефективността и ефикасността на използваните материални, финансови и човешки ресурси за постигане на желаните резултати и въздействие.

Избраните индикатори за наблюдение и оценка на изпълнението на Общинския план за развитие на община Търговище 2014-2020 г. са съпоставими с текущите макроикономически и секторни процеси и с основните индикатори, използвани в системите за наблюдение по оперативните програми, а също така отразяват и спецификата на района. Те отговарят на изискванията на "Методическите указания за разработване на Национална стратегия за регионално развитие на Република България (2012-2022), Регионални планове за развитие на районите от ниво 2 (2014-2020), Областни стратегии за развитие (2014-2020) и Общински планове за развитие (2014-2020).

Избраните индикатори са:

- ✓ ***Конкретни –*** ясни са за разбиране и лесни за събиране и обобщаване на информацията;
- ✓ ***Измерими*** - за тях съществуват методи и инструменти за измерване на стойностите им, налични са и в случай на нужда може да бъде агрегирана достатъчно информация и количествени данни;
- ✓ ***Достъпни*** - има информационно осигуряване от надеждни източници с необходимата периодичност и качество и са достъпни на приемлива цена;
- ✓ ***Адекватни*** - обосновани и подходящи по отношение на целите и приоритетите за развитие;
- ✓ ***Обвързани са с времето*** - на базата на периодична информация, позволяваща сравнения между базови, междинни и целеви стойности в процеса на наблюдение на напредъка и постигането на целите.

За целите на отчитане изпълнението на ОПР ще се използват следните видове индикатори:

- **Общи индикатори**
- **Специфични индикатори:**
  - индикатори за въздействие;
  - индикатори за резултат.

Общите индикатори отчитат приноса на Общинския план за развитие на община Търговище 2014-2020 г. за постигане целите на Стратегия „Европа 2020" и Националната програма за реформи. Те включват и индикатори в областта на регионалната политика за постигане на растеж и заетост чрез структурната помощ на ЕС през периода 2014 - 2020 г.

ОБЩИ ИНДИКАТОРИ

- **Заетост на населението на възраст 20-64 г. (%)** – Източник: Агенция по заетостта и НСИ
- **Цели „20/20/20" по отношение на климата/енергията:**
  А) Съкращаване на емисиите на CO2 (%) – Източник: РИОСВ
  Б) Дял на ВЕИ в крайното енергийно потребление (%) – Източник: Община Търговище и електроразпределително дружество
  В) Повишаване на енергийната ефективност (%) – Източник: Община Търговище
  Намаляване на дела на преждевременно напусналите училище (%) – Източник: Училища в община Търговище
- **Нарастване на дела на висшистите на 30-34 г. (%)** – Източник: НСИ
- **Брой предприятия, получили безвъзмездна финансова помощ** – Източник:ИСУН и ДФЗ
- **Брой посещения на подпомаганите туристически атракции** - Източник: Община Търговище
- **Брой новосъздадени работни места** - Източник: АЗ

Специфичните индикатори за въздействие и резултат са представени в таблицата по-долу „Матрица на индикаторите за наблюдение и оценка на Общинския план за развитие".

МАТРИЦА НА ИНДИКАТОРИТЕ ЗА НАБЛЮДЕНИЕ И ОЦЕНКА НА ОБЩИНСКИЯ ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ

Стратегическа цел (СЦ) Приоритет (П)	**Индикатор**	**Мярка**	**Източник на информация**	**Период на отчитане**	**Базова стойност**	**Целева стойност**
ИНДИКАТОРИ ЗА ВЪЗДЕЙСТВИЕ						
СЦ-3	Население на община Търговище	Брой	НСИ	1 г.	72556	73500
СЦ-3	Деца в детските градини	Брой	Община Търговище	1 г.	1959	2125
СЦ-3	Ученици в училищата	Брой	Община Търговище	1 г.	5203	5325
СЦ-1	Намаляване равнището на безработица	(%)	АЗ	1 г.	13	11
СЦ-1	Коефициент на заетост	(%)	НСИ	1 г.	44	47
СЦ-1	Коефициент на икономическа активност	(%)	НСИ	1 г.	53	56
СЦ-1	Равнище на средната годишна работна заплата в общината	(лева)	НСИ	1 г.	6269	11250
СЦ-2	Население (жители) с подобрено третиране на отпадъчните води	Брой	Община Търговище	4 г.	0	46099
СЦ-2	Население с подобрено водоснабдяване	Брой	Община Търговище	4 г.	0	36278
СЦ-2	Население с осигурен широколентов достъп	(%)	Община Търговище	4 г.	0	54520
СЦ-2	Икономии от внедрени общински мерки за енергийна ефективност	(mW)	Община Търговище	4 г.	0	1555230
ИНДИКАТОРИ ЗА РЕЗУЛТАТ						
П-2	Наети на работа безработни лица след курсове за квалификация	Брой	АЗ	1 г.	0	35
П-2	Осигурени работни места за лица в неравностойно положение	Брой	АЗ	1 г.	0	22
П-1	Стопански единици (предприятия) в община Търговище	Брой	НСИ	1 г.	2188	2215
П-1	Нетни приходи от продажби на предприятията	Хил.лв.	НСИ	1 г.	1185904	19559130
П-1	Произведена продукция в	Хил.лв.	НСИ	1 г.	916540	1450820

	нефинансовите предприятия на общината					
П-1	Договори за реализиране на ПЧП	Брой	Община Търговище	4 г.	0	5
П-1	Реализирани проекти за междуобщинско сътрудничество	Брой	Община Търговище	4 г.	1	3
П-1	Съвместни проекти реализирани в партньорство с НПО	Брой	Община Търговище	4 г.	2	5
П-1	Леглова база в места за настаняване и/или средства за подслон	Брой	Община Търговище	1 г.	656	2115
П-1	Реализирани нощувки в местата за подслон и настаняване	Брой	Община Търговище	1 г.	31121	95500
П-1	Туристи, посетили община Търговище	Брой	КИЦ	1 г.	18923	52670
П-3	Ремонтирани пътища	Км.	Община Търговище	4 г.	0	20
П-3	Подобрена улична мрежа в лошо състояние	Км.	Община Търговище	4 г.	0	35
П-3	Изградена нова канализационна мрежа	Км.	Община Търговище	4 г.	0	9
П-3	Изградени нови ПСОВ	Брой	Община Търговище	4 г.	0	1
П-3	Обновени водопроводни мрежи	Км.	Община Търговище	4 г.	0	40
П-3	Отпадни води, подложени на пречистване	%	Община Търговище	4 г.	0	65
П-3	Премахнати нерегламентираните сметища	Брой	Община Търговище	4 г.	5	18
П-1	Обработваеми земеделски земи	Дка.	ОСЗ	1 г.	397033	400330
П-1	Размер поливни площи	Дка.	ОСЗ и ДФЗ	1 г.	0	15000
П-1	Залесени горски територии	Дка	ДГС	1 г.	159409	170500
П-4	Създадените "онлайн" административни услуги	Брой	Община Търговище	4 г.	0	3
П-4	Общински служители преминали курсове и обучения	Брой	Община Търговище	4 г.	0	55
П-4	Културни събития	Брой	Община Търговище	1 г.	5	7

П-4	Предоставяни социални услуги	Брой	Община Търговище	1 г.	11	13
П-4	Новосъздадени или благоустроени зелени площи	Брой	Община Търговище	4 г.	0	12
П-4	Подобрен общински сграден фонд	Брой сгради	Община Търговище	4 г.	0	20
П-4	Подобрено състояние на релизиозни храмове	Брой обекти	Община Търговище	4 г.	0	8
П-3, П-4	Новосъздадени или обновени детски площадки	Брой	Община Търговище	4 г.	0	15
П-3, П-4	Новосъздадени или обновени спортни площадки	Брой	Община Търговище	4 г.	0	17

Специфичните индикатори за въздействие отчитат изпълнението на стратегическите цели и имат значение за цялостната оценка на ефективността на избраната стратегия и политика за устойчиво интегрирано местно развитие. Степента на въздействие се отчита с количествено и/или качествено измерими индикатори, а в някои случаи – с качествени оценки относно достигнатото социално, икономическо и инфраструктурно развитие на общината.

Специфичните индикатори за резултат се отнасят до наблюдението и оценката на изпълнението на определените приоритети и мерки за развитие на общината. По някои от мерките или приоритетите те могат да се отнасят за предвидени или изпълнявани конкретни проекти с важно значение за развитието на територията на общината. Дефинираните индикатори са (по възможност) количествено измерими и осигуряват обективност на оценките и изводите.

Предмет на наблюдение на ОПР е изпълнението на целите и приоритетите, заложени в плана, както и действията на местната власт и администрация, организациите, бизнес структурите, физическите и юридическите лица, свързани с изпълнението на документа.

Орган на наблюдение на ОПР е Общинския съвет.

Функциите по наблюдението на ОПР включват:

- Наблюдение на изпълнението на ОПР въз основа на определените макроикономически индикатори, индикаторите, отчитащи приноса към стратегия „Европа 2020”, глобалните екологични индикатори и другите специфични количествени индикатори по отношение на реализацията на целите, приоритетите и мерките за регионално развитие ;
- Координация на дейностите по наблюдението на ОПР със заинтересуваните органи, организации, физически и юридически лица;
- Обсъждане и одобряване на редовните годишни доклади и на заключителния доклад за изпълнението на ОПР;
- Разглеждане на предложения и вземане на решения за повишаване ефективността на процеса на наблюдение в случай на установяване на проблеми и пропуски - издаване на конкретни указания за преодоляването им;
- Определяне и изпълнение на мерки за осигуряване на информация и публичност относно постигнатите резултати от наблюдението с цел да се гарантира прозрачност при изпълнението на ОПР.

Системата за наблюдение на ОПР включва следните основни компоненти:

- Системата от индикатори за наблюдение – дефинирани по-горе и отчитащи специфичния характер на плана, реализацията на неговите цели, социално-икономическото състояние, развитието на инфраструктурата и проблемите на околната среда в контекста на устойчивото регионално развитие;
- Източниците, начините и периодичността за събиране, обработка и анализиране на информацията - наблюдението на изпълнението на ОПР се осъществява на основата на данни на НСИ, ИСУН, ЕВРОСТАТ, АПИ, Агенция за чуждестранни инвестиции, Агенция за енергийна ефективност, Агенцията по заетостта, както и на основата на данни от други надеждни национални, регионални и местни източници на информация. При извършването на специфични тематични наблюдения и оценки ще се включат и резултати от анкетни проучвания за мнението и настроенията на населението, живеещо в общината.
- Финансовото и техническото обезпечаване на дейността по наблюдението на ОПР се осигурява от бюджета на Община Търговище.
- Местните власти участват в реализацията на мерките и постигане на целите на общински планове за развитие и програмите за реализация на общинските планове за развитие. Местните власти осигуряват собствени финансови ресурси и мобилизират такива на социалните партньори на местно ниво за реализация на проекти и дейности в техните планови документи.
- Неправителствените организации, социално-икономическите партньори и частния сектор активно участват в процеса на разработване на ОПР и наблюдение изпълнението

на плана; подкрепят и участват в разработването на проекти за изпълнението на плана. Тази група от участници ще бъде пряко включена и в реализацията на проекти и дейности, основно насочени към подобряване на средата за живот и развитие.

Системата на докладване, форми и начини за осигуряване на информация.

За изпълнението на ОПР се извършват междинна и последваща оценка. Оценката предоставя информация за ефективността от провежданата политика. Тя осигурява на управлението механизми на контрол чрез информация за разходите и за резултатите, подпомага и съответните управленски власти да преценят въздействието от изпълнението на регионалния план, да го подобрят като го преосмислят от гледна точка на заложените цели и приоритети и възможностите за тяхното реализиране. Чрез оценката се изяснява и ефектът от планираните дейности, тя може да подобри също така и прозрачността в процеса на прилагане на плана и да насърчи повишаването на отговорността на властите пред широката общественост.

Резултатите от наблюдението на ОПР се обобщават в изготвени редовни Годишни доклади, които съдържат информация за: общите условия за изпълнение на ОПР и в частност промените в социално-икономическите условия и политиките за развитие на национално, регионално и местно ниво; постигнатия напредък по изпълнението на целите и приоритетите на ОПР въз основа на индикаторите за наблюдение; действията, предприети от местната власт с цел осигуряване на ефективност и ефикасност при изпълнението на общинския план за развитие; заключения и предложения за подобряване на резултатите от наблюдението. Годишните доклади за наблюдението на изпълнението на ОПР осигуряват информация за изготвяне на междинната и последващата оценка.

По решение на органа за наблюдение – Общинския съвет, или по искане на Кмета на община могат да се изготвят и доклади за отделен случай или за отделен период, както и по определена тема или специфичен проблем.

Междинната оценка се извършва не по-късно от 4 години от началото на периода на действие на документа за стратегическо планиране и включва: оценка на първоначалните резултати от изпълнението; оценка на степента на постигане на съответните цели; оценка на ефективността и ефикасността на използваните ресурси; изводи и препоръки за актуализация на съответния документ. На база на междинната оценка е възможно да се инициира актуализация на ОПР, за да се направят необходимите корекции в документа и да се предприемат мерки, за да се осигури реализиране на заложените цели и приоритети, като се отговори на нуждите на района.

Последващата оценка се извършва не по-късно от една година след изтичане на периода на действие на общинския план за развитие и дава представа за степента на цялостното му изпълнение. Целта на този вид оценка е да се види доколко, дори след предприетите мерки в резултат на междинната оценка, заложените цели и приоритети са изпълнени и е достигнато очакваното развитие. На база на тази оценка могат да се направят основни изводи и констатации за всеки от етапите на развитие на съответната община.

Последващата оценка включва: оценка на степента на постигане на целите и устойчивостта на резултатите; оценка на общото въздействие; оценка на ефективността и ефикасността на използваните ресурси; изводи и препоръки относно провеждането на политиката за регионално развитие. Резултатите от последващата оценка се вземат предвид при разработването/актуализацията на плана за следващия период на планиране.

Междинната и последващата оценка на общинския план за развитие се внасят за обсъждане и одобрение в Общинския съвет по предложение на Кмета на общината.

През периода на действие на общинския план за развитие могат да се извършват допълнително тематични оценки и оценки за специфични случаи по преценка на органите за управление на регионалното развитие.

Актуализация

Настоящият план е отворена система и може да бъде актуализиран. Веднъж приет, той би трябвало да остане относително “твърд” в стратегическата си насоченост и цели, но отворен и гъвкав – по отношение на мерките, дейностите и проектите, които ще се изпълняват.

V. Прилагане на принципа на партньорство и осигуряване на информация и публичност

Съгласно Закона за регионалното развитие, един от основните принципи, на които се основава провеждането на държавната политика за регионално развитие, е принципът за партньорство, публичност и прозрачност на всички нива, при осъществяване на планирането, програмирането, финансирането, наблюдението и оценката. В съответствие със закона, и за повишаване на устойчивостта на взетите решения и планираните цели и задачи, както и за ефективността на тяхната реализация, важен механизъм е прилагането на принципа на партньорство. А чрез осигурената информация и публичност на всички нива се гарантира неговия успех и широка обществена подкрепа.

Общинският план за развитие е основен документ за провеждане на политиката за регионално развитие на местно ниво. С него се обективизират действията на местната изпълнителна власт и се създават условия за планомерно и целенасочено изпълнение на решенията на общинския съвет, дейността на кмета и общинската администрация.

Формите за предоставяне на информация и публичност относно приемането и изпълнението на плана, както и за работа с партньорите в областта на интегрираното устойчиво местно развитие също така биха могли да се използват ефективно.

Организацията и методът за изпълнение обхващат системите за управление и контрол, наблюдение и оценка, осигуряване на информация и публичност и прилагането на принципа за партньорство на всички етапи на изпълнение.

В процеса на реализация на плана се спазват принципите на отговорно и добро управление, ефективен финансов контрол, разделение на правомощията при осъществяване на управленските функции, предотвратяване и корекция на нередностите при изпълнението на конкретните дейности.

Основната цел на прилагането на нформираност и публичност във връзка с ОПР е да се повиши обществената осведоменост, както и прозрачността относно прилагането на мерките за регионално развитие.

Основна отговорност за осигуряване на информация и публичност на процеса на разработване, съгласуване, актуализиране и изпълнение на ОПР има Кмета на община Търговище.

Механизмът за прилагане на принципа на партньорство и осигуряване на информация може да се разгледа в следните аспекти:

- *В процеса на изготвянето на ОПР:*

ОПР се разработи чрез прилагане на принципа на партньорство. Това включи информиране на всички заинтересовани страни. Даде се възможност за изразяване на мнения и представяне на предложения чрез формални и неформални работни срещи с по-тесен кръг участници, осъществяване на широко консултиране чрез организиране на обществено обсъждане, в т.ч. и чрез интернет, участие във формални структури за планиране и мониторинг със състав, основан на принципа на партньорството – местна власт, социални и икономически партньори, гражданско общество и др. Обменът на мнения и информация се състоя и чрез провеждане на анкети, попълване на въпросник и др.

Проведоха се консултации и предварителна съгласуваност с ангажиране и активно участие на представители на заинтересуваните страни.

- *По време на изпълнението на ОПР:*

В процеса на изпълнение на ОПР основните инструменти за осигуряване на информация и публичност са годишните доклади и междинната оценка, както и последващата оценка след края на периода на действие на плана. Те ще бъдат изготвени и обсъдени при спазване и изпълнение на основните форми на взаимодействие за осъществяване на партньорства и осигуряване на публичност: информиране, консултиране и съгласуваност, и с активно участие на всички заинтересувани страни. Ще се публикуват на страницата на Община Търговище в интернет.

В рамките на всеки проект, предвиден за изпълнение до 2020 г. ще бъдат предвидени

мерки и адекватни действия за информиране и публичност, в т.ч. периодични информационни кампании сред целевите групи.

Поддържането на изградаените вече ефективни партньорства ще даде възможност в процеса на изпълнение да се реализира по-голяма икономическа целесъобразност и да се укрепи потенциала за разкриване на нови пътища към привличането на инвестиции и допълнителни финансови средства.

Публично-частното партньорство като инструмент за оптимизиране на предоставяните продукти и услуги за обществото следва да бъде широко застъпено в процеса на изпълнение на ОПР за периода 2014-2020. Мерките за насърчаване на формите на публично-частно партньорство при изпълнението на общински план за развитие следва да са в посока на:

- използването на стимули за развитие на икономически дейности на местно равнище като: рационално използване на общинската собственост, облекчаване на разрешителните и регулаторните режими, осигуряване на финансови и данъчни стимули, използване на подходящи схеми за дългово финансиране, инвестиции в инфраструктура, облекчаване на условията за кредитиране на малки и средни предприятия, насърчаване на институциите за микрокредитиране и др.;
- привличане на външни инвеститори, създаване на нови производствени мощности като филиали или други форми на външни инвестиции, създаване на нови фирми, запазване и разширяване на съществуващия бизнес, осигуряване на помощ за местни фирми при разработване на нови продукти и навлизане на нови пазари, подкрепа за научно-изследователска и развойна дейност, стратегически инвестиции, подкрепа развитието на нов бизнес и предприемачество включващи дейности, отнасящи се до създаване на среда, която помага на хората да развиват предприемачески умения, както и осигуряване на подкрепа по време на инкубационния период на новия бизнес /бизнес инкубатори, рисково финансиране и програми за обучение на работна сила/, и др.
- подобряване разпространението на информация и обмен на най-добри практики, свързани с използването на ПЧП.

Участието на партньорите на всички нива на подготовка, съгласуване, обсъждане и контрол на изпълнението гарантира прозрачност, компетентност, ефективност и реалистичност на Общинския план за развитие. Чрез тях той се обогатява както с друга гледна точка, освен тази на местната власт, така и с инструментите на гражданското общество, които се основават на прякото участие на гражданите и техните организации в управлението и процеса на взимане на решения.

Осигуряването на необходимата и своевременна информация и публичност на процеса на разработване, актуализиране, съгласуване и изпълнение на Общинския план за развитие се осъществява от Кмета на община Търговище и Общинския съвет в съответствие с техните компетенции. В процеса на наблюдение на изпълнението на Общинския план за развитие следва да се осигурява участието на граждани, физически и юридически лица като се спазва принципа за партньорство, публичност и прозрачност.

Предизвикателството, което е на дневен ред пред общинската администрация и екипа за управление, е да бъдат осъществени необходимите стъпки за непрекъснатото информиране и въвличане на социално-икономическите партньори и заинтересованите страни в ефективното изпълнение, наблюдението и оценката на актуализирания ОПР.

Информираността на гражданите и обществената подкрепа са от особено значение за успешното реализиране на Общинския план за развитие и за осигуряването на интегрирано устойчиво местно развитие. Местните органи на управление в община Търговище трябва да се стремят да осигурят условия за:

- Периодични срещи между заинтересованите страни;
- Участие в съвместни проекти;
- Привличане на представители на заинтересованите страни в наблюдението на изпълнението на Общинския план за развитие;
- Организиране на форуми и други събития в рамките на проекти за идентифициране на

основните форми за взаимодействие, разпределяне на отговорностите и мобилизиране на местните ресурси;

- Включване на местната общност и поддържането на контакти с местните граждански групи и институции, с цел осигуряване на прозрачност в местната политика;
- Своевременно информиране на обществеността чрез сайта на общината в Интернет за предприетите действия от страна на администрацията по реализацията на актуализирания Общински план за развитие;
- Изпълнението на Общинския план за развитие изисква дългосрочни усилия, но той може да се изпълни успешно, само ако се прилага стъпка по стъпка, т.е. като се изпълняват поетапно отделните проекти, залегнали в него с осигуряване на адекватна информираност, участие и мотивация на заинтересованите страни и цялата местна общност.

За подпомагане процеса на партньорското участие и за осигуряване на добър информационен поток могат да бъдат използвани следните инструменти::

- интерактивна електронна страница;
- съвещаване чрез електронни пощи;
- напечатани брошури, обобщаващи целта и приоритетите на ОПР, източници на информация и полезни контакти при прилагането на плана;
- провеждане на информационни срещи, за да се представи процесът на изпълнение на ОПР на партньорите и др.

В заключение можем да обобщим, че осигуряването на необходимата и своевременна информация и публичност на процеса на актуализиране, съгласуване и изпълнение на Общинския план за развитие се осъществява от Кмета на община Търговище и Общинския съвет в съответствие с техните компетенции. В процеса на наблюдение на изпълнението на Общинския план за развитие следва да се осигурява участието на граждани, физически и юридически лица като се спазва принципа за партньорство, публичност и прозрачност.

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

АЗ – Агенция по заетостта

ВЕИ – възобновяеми енергийни източници

ДМА – дълготрайни материални активи

ДБТ – Дирекция „Бюро по труда”

ЕО – екологична оценка

ЕС – Европейски съюз

ЕСИФ - Европейски структурни и инвестиционни фондове

ЕСФ – Европейски социален фонд

ЕФРР – Европейски фонд за регионално развитие

ЗООС – Закон за опазване на околната среда

ЗРР – Закон за регионалното развитие

ЗТ – защитени територии

ИАОС – Изпълнителна агенция по околна среда

ИПГВР – Интегриран план за градско възстановяване и развитие

ИСУН – Информационна система за управление и наблюдение на средствата от Структурните инструменти на Европейския съюз

МРРБ – Министерство на регионалното развитие и благоустройството

МО – Междинна оценка

МОСВ – Министерство на околната среда и водите

МСП – малки и средни предприятия

НИРД – научно-изследователска и развойна дейност

НПО – неправителствени организации

НПР – Национална програма за развитие

НСИ – Национален статистически институт

НСОРБ – Национално сдружение на общините в Република България

НСРР – Национална стратегия за регионално развитие

NUTS – обща класификация на териториалните единици за статистически цели, прилагана от ЕВРОСТАТ за регионите в Европейския съюз

ОДЗ – Областна дирекция „Земеделие”

ОП – Оперативна/и програма/и

ОПАК – Оперативна програма „Административен капацитет”

ОПДУ – Оперативна програма „Добро управление”

ОПОС – Оперативна програма „Околна среда”

ОСР – Областна стратегия за равитие

ОСП – Обща селскостопанска политика

ОПИК – Оперативна програма „Конкурентоспособност и иновации”

ОПНОИР – Оперативна програма ”Наука и образование за интелигентен растеж”

ОПР – Общински планове за развитие

ОПРКБИ – Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика”

ОПРР – Оперативна програма „Регионално развитие”/”Региони в растеж”

ОПРСР – Оперативна програма за развитие на сектор “Рибарство”

ОПРЧР – Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”

ОУ – основно училище

ОУП – общ/и устройствен/и план/ове

ПМДР – Програма за морско дело и рибарство

ППЗРР – Правилник за прилагане на Закона за регионалното развитие

ПРСР – Програма за развитие на селските райони

ПСПВ – пречиствателна станция за питейни води

ПСОВ - пречиствателна станции за отпадъчни води

ПЧИ – преки чужди инвестиции

ПЧП – публично-частно парньорство

РБ – Република България / Републикански бюджет

РЗИ – Регионален център по здравеопазване

РПРСИР –Регионален план за развитие на Североизточен район

РИОСВ -Регионална инспекция по околната среда и водите

РСЗ – Регионална служба по заетостта

РПР – Регионален план за развитие

СИР – Североизточен район

СИФ – Социално-инвестиционен фонд

СОУ – средно общообразователно училище

ТБО – твърди битови отпадъци

ТГС – трансгранично сътрудничество

ТИЦ – туристически информационен център

ТСБ – Териториално статистическо бюро

ЦБ – Централен бюджет

ЦДГ – целодневна детска градина

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ, ГРАФИКИТЕ, СХЕМИТЕ

Таблица 1: Разстояния в километри от Търговище до някои градове в България
Таблица 2: Основни данни за община Търговище и останалите общини в областта
Таблица 3: Население по постоянен адрес в община Търговище 2006 - 2012 г.
Таблица 4: Обитавани жилища в община Търговище към 01.02.2011 г. по наличие на канализация
Таблица 5: Осигуреност на жилищата с телевизия, компютри и интернет към 01.02.2011 г.
Таблица 6: Жилищни сгради по период на построяване в община Търговище
Таблица 7: Брой и характеристика на сградния фонд
Таблица 8: Население в община Търговище по пол и местоживеене 2007 - 2012 г.
Таблица 9: Население под, във и над трудоспособна възраст по местоживеене и пол към 01.02.2011 г.
Таблица 10: Население в община Търговище по възрастови групи за 2012 г.
Таблица 11: Население на 7 и повече години в община Търговище по образование към 01.02.2011г.
Таблица 12: Население по населении места и етническа принадлежност към 01.02.2011г.
Таблица 13: Естествен прираст на населението на община Търговище 2007-2012 г.
Таблица 14: Заселени, изселени и механичен прираст в община Търговище 2007-2012 г.
Таблица 15: Брой на безработните лица и равнище на безработица в община Търговище (2007-03.2013 г.)
Таблица 16: Безработица в община Търговище по възрастови групи за 2010-03.2013 г.
Таблица 17: Безработица в община Търговище по образование за 2005-2010 г.
Таблица 18: Паралелки, учители, учащи и завършили общообразователин и специални училища в община Търговище за периода 2008-2013 г.
Таблица 19: Детски градини в община Търговище 2007-2012 г.
Таблица 20: Брой и вид лечебни заведения в община Търговище за периода 2007 – 2012 година
Таблица 21: Брой новорегистрирани заболявания и обща заболеваемост в община Търговище
Таблица 22: Предприятия (без финансовите) в община Търговище по икономически дейности (брой)
Таблица 23: Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия в община Търговище по икономически дейности 2009-2011 г. (хил. лева)
Таблица 24: Печалба, загуба, заети и наети лица по икономически дейности 2009-2011 г.
Таблица 25: Средна годишна работна заплата по икономически дейности 2009-2011 г.
Таблица 26: Данни за имотите, с които земеделските стопани кандидатстват по СЕПП
Таблица 27: Създадени сдружения за напояване в община Търговище 2004-2009 г.
Таблица 28: Среден добив на основните култури, отглеждани в община Търговище (кг/дка)
Таблица 29: Брой животни по видове в община Търговище 2007-2012 г.
Таблица 30: Брой на сделките със земеделски земи през периода 2010-2012 г.
Таблица 31: Разпределение на общата горска площ на община Търговище по видове собственост
Таблица 32:Новозалесени площи на територията на ТП„Държавно горско стопанство-Търговище”
Таблица 33: Добита дървесина за периода 2007-2012 г.
Таблица 34: Средства за подслон в община Търговище 2007-2012 г.
Таблица 35: Разпределение на пътищата в община Търговище в зависимост от категорията
Таблица 36: СРАВНИТЕЛНА ТАБЛИЦА на ниво на шума за 2007 – 2012 година в гр.Търговище по диапазони
Таблица 37: Морфологичен състав на ТБО

Фиг. 1: Карта на област Търговище
Фиг. 2: Разпределение на площта на община Търговище по видове територии
Фиг. 3: Динамика на безработицата в община Търговище 2007-2012 г.

ПРИЛОЖЕНИЯ:

1. Програма за реализация на Общински план за развитие на община Търговище 2014-2020 г.

2. Предварителната оценка на Общински план за развитие на община Търговище 2014-2020 г.